

Какъ мржтъ бѣднитѣ.

Малкитѣ заплати, дългитѣ работни дни, глсбитѣ увеличаватъ капиталистическата печалба. Нѣ тѣ причиняватъ така сѣщо изражданието физически и умствено на работническитѣ поколения. Това се вижда отъ даннитѣ на учепитѣ (въ Белгия).

Въ 1841 год., имало около 5,500 родени — умрѣли; въ 1870 тѣ ставатъ 8,700, или се увеличаватъ съ 58%, когато цифритѣ на ражданията се увеличаватъ само на 27%.

Прилъчивитѣ болести сѣ се намалили, нѣ ония отъ физическото отслабване сѣ се увеличили.

Охтиката и болеститѣ на сърцето взематъ годишно отъ 16 до 18 хиляди жертви.

Бронхита и възпалението на бѣлодробната обвивка (плевра) сѣ распространявани на 14,000 въ 1887 год. и на 49,000 въ 1889.

Болнитѣ отъ диарей и отъ болести въ червата сѣ достигали отъ 5000 до 7000.

Прѣзъ 1887 числото на освободенитѣ отъ военна служба сѣ били 31%, а прѣзъ 1888 — 36%.

Числото на лудитѣ, ксето прѣзъ 1858 год. е било 6,000, а 1878 год. се въскочва 10,000, или увеличението е 66%.

Самоубийцитѣ, възлизащи на 1,900 въ 1870 год., сѣ се увеличили на 3,000 прѣзъ 1887, или увеличението е 57%.

(Извлѣчено отъ „L'Etudiant socialiste“).

Д Е Н Ъ

Естествениата срѣда

Дарвинова теория

Отъ Поль Лафаргъ

I.

Всѣка владѣтелна класа поддържа свои гнѣтъ: 1) съ грубата сила и 2) съ умственната сила.

Религията е една отъ главнитѣ умственни сили, които подвеждатъ подъ ярема угнетяваната класа. Въ XVIII-ий вѣкъ буржуазията е била подчинената класа, която се е борила противъ поддържаната отъ духовенството аристокрация; буржуазията е била тогава волтерианска и се е кичила дори съ безбожието; но щомъ тя става владѣтелна класа, отведнѣжъ обърна колата и полека лека се повърна къмъ вѣрата на своитѣ бащи; тя нѣмаше вече защо да се бои отъ гнета на религията, а напротивъ си послужи съ нея за своя полза. Буржуазията възстанови съ декретъ (приказъ) Бога, когото бѣ махнала сжщо съ декретъ, въздигна на ново строполенитѣ отъ нея жертвенници и опредѣли заплата на поповетѣ, които бѣ ограбила и говила. Поповетѣ се показаха служители, изпълнени съ ниски угодничества. По тази причина не трѣбва да се чудимъ, гдѣто въ промишленитѣ окрѣзи се срѣщатъ най лицемерно-набожни господари-патрони редомъ съ католишкитѣ и протестанскитѣ попове, които най много развращаватъ работническия умъ. Попѣтъ служи само на овогова, който му плаща.

Обаче религията бѣ изгубила много нѣщо отъ своето антично влияние. Съ цѣль да възвърнатъ нейнитѣ загуби и да ѝ помогнатъ въ работата — умствения гнѣтъ, философитѣ и политикитѣ на буржуазията искалжиха повитѣ бѣгове:

Прогрессъ, Трудъ, Свобода, Отечество и др. богове на свободно-мислящата религия; економиститѣ откриха своитѣ вѣчни естествени закони и удвоиха ускотяющия религиозенъ фанатизъмъ съ помощта на не по-малко ускотяющия економически фатализъмъ. Малтусъ, който съединяваше въ себе си попътъ и економистътъ, и сформулира своя законъ за народонаселението и учи, че, понеже предвидливото провидение не било приготвило хранителни материали за всички хора, едни отъ тѣхъ трѣбвало да изыратъ отъ гладъ, а други — отъ несмилане на храната.

Буржуазията вижда, че тази религиозна тройца (християнската религия, либералната религия и економическата религия) не е достатъчна за умственното угнетение на наемната класа, и затова сега се опитва да подкрѣпи съ научни теории своето економическо и политическо върховенство.

Черквата, като невѣжественна и неодѣлана, сиѣла е своитѣ проклѣтии противъ естественнитѣ науки, тѣзи дяволски изобрѣтения, и е запалвала своитѣ кладѣ за ученитѣ, тѣзи чародѣи, тѣзи пѣкленни синове. Буржуазията, сѣщо така невѣжественна, но по-хитра, оползотворява тия науки и ги накарва да служатъ ней. Естественнитѣ науки укротиха силитѣ на природата и ги направиха подръчни на буржуазията; двѣ сравнително не отколѣ открити сили — пѣргавината на водната пара и електричеството — сѣ най-могъществениитѣ фактори на нейнитѣ богатства. Буржуазията не убива вече ученитѣ, а ги експлоатира; въ голѣмитѣ промишлени и земледѣлчески предприятия, химици, инжинери и агрономи спомагатъ като прости пролетарии за нейното обогатяване. Но тя очаква и друго нѣщо отъ естественнитѣ науки; тя очаква да създаде отъ тѣхнитѣ най-смѣли теории срѣдства за умствено угнетяване. — Буржуазията иска, щото всички умствени сили да заковатъ въ мизерия наемната класа.

Чарлзъ Дарвинъ, най-великятъ натуралистъ на нашето време и единъ отъ най-дълбокитѣ негови мислители, който пробуди теорията на Ламаркъ и Жофуа Сентъ-Иллеръ отъ нейния дълбокъ сънъ, — който влѣ въ нея новъ животъ и подготви нейното тържество, — опита се да докаже, че общественитѣ неравенства били естествено неизбѣжни. Учени отъ втора и десета ржка, които живѣятъ съ идеитѣ на гениалнитѣ хора, както малкиятъ паразитенъ червей въ кожата

на лева, зачестиха единъ слѣдъ други и измъчиха своитѣ мозъци за да докажатъ, че Дарвиновата теория била най поразителното оборване на модерния социализмъ: понеже, казватъ тѣ, въ борбата за съществуване побѣдата принадлежи единствено на най богато надаренитѣ, на най годнитѣ (to the fittest), то земнитѣ блага по право трѣбвало да принадлежатъ на съвсѣмъ безполезнитѣ и за нищо неспособнитѣ ленивци отъ владѣтелната класа; за мѣрило на най високитѣ умствени състояния на единъ народъ трѣбвало да служи умътъ на Тиеровци, Макъ Махоновци, на хора като Наполеона III; общественитѣ богатства трѣбвало да се паднатъ като дѣлъ на вродената и придобитата честностъ на Бонтусовци*) и интригантитѣ на борсата; предприемачитѣ на желѣзницитѣ, минитѣ и заводитѣ трѣбвало да си тъпчатъ джобоветѣ благодарение мързела на акционеритѣ и предявителитѣ на облигации; а пъкъ мизерията и развалата — нравственна и физическа — трѣбвало да възнаграждаватъ труда, енергията и интеллигентността на производителитѣ.

Хеккеловцитѣ на Дарвенизма, които, за да добиятъ благоволенieto на капиталиститѣ, поискаха да унижатъ науката до състоянието на една религии, не доказаха друго освѣнъ това, което социалиститѣ знаеха вече, а именно, че въ работлѣпството учениитѣ сж сжщи попове, и че добръ бѣха постѣпили революционеритѣ отъ миналия вѣкъ, като бѣха отсѣкли главата на Лавоазиѣ, тоя баща на най новата химия и тоя съучастникъ на финансиситѣ, които съсипваха революцията. Дарвиниститѣ на Франция, Германия и Англия нѣма да сполучатъ да фалшифициратъ истинитѣ на науката до такъва стѣпень, щото да създадатъ отъ тѣхъ сръдства за умственъ гнетъ. Науката винаги е била и ще си остане за винаги революционерна; тя ще искорени предразсѣдцитѣ, които владѣтелната класа сѣе съ пълни шепи, за да подкрѣпи своята расклатена властъ. Тази Дарвинова теория, която щѣше научно да санкционира общественитѣ неравенства, въоръжава, напротивъ, материалиститѣ-комунисти съ нови аргументи за призоваване къмъ въстание притѣсненитѣ класи противъ туй варварско общество, гдѣто ония що сѣлятъ богатството, жънатъ само сиромашия, дѣто всички общест-

*) Бонтусъ е извѣстенъ фалиралъ банкеръ, който докара голѣми загуби на Сърбия и на френското общество.

велики награди се ограбватъ отъ най неспособнитѣ и най безпозлениѣ, гдѣто законитѣ на органическата еволюция се игнориратъ, не се призоваватъ и се въсирепитствуватъ.

Понеже Дарвиниститѣ сж приели ролята на Фреппеловци на религията, на Гамбетовци на либерализма и на Малтусовци на економията, и попеже тѣ заявяватъ, че законитѣ на природата, както и законитѣ на бога, политиката и економията осждаатъ работника на единъ долеиъ общественъ животъ, — то азъ въ тия си нѣколко статии ще раскритикувамъ социологията на господа натуралиститѣ, както раскритикувахъ историческии и економическии идеализмъ;*) по-преди трѣбва да ви изложа въ общи черти Дарвиновата теория заедно съ нейнитѣ достоинства и несвѣтршенства.

II.

Удобно и достатѣчно е било за ницитѣ духомъ, на които е обѣщано царството небесно, да обясняватъ створението на растенията и животнитѣ съ намѣсата на едно въображаемо същество: и наистина, нищо по просто не може да има отъ това, че божественното провидѣние, което е тѣй предвидливо створило растенията за храна на животнитѣ, а пакъ животнитѣ за храна на хората; нѣкои факти обаче сж потвърждавали съвсѣмъ противното на тази приятна теория: растения сж отравяли животнитѣ, а пакъ лѣвовѣ сж изѣдвали овчаря заедно съ овцитѣ; но тѣзи факти сж били малко важни и затова сж ги пренебрѣгвали. Когато геологията изрови отъ недрата на земята скелети и отпечатѣци на изчезнали животни, които сж изглеждали като очѣртании на съществуващитѣ сега животни, ти расклати малко общо-приетитѣ идеи. Ученитѣ, които, подобно на великия натуралистъ Агасизъ, приемали, че „всѣки съществуващъ сега видъ е възплѣтена идея на божеството“, заявиха, че птеродактилитѣ и другитѣ ископаеми животни били „пророчески типове“. „Архитипвата идея, казваше анатомикѣтъ Оуенъ, се е проявила върху нашата планета въ плѣтъ и кости подъ разни видоизмѣнени форми много по рано отъ появяваието на животинскитѣ видове, които трѣбваше да ѝ послужатъ за примѣри“**) Пророческитѣ типове на Агасиза и архитипната идея

*) Гл. кн. „День“, III-та год.

**) Owen, Nature of limbs—1849.

на Оуена, които се били проявявали въ последователни и несвършени форми, преди да достигнатъ до свършенството на съществуващото сега животно, — не сж. въ красенъ резултатъ нищо друго освѣнъ велерѣчива парафраза на грубото, по найвнво обяснение на XVIII й вѣклъ: „Богъ, казвали сж тогава, моделиралъ испърво животинскитѣ форми и слѣдъ това ги одушевилъ; ископаемитѣ животни сж неодушевенитѣ и захвърлени очертания. Значи, ископаемитѣ животни доказватъ неумѣннето и неспособността на Всемогѣния.

Отъ грубо-дебелашка, божественната теория на сътворението взела да става по-приятна, колкото повече се е общавало нейното примѣняване. Берварденъ де Сенъ Пьеръ, който въ цѣлата природа е виждалъ божия прѣстъ, открилъ, че рѣзенитѣ на пъпеша и на тиквата въплѣщавали една идея на божеството: тѣ посочвали на семейния баща, какъ той трѣбвало да раздѣля пъпеша по между своитѣ дѣца, а пъкъ по многобройнитѣ дѣлове на тиквата му показвали, какъ той трѣбвало да я раздѣля заедно съ своитѣ съсѣди. Какъвъ превѣсходенъ филантропъ е тоя дѣдо Господъ! Той ни училъ, че сочнитѣ пъпешъ трѣбвало да се ѣде между семейството, а пъкъ рѣзенитѣ на тиквата трѣбвало щедро да се раздаватъ на приятелитѣ.

Съ напрѣдка на наукитѣ взели да се повдигатъ многобройни и затруднителни възражения. Прѣзъ срѣднитѣ вѣкове богословитѣ се препирали дълго и сериозно (както нашитѣ економисти върху хармонията на економическитѣ интереси), за да узнаятъ дали дѣдо Адамъ е ималъ пъпѣкъ или не. Богъ, казвали едниѣ, не може направи нѣщо безполезно; пъпѣкътъ на Адама билъ безполезенъ, понеже не билъ роденъ отъ жена; слѣдователно, Адамъ не е ималъ пъпѣкъ. Богъ, отговаряли другитѣ, не може направи нѣщо безполезно; ако Адамъ не би ималъ пъпѣкъ, той би билъ несвършенъ; слѣдователно Адамъ е ималъ пъпѣкъ. Рабле, нашиятъ (френски) безподобенъ пресмѣхулко, кара своитѣ войници да се препиратъ за да се узнае, кое се е породило най първо: идеята или пъѣ желанието за пиенѣето. Но богословитѣ, които губѣли толкова време въ праздни препирни, колкото губятъ нашитѣ економисти, би дошли въ ужасъ, ако биха узнали числото на безполезнитѣ органи, които е намѣрила анатомията въ човѣческото тѣло и върху които тѣ би трѣбвало безкрайно да се препиратъ.

Въ своя мемоаръ върху крилото на камилското птиче, Ж. Сентъ Илеръ казва: „тѣзи вилообразни зачатъци не сж били премахнати затова, защото природата никога не върви съ бързи скокове, а всѣкога оставя бѣлѣзи отъ нѣкой органъ, — даже когато той е съвсѣмъ излишенъ, — ако този органъ е играялъ важна роль въ другитѣ видове отъ сжщата фамилия. Тѣй, напимѣръ, у казоара подъ кожата на хълбоцитѣ му се намиратъ остатъци отъ крила; а пѣкъ у човѣка при вътрѣшния жгълъ на окото му се вижда единъ нарастѣкъ на кожата, който се счита като зачатѣкъ на нощвата липа, която сжществува у много четвероноги животни и у много птици. Тия органи, които у човѣка сж зачатъчни, понеже сж безполезни, но които у нѣкои животни сж развити, благодарение на употребяванъето имъ, доказватъ всички, че човѣкъ е произлѣзълъ отъ тѣзи животни, наслѣдството на които той не е умѣялъ или пѣкъ не е могълъ да го спази напълно.

Друга една нова наука — ембриологията — откри още по-странни факти. Спиритуалиститѣ сж отдали голѣма важность на опасния прирастѣкъ; опашката била органътъ, който отдѣлялъ човѣка отъ другитѣ животни; отсжтствието на опашка у човѣка било знакъ на неговото превъсходство. Жалко превъсходство е наистина, това, което зависи отъ една опашка! За малко време спиритуалиститѣ сж били обзети отъ страхъ и ужасъ, да не бн се лишатъ отъ туй сжщпоцѣнно доказателство въ полза на божественното происхождение на човѣка: пътувачи увѣрявали, че въ въгрѣшността на Африка били срѣщнали негри, Ниама-Ниамитѣ, които били украсени съ тол елегантенъ и полезенъ прирастѣкъ; но слѣдъ провѣрка, открило се, че тая тѣй нарѣчена опашка не е била нищо друго освѣтъ едно украшение, което негритѣ сж прикрѣпвали отзадъ, както нашитѣ кокони своитѣ турниори. Спиритуалиститѣ обаче не сж имали основание да се радватъ: ембриологията е доказала, че човѣкъ не затова нѣма опашка, защото я изгубилъ въ нѣкой битка, а защото я изгубилъ въ корема на майка си: и наистина, у фетуса (въгрѣ коремния зародишъ) кокоситѣ се продължава свободно, като сжщинска опашка, и то много повече отъ зачатъчнитѣ крака. Отсжтствието на косми, съ исключение само на нѣкои части отъ тѣлото, отличаващо ужъ човѣка

отъ другитѣ животни; обаче знае се, че въ зародишно състояние човѣческото тѣло е покрито до шестия си мѣсець съ изобилна козина. Никой не отрича днесъ, че човѣкъ, както маймуната и кучето, излиза отъ яйце и че въ зародишния си животъ той представлява голѣма аналогия съ другитѣ животински видове, чинто фази на развитие той рекапитулира (повтаря на гѣсо) колко-годѣ пълно.

Развитието на човѣка или на кое да е друго животно представлява, както се вижда, просто едно приповторение на фазитѣ отъ развитието на ония животни, които сж го предхождали въ серията; или, съ други думи, нисшитѣ животински видове сж само фази отъ развитието на висшитѣ видове*), както робството, крѣпостничество и наемничество сж фази на общественото развитие.

Съ напредѣка на наукитѣ, величието на небесата и хубоститѣ на природата взели все по малко и по-малко да прогласяватъ славата на бога, който оставалъ сега само съ чудовищата, за да проявява съ тѣхъ своето всемогѣщество. „Чудовището, надменно пишеше бившиятъ безбожникъ Шатобрианъ въ съчинението си *Le génie du Christianisme*, е единъ образецъ отъ ония закони на слѣпия случай, които споредъ безбожницитѣ трѣбва да сж произвели вселенната. Богъ е допустналъ чудовищата, за да ни научи, какво е сътворението безъ него“. Сентъ-Илеръ отне отъ бога туй дребно и жалко доказателство за неговото всемогѣщество, което доказва, че чудовището не е явление вънъ отъ естественнитѣ закони, а е просто едно същество, у коего не сж се извършили още всичкитѣ трансформации, за да може то да стигне своя нормаленъ типъ, — то е същество, което е претърпѣло едно спираие въ своето развитие.

До като ембриологията е откривала еволюционния ходъ на животнитѣ, изучаването на развититѣ организми е доказвало, че всѣки органъ, каквато и форма да имъ ема той, винаги се състои отъ едни и сѣщи елементи, които се видоизмѣняватъ до толкова, щото понѣкога не могатъ се позна. Тѣй напримѣръ черупката на морския ракъ е неговиятъ скелетъ и той живѣе вътрѣ въ

*) Serres, въ своѣта *Anatomie comparée du cerveau*, казва, „че рибитѣ сж много отъ свѣтитѣ органи съставляватъ постоянни зародиши на горноразреднитѣ животни“.

своя скелетъ въѣсто да стои отгорѣ му; торбичката на женскитѣ кенгуру е гъвка на кожата съ голѣма дълбочина, хоботътъ на слона — едно чрѣзмѣрно продължение на неговитѣ ноздри, рогчето на носорога — единъ голѣмъ купъ отъ косми, плътно прилѣгнали единъ до други. Аристотель бѣ забѣлѣжилъ, че понеже „перото е за птицата, каквото луспата за рибата, можемъ да сравнимъ перата съ луспитѣ, а сѣщо тѣй коститѣ съ рибнитѣ кокали, покритѣ съ роговетѣ, ржката съ щипката на рака. Ето какъ части, които съставляватъ единъ индивидуумъ сѣдни и сѣщи и въ истото време различни.

Тие нови факти обориха божественната теория и дадоха начало на една нова идея, която Окенъ е формулиралъ така: „човѣкътъ не е сѣтворенъ, а се е постѣпенно развилъ“.

НАВЪЯНИ МИСЛИ.

СТИХОТВОРНИ МОТИВИ.

Отъ Оцеола.

I.

Нощенъ викъ.

Раздава се той далечъ нѣйдѣ — въ крайщата на града.
А какъвъ е жалостенъ, какъвъ е покъртителенъ! Струва ти се, че всичкитѣ най голѣми нещастия по свѣта сж събрани въ тоя гласъ . . .

Пъкъ нощта е тъмна, като рогъ. Не можешъ да видишъ двѣ крачки предъ себе си. Силенъ, студенъ вѣтръ те пронизва до коститѣ.

И викътъ се продължава такъвъ сърдцераздирателенъ! Като че лютъ звѣръ е забилъ ноктетѣ си въ твоитѣ гърди.

Мислишъ, че това е пожаръ . . . Гори къщата въ пламъци . . . Вѣтръ сж заспалитѣ дѣчица — двѣнки, като двѣ рози, като два ангела, като двѣ птиченца . . . Сега ги задушава пушака, а слѣдъ малко ще запрѣщятъ крѣхкитѣ имъ членове, обзети отъ огъня . . . Бащата стои като грѣмнатъ съ вперени очи въ пламналата къща. Майката, обезумѣла отъ ужасъ, си скуби коситѣ . . . Единъ мигъ, и тя се хвърля въ огъня и потъва въ пламачитѣ . . .

Мислимъ, че това е нещастникъ, богото лютъ звѣръ раскъсва . . . Кръвта тече, животътъ гаснѣе, а наоколо е тъй тъмно, тъй студено! . . .

Не, това е гласа на мизерията. Тамъ се убиватъ нѣкои нещастници — тъмни дѣца на нѣмотията — убиватъ единъ друго за парче хлѣбъ, или за чаша ракия . . .

Или това е млада годеница, която вика до небето, защото нейний соколъ е умрѣлъ на войната . . .

Ала не . . . Това е гласа на човѣшкото бѣдствие. Това сж воплитѣ, които скръбта ражда, неволята кърми, мжката отхранва и отчаянието погрѣбва.

Пъкъ ноцта е тъмна, вѣтрътъ силенъ и студенъ, сърдцето раскърсвано отъ жалостъ, викътъ все по силенъ, все по жаленъ, все по сърдцераздирателенъ! . .

О, социални язви, о животъ, пълненъ съ грозотии! . .

II.

Нощна пѣсень.

Разнася се надалече, надалече, и се губи въ нощната тишина.

А каква е чудесна ноцта! Лѣтна, топла, пълна съ омайностъ и хубостъ. Въздухътъ препъленъ съ аромати, луната грѣе, влюбений славеи чуролика занесено . . .

Пъкъ пѣсеньта се носи вълнообразно и до тебе достигатъ звуци, пълни съ тъга и страсть. Дали ъне е любовна тази нощна пѣсень?

Изведнѣжъ ти идватъ на ума Ромео и Джулиета — омайни, прегърнати, щастливи . . .

Или другъ нѣкой. . . ала нещастенъ любовникъ. Тази, къмъ която отправи тѣзъ пълни съ горѣща молба и безкрайна страсть звуци, не го чува, не го знае, или не иска да го разбере . . . Той е младъ, силенъ, хубавъ, пълненъ съ жизненни сили . . . Но той е бѣденъ, а тя иска да живѣе съ шумъ и блѣсъкъ . . .

Или това не е любовна пѣсень, а жално оплакване . . . на младостта, изгубена въ безплодни усилия за честитъ и свободенъ животъ . . . На умрѣлата любовъ, останала безъ отговоръ . . .

Или това е тъга за умрѣлото щастие, въ образа на млада, обична жена, на малко невинно дѣтенце, на майка, братъ, баща или сестра . . .

Или е пъкъ на двадесетъ годишенъ момъкъ, който гние въ казармата и носи пушка, вмѣсто инструментъ за работа... Или мие паницитѣ, или бави господарскитѣ дѣца, вмѣсто да пълни ума си съ знания . . .

Или майка приспива своего дѣтенце, което ще стане борецъ за правата на подритнатитѣ . . . или безжалостенъ фабрикантъ, който ще обръща на злато кръвта на стотици работници . . .

Или това е . . . Кой знае? Нощта? — Но тя е толкова хубава? — Луната? — Тя грѣе тъй мило? — Пѣсенъта? — Тя се разнася тъй омайно! — Богъ? Той сега умира . . . — Царьтъ? — Той е много глупавъ. — Богатиятъ? — Той е много затлъстѣлъ. — Бѣдниятъ? — Той е много нещастенъ! . .

III.

Орлово крило.

Намѣрихъ го пѣхнато подъ стрѣхата на една бѣдна колиба. Азъ ириндосвахъ дѣски на двора за книжний долапъ, когото самъ си работѣхъ за економия. Потрѣба ми нѣщо за да мажа съ туткалъ дѣскитѣ, приготвени за слѣпване. И попитахъ :

— Нѣма ли перо нѣкадѣ?

Този въпросъ се отнасяше къмъ жена ми, която минаше паницитѣ.

— Нѣма, отвѣрна ми тя.

И азъ си продължихъ работата, като си послужихъ съ една клѣчка, обвита съ парцалъ.

Слѣдъ малко домакинята излѣзе изъ колибата си.

— За перо ли питаешъ? Ей тамъ, подъ стрѣхата, има орлово крило, оскуби си отъ него.

Азъ го намѣрихъ и го извадихъ. При свалинието му пуховитѣ пера се изсипаха върху ми: изгнили бѣха или паразити ги бѣха изѣли . . .

То бѣше черно, голѣмо крило. Едничко само, но заедно съ другото сж придавали сила на единъ желѣзенъ клонъ, на едни чиличени нокте, на едни бистри очи. Издигвали сж ги високо и сж докарвали страхъ на едно цѣло крилато царство.

А сега? — Ще ми послужи да си помажа дѣскитѣ съ туткалъ . . .

Защото времето, нуждата, случая — обръщатъ мечтитѣ въ дѣйствителность и дѣйствителностьта въ снъ.

Защото великият Шекспиръ е станалъ на прахъ, — на прахъ ще се обърне и циганката, отъ която преди малко жена ми си купи вретена.

Краятъ е единъ и сѣщъ, всичко друго е работа на случая.

IV.

Знакове за отличие.

Вий ще ги видите да блѣщятъ върху гърдитѣ па тѣзи, които сѣ продали своето човѣшко достойнство.

Часътъ на нашето политическо освобождение бѣше великъ — тогава се видѣхме всички равни и разбрахме великата истина: добродѣтелята се обръща на блудница, кога приема награда за своитѣ услуги.

Ала единъ петнайсетъ годишенъ животъ стига за да изгони тази истина изъ сърдцата и умоветѣ на мнозина глупци. Трѣбваше да дойде едно разглежено аристократско чедо, което да ни побѣди съ своя капризъ за отличия.

И проточиха се цѣла върволица отъ примѣрни безхарактерници, които покачиха златни, сребърни и бронзови дрънкала, за да взематъ участие въ голѣмата държавна пантомима.

Слѣдъ това разгласиха съ законъ, че избранитѣ атове ще носятъ сѣмпоцѣвни юзди — награда, за гдѣто сѣ продали своето човѣшко достойнство.

Петнайсетъ години! Само толкова ли трѣбваше за да ставемъ безхарактерни?

НА ЧЕРНИЙ ВЪРХЪ.

Отъ тоя върхъ-гигантъ на дивний ширъ подъ менъ
Азъ гледамъ мълчаливъ, потъналъ въвъ екстазъ,
И моя смаянъ умъ, и моя духъ смутенъ,
Предъ тазъ природна мощъ нѣмѣятъ въ захласъ.

Тамъ долу въ пропастьта, предъ моитѣ очи
Открива се просторъ величественъ и дивъ,
И чуденъ райски видъ, отъ блѣсъкъ и лъчи,
Растила се подъ менъ, безкраенъ и свѣтливъ.

Въвъ шумний долу градъ, подъ моитѣ нозѣ,
Азъ влача своитѣ дни, препълни съсъ скръбъ,
И вѣчна мжка тамъ сърдцето ми гризе —
Отъ нея тука азъ намѣрихъ отдихъ скѣпъ.

И моето сърдце безумно въ тоя мигъ
Се тръшка въвъ гърди, распалва ми кръвьта;
Азъ черпа тука пакъ, въвъ тоя часъ великъ,
Надѣжда, вѣра, мощъ и жажда за борба!

Н. Милковъ.

ХРИСТОВА НОЩЬ.

(Предание)

отъ

М. Е. Салтиковъ (Щедринъ).

Равнината стои още вцѣпсена, ала срѣдъ дълбокото безмълвие на нощта подъ снѣжната пелена вече се чуе румолението на пробуждающитѣ се поточета. Въ долове и издълбини това румоление пораства на глухъ клокотъ и подсѣща пѣтника, че на близо пѣтьтъ е подровенъ отъ подснѣжни води. Но гората още мълчи, притисната отъ скрежъ, сѣкашъ нѣкой Крали-Марко съ желѣзенъ калпакъ. Тъмното небе е цѣло обсипано съ звѣзди, озаряющи земята съ студена и треперлива свѣтлина. Въ измамливото ѝ блѣщукание се мѣркатъ чернитѣ точки на села, потънали въ прѣспи. Печатътъ на сирачество, захвърленность и окаянна сиромашия е лѣгналъ и на смразената равнина и на безмълвния селски пѣтъ. Всичко е вцѣпено, безпомощно, смѣлчано, като затиснало отъ невидимъ, но грозенъ яремъ.

Но ето въ единтъ край на равнината се разнесе звонъ на срѣднощна камбана; въ отговоръ нему, отъ срѣщна страна, се понесе другъ, слѣдъ него — третий, четвъртий. На тъмното поле на нощта се очертахъ пламнали черковни кубета и изъ невидѣло се оживи всичко околорѣстъ. По пѣтищата потеглиха върволици селени. Най напрѣдъ вървиха хора тъмни, измѣчени отъ живота и сиромашията, хора съ прекосени сърдца и влюмнали глави. Тѣ носяха въ храмътъ своето смирение и своитѣ въздыхания; това бѣ всичко, което тѣ можаха принесе на въскрѣсналия Богъ. Слѣдъ тѣхъ, подалечко вървѣха въ празнични дрѣхи заможнитѣ селени, думбазитѣ и други селски първенци. Тѣ весело бѣбрия помежду си и носяха въ храмътъ своитѣ мечти за предстоящото недѣлно веселие. — Но скоро народнитѣ тѣпи изчезнаха срѣдъ

полето; замръ в въздуха послѣдния богомоленъ камбаненъ зовъ и всичко пакъ тържествено затаи джхъ.

Дълбока тайна поличваше въ това внезапно спиране на почналата се пробуда, — като да предсказваше, че приближава чудо, което трѣбваше да вѣдхне животъ и възраждане. И тъй би: не успѣ истокъ да пламне, когато очакваното чудо се извърши. Въскресе поругавий и распнатъ Богъ! Въскресе Богъ, къмъ когото отъ вѣкове огорченигъ сърдца ви-наха: „Господи! Прибързай!“

Въскресе Богъ и напълни съ себе вселенната. На срѣща Нему се дигна широката равнина съ своигъ поля въ снѣгъ, храстѣ въ прѣспи. Слѣдъ нея се повдига могъщия лѣсъ и също осѣтилъ приближаванието на Въскръсналия. Издигнаха стволѣститѣ ели къмъ небе наперени чорлави клоне; заскърцаха глухо бороветѣ столѣтни отъ корени до върхове; забучаха усои и рѣки; искочиха звѣроветѣ отъ дупки и лѣговища исхвъркнаха птици изъ своигъ гнѣзда. Всичко осѣщаше, че приближава нѣщо свѣтло, силно, лѣяще сияние и топлинъ — и всички простряха ръцѣ: „Господи! Ти ли си?“

Господъ благослови земята и водитѣ, звѣроветѣ и птицитѣ и каза имъ:

— Миръ Вамъ! Азъ ви нося пролѣтъ, топлина и лжи. Азъ ще снема леденитѣ окови отъ рѣкитѣ, ще обвия равнината съ зелена морава, ще напълня горитѣ съ пѣсни и благоухание. Азъ ще нахраня и напоя птицитѣ и звѣроветѣ и ще напълня природата съ ликувание. Нека нейнитѣ закони бждѣтъ леки за васъ; нека тя за всѣка билка, за всѣко и едва видимо насѣкомо опредѣля кржгътъ, въ който тѣ ще останатъ вѣрни на природеното назначение. Вий сте неподсѣдни, защото изпълнявате само това, което е вамъ дадено отъ началото на вѣковетѣ. Человѣкъ води непрестанна борба съ природата, като прониква въ нейнитѣ тайни безъ да предвижда края на своята работа. Нему сж необходимии тия тайни, защото тѣ съставляватъ неизбѣжнитѣ условия на неговото благоденствие и преуспѣвание. Но природата сама себѣ си удовлетворява и въ това е нейното преимущество. Нѣма нищо, че человѣкътъ малко по малко прониква въ нейнитѣ недра — той си покорява само атомитѣ, а природата продължава да стои предъ него въ своята първобитна непристъпность и го притиска съ своето могъщество. Миръ вамъ, поля и гори, звѣ-

рове и хвъркати! И да ви сгрѣятъ и съживятъ лжчитѣ на Моето Въскресение!

Благословилъ природата, Въскръсналий се обърна къмъ челоуѣцитѣ. Първи предъ него застанаха плачуцитѣ, прегърбевитѣ отъ игото на непосилна работа и грухналигѣ отъ нужди клѣтници. И когато той имъ каза: „миръ вамъ!“ — тѣ напълниха въздуха съ плачъ и ридания и колѣнничиха мълкомъ, моляйки — избавление.

И сърдцето на Въскръсналий отъ ново се помрачи отъ оная велика и смъртелва скръбъ, съ която то тѣй бѣ преплънено въ Гетсиманската градина при очакванieto готвѣната Нему чаша. Всичкото това многострадално войнство, което колѣнничу предъ него, носеше бремето на живота за името Негово; всички тѣ първи се вслушаха въ Неговото Слово и запечатиха го на вѣки въ свѣтитѣ сърдца. Всички тѣхъ той видя отъ височинитѣ на Голгота, видя какъ тѣ далечъ се превиваха, омутани въ примкитѣ на робството и всички тѣхъ. Той благослови, като изминаваше своятъ мъченически пътъ, на всички тѣхъ той обѣща освобождение. И всички тѣ отъ тогасъ чакатъ него и стремятъ се къмъ него. Всички съ беззавѣтна вѣра простиратъ къмъ него ржцѣ: „Господи! Ти ли си?“

— Да, това съмъ Азъ, — каза имъ Той. Азъ раскжсахъ веригитѣ на смъртъта, за да дойда при васъ, слуги мои вѣрни, съпжтници мои скжпи! Азъ всѣкоги и на всѣко мѣсто съмъ съ васъ, и вредъ, кадѣто е пролѣна ваша кръвъ, — тамъ е пролѣна и кръвъта Моя ведно съ вашата. Вий съ чисти сърдца беззавѣтно повѣрвахте въ мене, само за това, че Моята проповѣдь съдържа въ себе си правда, безъ която вселенната се представлява вмѣстилище на погубване и адъ кромешенъ. Люби Бога, люби ближниятъ си, като самий себѣ — ето тая правда, въ цѣлата нейна ясностъ и простота. и тя най вече е достъпна не на богословитѣ и книжницитѣ, а тъкмо вамъ проститѣ и измжчени сърдца. Ви вѣрвате въ тая правда и очаквате нейното пришествие. Лѣтѣ подъ лжчитѣ на палището слънце слѣдъ оралото вий служите ней; зимѣ, презъ дългитѣ нощи, при тъжний свѣтликъ на огницето, слѣдъ скждната вечеря, вий учите вашитѣ дѣца на нея. Колкото и да е кратка тя, но за васъ въ нея се крие цѣлий смисълъ на живота и никоги не

исчерпвающий се источникъ на нови и нови поучаваня. Съ тая правда вий ставате зарапъ, съ нея лѣгате на сънъ грядущий и нея сжщата принасяте предъ Моя олтарь въ сълзитѣ и въздыханията си, които по-сладко отъ тамявний ароматъ растварятъ Моето сърдце. Звайте прочее: макаръ и никой не предвижда кога ще дойде вашиятъ день, но той вече приближава. Ще настане тоя многоочакванъ день и ще силе свѣтлина, надъ която тъматата не ще вадвие. И вий ще махнете игото отъ скърбъ, плачъ и нужди, що ви душатъ. Подтвърждавамъ ви това и както преди отъ висотитѣ на Голгота ви благословихъ за спасение на вашитѣ души, тъй и сега благославямъ ви за новъ животъ въ царството на свѣтлината, доброто и правдата. Да се не откланятъ вашитѣ сърдца въ лукави умуваня, да останатъ тѣ чисти и прости както до винѣ, а Словото Мое да бѣде истина. Миръ вамъ!

Въскръсналия отмина и срѣщна на пътятъ си други чловѣци. Тукъ бѣха и богаташи, и изѣдници, и жестоки управници, и крадци, и убийци, и лицемѣри, и лже-набожници и несправедливи сѣдии. Всичкитѣ вървѣха съ пусти сърдца и весело разговаряха като посрѣщаха не Въскресение, а предстоящитѣ празнични веселия. Но и тѣ се спрѣха смутени като почувствуваха приближението на Въскръсналия.

Той сжщо и предъ тѣхъ застана и каза имъ:

— Вий — хора сте на тоя вѣкъ и ръководите се отъ духътъ на своя вѣкъ. Користъ и властолюбие — ето двигателитѣ на вашитѣ дѣйствия. Злото е напълнило всякото съдържание на вашия животъ, но вий тъй легко носите игото на злото, че ни една гнѣнка на вашата съвѣсть не трепнува предъ бѣдѣщето, което ви готви това иго. Всичко, което васъ обкрѣжава, представлява ви се като да е създадено за да служи вамъ. Но вий завладяхте вселенната не отъ това че сте силни сами по себе, а за туй, че силата си придобихте по наслѣдство отъ праѣдитѣ си. И отъ ония още времена вий отъ всички страни сте защитени и силнитѣ мира сего ви иматъ за вѣчни. Отъ ония още времена вий крачите съ огънь и мечъ напредъ и напредъ, вий крадете и убивате, безнаказанно сипѣйки хули върху божескитѣ и чловѣчески закони и самославите се, че такива ви сж отъ вѣкове унаслѣдванитѣ права. Но казвамъ ви: ще дойде време — и недалеко е

то, — когато вашитѣ мечтания ще се разсѣятъ въ прахъ. Слабитѣ сжщо ще узнаятъ своята сила; вий пѣкъ ще съзнаете своето ничтожество предъ тая сила. Предвиждали ли сте вий нѣкоги тоя грозенъ часъ? Смущавало ли е васъ това предвиждане за себе си и за вашитѣ дѣца?

Гръшницитеѣ мълчаха онѣмили предъ тоя въпросъ. Тѣ стояха съ наведени глави, като да очакваха нѣщо по-зло. Тогава Въскръсналия продължи:

— Но въ името на Моето Въскресение Азъ и вамъ откривамъ пъти на спасението. Тоя пътъ — е сждѣтъ на собствената ви съвѣсть. Ти ще раскрие предъ васъ вашето минало въ цѣлата му голота; ти ще привика сѣнкитѣ на погубенитѣ отъ васъ и ще ги тури на стража исправени до главитѣ ви. Скърцания зѣбовни ще напълнятъ домоветѣ ви; женитѣ не ще познаятъ мъжетѣ си, дѣцата — бацитѣ си. Но когато вашитѣ сърдца изсѣхнатъ отъ тѣги и плачъ, когато вашата съвѣсть се препълне, като преляна чаша, и не може да побира нараствающата скърбъ — тогава сѣнкитѣ на погубенитѣ ще се помирятъ съ васъ и ще ви откриятъ пътятъ на спасението. И не ще има тогава ни крадпи, ни убийци, ни изѣдници, ни лъженабожници, нито несправедливи управници и всички еднакво ще се радватъ при общата трапеза въ Моята обителъ. Вървете прочее и знайте, че Словото Мое е истина.

Въ сжщата тазъ минута истокъ пламна и въ пилѣющий се полуракъ на гората се показва безобразенъ чловѣчески трупъ, увисналъ на трепетлика. Главата на самообѣсепий, вече на откъсване отъ труптъ, бѣ клюмвала на долу; гарванитѣ вече бѣха искѣлвали очитѣ отъ нея, излождили бѣха бузитѣ. Самия трупъ бѣше на мѣста оголенъ и покритъ съ зинали гнойяни рани и съ размахвани по вѣтъра рѣцѣ. Орлякъ грабливи птици се вилха надъ трупа а по-смѣлитѣ безстрашно продължаваха работата на разрушението.

Това бѣше тѣлото на предателя, който самъ изпълни присѣдата надъ себѣ си.

Всички стоящи тукъ съ ужасъ и отвращение се извърнаха отъ представилото се зрѣлище; погледѣтъ на Въскръсналия пламна гнѣвно.

— О, предателъ! — каза Той; — ти мислеше, че съ своеволна смъртъ ще се избавишъ отъ преслѣдващата те из-

мѣна; ти скоро съзна своя позоръ и прибѣрза да си расчистишъ смѣткитѣ съ скромния си животъ. Престѣплението тѣй ярко истѣвна въ твоето съзнание, щото ти съ ужасъ отстъпи предъ общото презрѣние и предпочете да погубишъ душата си. „Мигъ единъ, — каза си ти; — и моята душа ще затъне въ вѣчный мракъ, а сърдцето ми не ще е вече достъпно за гризенията на съвѣстѣта.“ Но да не бѣде тѣй. Слѣзни отъ дървото, предателю! да ти се възвѣрнатъ искълванитѣ очи, да зарастнатъ гноисалитѣ ти рани и да се възстанови позорния ти ликъ, такъвъ какъвто той бѣше въ оная минута, когато ти цѣлуваше предадения отъ тебъ. Живѣй!

По тая заповѣдь, предъ очитѣ на всички, предателятъ се откачи отъ дървото и падна на земята предъ Вѣскрѣсналия, моляйки Го да му възвѣрне смъртѣта.

— Азъ на всички посочихъ пътя на спасението, — продължи Вѣскрѣсналиятъ; — но за тебъ, предателю, той е закритъ за винаги. Ти си проклѣтъ отъ Бога и чловѣцитѣ, проклѣтъ на вѣки вѣковъ. Ти не уби другарѣтъ, който разкри предъ тебъ дуптата си, но го застигна неочаквано и предаде го на мъки и поруганне. За това азъ те осѣждамъ на животъ. Ти ще ходишъ отъ градъ на градъ, отъ село на село и пийдѣ не ще намѣришъ стрѣха, подъ която би се подслонилъ. Ти ще хлопашъ по вратитѣ и никой не ще ти отвара; ще молишъ за парче хлѣбъ и ще ти подаватъ камъкъ; ти ще си жеденъ — а ще ти поднасятъ ссждъ, напѣлненъ съ кръвта на предадения отъ тебе. И ще плачешъ ти, а сълзитѣ ти ще се превръщатъ въ огненни потоци, които ще горятъ твоитѣ бузи и ще ги покриятъ съ струнен. Камънитѣ, по които минешъ ще ти викатъ: „предатель! бѣди проклѣтъ!“ Хората по пазарищата ще се стѣписватъ предъ тебъ и по всички лица ти ще четешъ: „предатель! бѣди проклѣтъ!“ Ти ще диришъ смъртѣта по суши и води — а вредъ ти ще се отвръща отъ тебе и ще съска: „прѣдатель! бѣди проклѣтъ!“ Не стига това: до време сѣдбата ще се смили надъ тебе, ти ще си намѣришъ другаръ, и ще го предадешъ и тоя другаръ изъ дълбокитѣ тъмници ще вика къмъ тебе: „предатель! бѣди проклѣтъ!“ Ти ще добиешъ способностъ да върнешъ добро, но това добро ще отвръща душиѣ на облагодѣтелствуванитѣ отъ тебъ. „Бѣди проклѣтъ о, предатель! — ще викатъ тѣ — бѣди проклѣтъ

и ти, и всичкитѣ твои дѣла!“ И ще ходишъ ти изъ вѣкъ въ вѣкъ съ безпирно глождающъ червей въ сърдце, съ погубена душа. Живѣй, проклѣтий! и бжди за грядущитѣ поколения обликъ на онова безкрайно наказание, което очаква всѣко предателство. Стави, земи вмѣсто тояга клонѣтъ, на който ти се надѣеше да намѣришъ смъртта, — и върви!

Едва затънаха въ въздуха думитѣ на Въскръсналия и предателътъ стана отъ земята, взема своята тояга и скоростѣпкитѣ му го отнесоха въ опал необятна и тайнствена далечина, където го очакваше животъ изъ вѣкъ въ вѣкъ. — И ходи той и до день днешенъ по земята, всѣва крамоли, измѣни и неслога. . .

Прев. Стр.

Да искамъ тѣзъ чувства въвъ други да сгрѣя . . .

Да искамъ тѣзъ чувства въвъ други да сгрѣя
И тозъ пламъ въвъ други гърди азъ да вложа
Не могъ! освѣнъ в'тебъ, не в'други ще всѣя
Тѣзъ пориви свѣщенни; о, не, не в'други! . . .

Не други разбира на гъркитѣ сълзи
И на тѣзъ въздишки злъчността имъ една;
Не другъ ще премахне скърбитѣ в'гърди ми
И ще даде отдихъ на душа ми страдна

О, не, не другъ, а ти — другаръ мой по сѣдба,
По тѣгла, по скърби, по несносна борба! . . .
На правдата свята идеала свѣщенъ
Азъ слагамъ в'гърдитѣ ти за кумиръ нетленъ!

Nancy 1895. г.

В. Неновъ

Очерки изъ русекй животъ и литература.

Главнитѣ моменти въ развитието на руската общественно-литературна мисль.

II.

Реформитѣ, за които говорихме въ I-а кн., че се искаха на-стоятелно стъ руската прогрессивна интеллигенция, бѣха станали една насжнна потрѣбностъ на русекй животъ и кореняха се дълбоко въ новитѣ економически условия презъ които минаваше тази страна презъ време на Кримската война. Подъ патиска на крайно реакционното николаевско управление, представителитѣ на интеллигенцията разумѣха твърдѣ скоро онова тѣй да кажемъ „висящо“ положение, което интеллигенцията заемаше въ руското общество като се бореше съ тиранията на абсолютистичесекй режимъ. Благодарение на николаевщината, интеллигенцията си напомни, че освѣнъ нея — нищожното меншинство — има още едно грамадно множество отъ живи, чувствующи единици, коллективното участие на което необходимо създава онова що се казва история на русекй народъ. Тя разбра, че безъ участието на това множество тѣзи история не може да бѣде измѣнена нито на една йота. За съществуването на това множество, както видѣхме и по-горѣ, руската интеллигенция бѣше забравила още отъ онѣзи минута, когато въ интереса на свонѣтѣ идеали, въ интереса на цивилизацията и прогресса, тя се съедини съ царизма за да се бори съ останкиѣ на московската аристокрация. До каква стѣпенъ е отивало това отчуждаване и забравяние на народа отъ интеллигенцията, свидѣтельствува и самата художественна литература. Въ „изящната“ литература на онова време, за което Гоголи се считаше недо-тамъ „приличенъ“ писателъ, въ които нераздѣлно царуваше най-утѣнената естетика и която преимущественно, съ много по-голѣмъ инчахъ, изображаваше великосвѣтскитѣ или поне помѣщичии, дворянски сфери, — въ такава една литература, народътъ можеше да се яви на сцената само като статистъ¹⁾, или като безлична тѣла, и при това, той непременно трѣбваше да бѣде умитъ, причесанъ. въ ярко-червена риза и въ нови бутуши; той можеше да се яви като пейзажъ, а не като мужикъ²⁾“. Русекй мужикъ пиянъ, глупъ,

1) Дѣйствиюще лице, което изпълнява само нѣмни роли въ пиесата.

2) М. А. Протопоповъ — „О. М. Рѣшетниковъ какъ человекъ и какъ писатель“, вступительная статья къ сочинениямъ Рѣшетникова стр. XIX.

невѣжъ, гладенъ, жъденъ, звѣроподобенъ, който живѣе като по-дивѣлъ въ пустинята, вѣпъ отъ всѣкакви сношения съ каквото и да било общество, съ една дума оня сѣщій мужикъ, когото ни е представилъ самъ Рѣшетниковъ въ типовеѣ Пила, Сисойка и пр, на своите „Подлиповци“, този мужикъ не е ималъ право на гражданство въ руската художествена литературъ, въ които и самъ Рѣшетниковъ въ тѣзи епоха е билъ немислимъ. Такива народни пѣвци като Кольцова и др. сѣ изобразявали само идилията на народний животъ, като сѣ игнорирали онай груба и ужасна проза на народний гладъ и невѣжество, която ни рисува Рѣшетниковъ. И всичко това, зашто народътъ като съвкупность на отдѣлни живи и чувствующи единици за интелигенцията не е сѣществувалъ. Руската образована частъ на обществото знаеше крѣпостните крестине като една сгачъ, тѣмпа една животинска масса и нищо повече. Обаче суровата „николаевщина“ я накара да разбере, че безъ тѣзи груба масса, безъ нейното участие и идентъ на интелигенцията, съ които тя живѣеше, не струватъ двѣ пари, зашто не сѣ въ сила да противостоятъ на каквото и да било реакции или натискъ. Ето кои бѣха вънѣшните причини, които караха руската интелигенция и по-голѣмата частъ на руското общество, да се застъпватъ тѣй горѣщо за освобождаването на крестянетъ, да искатъ тѣхното истикване на арената на общественний животъ въ качеството на самостоятеленъ общественъ факторъ. Всичко това бѣ, както е извѣстно, необходимо за развивающия се капитализмъ, комуто трѣбваша свободни отъ крѣпостничеството работни рѣцѣ и който само слѣдъ това освобождение можеше да направи онѣзи успѣхи, каквито виждаме сега. Но тази вътрѣшна причина не се изобѣлзване тогава отъ интелигенцията. Отъ този моментъ въ руската литература се започва онова общественно-литературно течение, което като взема своето начало въ 60-тѣ години се простира на цѣлитѣ 70-тѣ и отчасти 80-тѣ години, и което е извѣстно подъ общото име „народничество“. Резултатъ на това ново течение срѣдъ интелигенцията, на този новъ интересъ къмъ народа бѣше цѣлъ реди литературни произведения, темата на които бѣше руский народъ, руский мужикъ. — произведения, които извѣзнаха подъ талантивита пера на Щедрина (Салтыковъ), Глѣба Успенский, Златовратский, Рѣшетникова. Некрасова и ми др.

И така въ краи на 50-тѣхъ г. интелигенцията можъ да постави и постави на своето знаме левиза „Народъ“. Но въ своите искания, безъ да се гледа на тѣхната категоричность, тя не можеше да се ослани на никаква фактическа, общественна сила, освѣнъ тѣзи на пресата, ето зашто тя неволно бѣше принудена да обърне милостиво своите погледи къмъ монарха, къмъ трона, който бѣше единственната фактическа сила и отъ когото всичко зависеше. За шастие, правителствените сфери въ това време послѣ войната сами бѣха въ недоумѣние и като че-ли склонни да отстъпятъ предъ общественното мнѣние. Първата отстъпка, която правителството направи, това бѣше разширение свободата на печата, която допушаше

свободната критика. Правителството само чувствуваше своята слабост, но не знаеше какъ да постъпи. То неволно почна да се прислушва къмъ задружний протестъ и требования на Русската литература. Отъ друга страна то разбра, че поражението на руското оръжие се дължи на оная висота на културата, която съставляваше преимущество на неприятеля. На него стана ясно, че крѣпостничеството е главната причина на това, защото то бѣше оная желѣзна верига, която свързваше рацѣтъ на обществената инициатива, безъ които би било немислимо прокарването на желѣзниците и пътищата, които биха имали такова грамадно стратегическо значение.

Благодарение на всички тия условия, поплѣ дълги колебания, правителството най-сетнѣ се рѣши да направи рѣшителна крачка къмъ осмисляването на това, което по мнѣнието на правителственитѣ сфери, трѣбваше да възвърне могъществото на военната Русия и да закрѣпи расклатеното положение на трона, а въ очитѣ на интелигенцията трѣбваше да ѝ даде оная общественна сила, която бѣше необходима за окончателното съкрушаване деспотизма на рускиятъ царе и пълното реализиране на тѣхнитѣ идеали.

Съ 1861 година се начеа новата епоха на реформитѣ. Но тѣхната съжба, както имаме случай вече да забѣлжимъ, начѣлно зависеше отъ личноститѣ, които стояха на чело на тия реформи. Ето защо още въ 1860 год. слѣдъ назначаванieto на реакционера Панинъ за предсѣдатель на редакционната коммисия, тозъ чашъ настѣпи разочарование, което още повече се усили съ излизанieto на самия манифестъ на 19 Февруарий 1861 г.

19 Февруарий образува цѣла пропасть между правителството и една частъ отъ опозиционнитѣ елементи на обществото. Реформата не даде всичко това, което очакваха. Не вичка земя бѣше дадена на селенитѣ, пъкъ и тѣзи които имъ бѣше дадена, ги задѣлжаваше да плащатъ голѣми откупи, каквито селенитѣ не бѣха въ състояние да платятъ. Освѣтъ това на тѣхъ бѣше запрѣтено да се преселватъ, защото правителството се боеше да не би да захвърлятъ своитѣ дѣлове, които бѣха претрупани съ вѣлози, данѣци.

Отъ друга една страна същата тая дата послужи за по-рѣзкото разграничение и обособиване на социалистическата опозиция отъ останалитѣ либерални елементи. Тая опозиция до 61 г. съществуваше малко много на легална почва, както и всички останали опозиционни елементи. На чело на тѣзи опозиции стояха хората около журнала „Современникъ“, а най-главно Чернишевски и Добролюбовъ, които отъ начало, както и всички питанха извѣтна надежда къмъ правителството на Александра II, че то ще даде нужнитѣ радикални реформи. Но колко бѣха силни надѣждитѣ, толкова по-мъчително бѣ и разочарованieto, което послѣдва. Това разочарование, лично за себѣ си, Чернишевски е доста добръ нарисувалъ въ романа „Прологъ, пролога“, кадето подъ гория Волгина, той рисува себѣ си. Влиянieto на Чернишевски и неговия кръжокъ се продължаваше до 63 г. когато бѣше закрытъ „Совре-

менникъ“ и самъ Чернишевски бѣ арестуванъ. Отъ това време социалистическата оппозиция мина на нелегална почва. Разочарована въ своитѣ надѣжди на правителството, тя се втурна къмъ полуосвободения народъ, когото тя трѣбваше да подготви къмъ близката социална революция и тържеството на социализма. Тя предполагаше въ рускиятъ народъ една закоренѣла оппозиция къмъ деспотизма на рускиятъ царе, която трѣбваше само да се подпали. И ето социалистичкитѣ изъ интеллигенцията или „народоволцигѣ“ (по името на организацията „Народная воля“ („воля“ — свобода) студенти, студентки, гимназисти отиваха да извършатъ този великъ подвигъ. Но закоренѣлостта на консервативнитѣ традиции у рускиятъ селенинъ, неговото невѣжество и неподвижностъ скоро бѣха почувствувани отъ „Народоволцитѣ“. Тѣхната программа постепенно се видоизменява. Тя оставя въ 70-тѣхъ г. назадъ народната революция и се старае да порази неприятеля въ самата глава. Тя обръща всичкитѣ си интеллигентни сили къмъ правителството, като иска съ цѣль редъ террористически опитвания да го дезорганизира и съ единъ coup d'état да завземе властта въ рѣцѣтъ си, при помощта на която и да произведе всички реформи, които ще обезпечатъ тържеството на социализма. По-нататъшното движение на това „подземно“ течение и изпълнението на тѣзи якобинска программа, която партията на „Народната воля“ си поставише, приведе въ края къмъ събитията отъ 1 Мартъ 1881 г., които и обнаружиха всичкото безсилие на революционното меншинство.

Заедно съ все растящото напъжение на революционното меншинство усилява се и натискътъ на правителството. Въ това отношение реформитѣ на Александра II много помогнаха на правителството. Тѣ съкрушиха съединението на опозиционнитѣ елементи и освѣтъ това спечелиха на правителството поддръжката на известна тѣхна часть. Реформитѣ дадоха на правителството онай маска, която бѣ необходима за пребулването на своитѣ планове и цѣли.

Съ арестуването на Чернишевский, прекратяването на „Современникъ“ и разочарованieto, което настъпи слѣдъ 19 Февруарий, почва се постъпенното тържество на онай часть отъ либералната оппозиция, която слѣдъ тѣзи дата се обяви заедно съ правителството и го поддръжаше. Това бѣше кружока на Каткова. Своята агитация Катковъ почна най-напредъ сръщу Герцена, илиянието на когото все по-вече и по-вече слабѣеше. Въстанието на Польша въ 1863 година предостави пълно тържество на Каткова. Когато Герценъ и Бикунинъ се обвиха за въстанието, Катковъ отъ страницитѣ на „Московскія вѣдомости“ почна своята атака. Той доказваше, че е глупаво да се поддръжа въстание, което води къмъ ослабването на Руссия. Който желае, викаше Катковъ конфедерацията на всички славяне, той не трѣбва да подкопавъ передовата сила на славянството, която единствено може да спаси и освободи родственнитѣ племена. Полското въстание се поддръжа отъ враговетѣ на славянството: Англия и Франция, тогасъ когато

Руссия е длъжна да поддържа полскитѣ селене противъ тѣхнитѣ аристократи. Поражението на полското въстание даде пълна побѣда на Каткова. Отъ тогава именно и се воли началото на невъзвратното расцѣпване на обединената до тогава опозиция. Една частъ отъ предишната либерална опозиция начело съ Каткова, мина на страната на правителството и се превърна въ неговъ апологетъ, а стъ останалата се отдѣли тозъ частъ групата на социалистичѣ-революционери, за които поменахме по-горѣ, и която съ 1 Мартѣ 1881 г. завърши своятъ циклъ на развитие. Найсетнѣ останалитѣ опозиционни елементи, които играха чисто пасивна роль като продължаваха още да се надѣватъ на правителството, съхраниха за себѣ си името „либ рали“. Както поменахме, тия послѣднитѣ не проявяваха никаква активна дѣятелностъ, тѣ прѣкарваха своето време въ по-толни очаквания. Арената на 70-тѣхъ години и началото на 80-тѣхъ бѣше заета отъ грандиозната и неравна борба на революционното меншинство съ правителството, която най-послѣ се свърши съ побѣдата на това послѣдното. Ний нарочно пропуцѣме епизодътъ на тая, колкото интересна, толкова и важна борба, като си запазваме правото да поговоримъ другъ пътъ по-подробно на тѣзи тема, която за сега не влиза въ програмата на настоящъ ни очеркъ.

Ний поменахме по-горѣ, че епохата на реформитѣ създаде цѣло едно общественно-литературно течение, на което мнозина даватъ името „Народничество“ и плодъ на което бѣше цѣлъ редицъ художественно-беллетристически произведения, които най-ярко могатъ да бѣдѣтъ характеризирани съ сѣщото име, като се рѣководимъ, разбира се, отъ идеята, която понятието „народничество“ дава; защото темата, която занимаваше всички тия произведения, бѣше именно изучаването на русскій народъ, неговия обществень и семеенъ битъ съ всичкитѣ му характерни особености, — оня сѣщъ народъ, който до това време несѣществувахе, а сега испъкваше рече на обществената сцена. Но отъ друга страна фактическото съдържание на всичко онова, което това понятие би трѣбвало да обема е до толкова разнообразно щото предизвиква практическо неудобство ако се обозначи съ едно название. Толкозъ повече, че, безъ да се гледа на нѣколкото общи черти, които обладаватъ литературно-умствениитѣ течения въ 60-тѣхъ 70-тѣхъ и отчасти 80-тѣхъ г. г., което се обусловлюва отъ общитѣ требования на епохата, всѣко едно отъ тия течения до толкова се отличава по своитѣ характерни особености, щото заслужаватъ да бѣдѣтъ разгледани като отдѣлни, самостоятелни течения.

Преди всичко ний трѣбва да отбѣлѣжимъ една главна и въ сѣщото време обща особеностъ на всички тия направления. Приложението на нѣкои и други сѣществено необходими и надлѣжащи реформи*) които бѣха предприети отъ 1861 година зачекваше нови практически въпроси, небутовани до тогава, които непосред-

*) Реформата на „земствата“ (окръжни съвети), сѣдебната реформа, преобразованието на първоначалното образование, университетскій уставъ и пр. и пр.

ственно се съприкасаваха съ най интеллигентнитѣ страни на тогавашний животъ, както на самия народъ, така също и съ оня на градското общество. Всички тии жизнени въпроси, — а жизнени ги наричаме, защото отъ тѣхното успѣшно рѣшение зависеше и бъдещето на всичко това, което русското общество очакваше отъ по-нататъшната реформационна дѣятелностъ на правителството, — които като гъби изникваха ежедневно, даваха достатъченъ материалъ за постоянно обсъждане и работа на всички журналы и газети, което разбира се, поглътваше всички литературни сили, безъ разлика на мировъзрения и направления. Благодарение на това, че предстѣше такава една практическа работа, въ която бѣ необходимо участието на сички почти налични сили, на руската легална преса не оставаше време за разграничаване теоритическото обоснование на программитѣ на развитѣ общественно-литературни фракции, които си имаха мѣстото въ това време. Практическиятъ грижи и злоби на деня поглъттахъ вниманието на всички. Толкозъ повече че на слѣдующий день послѣ излизанието на манифеста, който не даваше ни една десета частъ отъ това що се очакваше, но все тики расчитваше достатъчно пѣкои отъ старитѣ сръднѣвѣковни дрипи на Феодалната Руссия, — още слѣдующий день, казваме, се явиха цѣль редъ пионери и защитници на *Statu quo ante*, които се обявиха горѣщи гонители даже и на това малко, което манифестътъ даваше. Това безъ съмнѣние бѣха представителитѣ на старитѣ ония помѣщци, дворяне и чокои, които чувствуваха че почвата, на която тѣ сѣ расли и животували, се исплъзва все повече и повече изъ подъ краката имъ.

Еднаквостта на условията въ общественно-умственното развитие на руската интеллигенция отъ една страна, и отъ друга — практическитѣ требования на епохата, въ която живѣяхъ хората отъ 60-тѣхъ и 70-тѣхъ г. г., необходимо обусловляваха пѣкои общи точки въ мировъзрѣнията на различнитѣ фракции. Общото мировъзрѣние, което свързваше писателитѣ отъ различни повидному лагери и ги караше да работятъ заедружно на страницитѣ на едни и сѣщи журналы, това бѣше малко или много тѣждественитѣ възглѣдове върху ролята на личността въ общественното развитие и убѣждението въ възможността за Руссия да избѣгне капиталистическата фаза на развитието. „Всичкитѣ еднакво почти се въодушевляваха отъ идеята за свободата, справедливостта и просвѣщенiето; всичкитѣ виждаха народното благо въ *обединението сръдствата на производството съ труда*, а не въ тѣхното разединение. Всички считаха еднакво необходимо, както усвояванието на западно-европейскитѣ прогресивни форми, така също и запазванието и развитието на самобитнитѣ народни учреждения („Общината“ и пр.), които сѣ били неизвѣстни на съвременный западъ, като казваха, че справедливостта и доброто трѣбва да се взематъ отъ всѣкадѣ, кадето тѣ се намиратъ“.*)

*) Характеристиката на общото възрѣние на шестдесетиннитѣ или предаваме по думитѣ на единъ тѣхенъ представителъ С. Н. Южаковъ, Руское Богатство. 1895 г.

Мястнието, че Руссия може, независимо отъ пѣти по който се е развивахъ Западъ, да отиде по други свършено самостоятеленъ, бѣше енергично поддържано отъ Николая Гавриловича Чернишевский, който се явява главния представителъ на едно отъ мировъзрѣнията на шейсетъхъ години.

Подъ влиянието на западноевропейскитѣ социалисти-утописти, подъ влиянието на Хегел и Фейербаха, около журнала „Современникъ“ бѣха се сгруппирали представителитѣ на руский легаленъ социализмъ, на чело на които стояха Чернишевский и младия и енергичния Добролюбовъ. Ядката въ мировъзрѣнието на тая социалистическа или по Южакова, материалистическа школа бѣше учението за втрѣпствуващото значение на общественно-економически факторъ въ живота и необходимостта щото всички реформи да се почиватъ именно на економическа почва. Обаче економически материализмъ на Чернишевский се отличава отъ този на Маркса — Енгелса и това различие най ясно би било обозначено съ думата „утопический материализмъ“. На него му не достигаше диалектическата послѣдователностъ за да се превърне въ економически материализмъ на Маркса — Енгелса. Чернишевский съ своята блѣстяща защита на общинното землевладѣние е доказалъ дѣйствително възможността за Руссия да мине капиталистическата фаза на развитието и подиганieto на руский „общинный“ строй до стѣпенята на свършеный коммунизмъ. Но всичко това на основание философски предислики безъ неговитѣ аргументи да бѣдѣтъ придружени съ фактическото изслѣдване на условията, въ които това подигане трѣбваше да бѣде извършено. Въ това време, впрочемъ и литературата бѣше бѣдна отъ економически изслѣдвания на общественный битъ, тъй като на това не се обръщаше никакво внимание. При все това, обаче, Чернишевский бѣше първиятъ който искаа и защити основния тезисъ на съвременный економически материализмъ, именно рѣшаващото значение на общественно-економическитѣ условия въ дѣлото на общественный прогрессъ. (Подробенъ анализъ на неговитѣ економически и исторически възгледи, читателитѣ могатъ да намерятъ въ прекраснитѣ статии на Г. Плеханова напечатани въ руский журналъ „Социаль-Демократъ“.

Учението на „Современникъ“ не бѣше нищо друго освѣнъ теоритическо изражение на онова що ставаше de facto. Ний забѣлизахме по-преди, че времето когато „Современникъ“ се ползуваше съ най силно влияние, това бѣше края на 50-тѣхъ г. и началото на 60-тѣхъ до 1863 година, ще рече въ епохата на пай голѣмитѣ грижи за преобразованието на сѣшитѣ тия общественно-економически условия, първенствуващото значение на които „Современникъ“ зацѣпчаваше.

Ний имаме и другъ пѣтъ случай да укажемъ, че това именно и съставлява главната особенностъ на реформитѣ на Александра II, съ които тѣ се оличаватъ отъ предшествующитѣ. Така щото политико-економическата еволюция като основа на общественый прогрессъ, ето кадѣ бѣше центъра на тежестта въ мирозърцанието

на хората около „Современникъ“ и на онова литературно-умствено течение, на чело на което стоеше „Современникъ“ съ неговия главен редакторъ Н. Г. Чернишевский.

Съвременното противоположна бѣше гледната точка на друго едно мировъзрѣние, на друго едно литературно-умствено течение, рожда на което бѣше младий, талантливий и енергичний ентузиастъ *Димитрий Ивановичъ Писаревъ* (1840 — 1868). Сборний пунктъ на това ново течение, влиянието на което хронологически слѣдваше слѣдъ упадѣка влиянието на „Современникъ“ (послѣ 63 година), бѣше журн. „Русское Слово“, около когото се групираха, освѣнъ Писарева, Н. В. Шелгуновъ, Зайцевъ, Благосвѣтловъ (редакторъ) и др.

Недостатъчността на осмъществяванитѣ реформи, преминава-
вистото на ови разгаръ, съ който тѣ се очакваха и настѣпванието
на онова разочарование, за което говорихме по-горѣ, като че ли
дойдоха да поколебятъ убѣждението въ първенствующето значение
на общественитѣ условия. И дѣйствително, какъ ще осмъществитѣ
идеала на общественото благо, когато обществото е умствено
неразвито, не разбира даже своитѣ интереси и що ще рече об-
щественно благо. Така разсъждаваха хората около „Русское Слово.“
ясно е съ тука на какво требоваха тия послѣднитѣ най вече да
напираше. Това бѣше умствения факторъ, развитието въ умствено
и нравствено отношение. А въ това отношение, безсъмѣнно,
главното значение трѣбваше да бѣде на страната на интеллиген-
цията, умствено и нравствено развитата, *критическа личностъ*.
Така шото, когато „Современникъ“ на чело съ Чернишевский на-
пираше най главно на политико-економическата еволюция, „Русское
Слово“, душата на което бѣше Писаревъ, напираше на умствен-
ната еволюция. Писаревъ считаше, че осмъществяванието на общото
благо може да бѣде резултатъ отъ работата на критическата мисль
и распространението на знанията, „Совр.“ напротивъ считаше това
не достатъчно. Писаревъ отдаваше грамадно значение на отдѣл-
нитѣ интеллигентни личности, а „Совр.“ на общественитѣ условия ¹⁾.
И така на звамето на това „реалистическо“ направление, ²⁾ въ
противоположностъ на онова което не за дълго до това се развѣ-
ваше отъ редакцията на „Современникъ“, — бѣше поставена като
главна задача *личното самоусъвършенствуване* въ умствено и
нравствено отношения, главно и можеще сръдствъ на което трѣб-
ваше да послужи распространението на науката и знанията. За-
шото общественый прогрессъ, по понятията на тѣзи школа, зависи
отъ количеството на критически-мислитѣ, интеллигентни личности,
които непременно трѣбва да бѣдѣтъ „реалисти“, т. е. хора, които
иматъ за единственъ мотивъ къмъ подобно усъвършенствуване
„личната полза“. „Человѣкъ е длъженъ да се стреми съ всички въз-

¹⁾ Гледай Е. А. Соловьевъ — Д. И. Писаревъ, его жизнь и литературная деятельность. Спб 1893. (издание Павленкова ц. 25 к.)

²⁾ Отъ статията на Писарева „Реалисти“ гледай „Сочинения Д. И. Писарева“ т. IV 1894 г. Спб, Издание Павленкова.

можни и достъпни за него сръдства към развитие и самоусъвършенствувание. Развнатата личност като влиза въ живота, трѣбва да се старае да преобрази този послѣдний съгласно разума и науката... „А за да се преобразува живота трѣбва преди всичко да се еманципира личността, да ѝ се отвори пътя както към развитието, така също и към възможността да прояви сама себѣ си.¹⁾ Проповѣдта за еманципацията на личността отъ развитѣ семейни и классови предразсѣдци, които сковаваха нейната самостоятелност и инициатива бѣше въ хармония съ тогавашний духъ на времето. Защо го освобожението на селенитѣ, наченалото се женско-освободително движение, общата съдебна равноправност и отвѣтственность не бѣха нищо друго освѣнъ отъ тѣлни актове на това общо сгремление да еманципиратъ потъпканата до тогава личност. Ръководимъ отъ тия главни положения, които влизаха въ основата на реалистическата или *нигилистическа* школа, читателътъ може да си обясни оня жаръ съ който нейнитѣ представители проповѣдваха идеитѣ на естествено-исторически или философский материализмъ (Молемотъ, Бюхнеръ, Фохтъ и пр.), популяризираха идеитѣ на Огюста Конта и въобще позитивизма и найсетѣ оня поетически ентузиазмъ, съ който тѣ увличаха, и себѣ си, и своитѣ читатели въ естествознанието. Ний употребихме думата *нигилистическа* школа и трѣбва да признаеме, че това име достатъчно ясно характеризира отрицателната разрушителна критика на реализма, която се проявява въ отрицанието на всички стари порядки, нрави и обичаи, въ отрицанието на старий начинъ на мислението, старитѣ теории на искусството²⁾ и пр. които най вече бъркаха за еманципиранieto на личността, освобождаванieto ѝ отъ разнитѣ семейни и кастови опеки и отнимаха ѝ личната свобода да располага съ себѣ си. Характеренъ типъ на такъвъ нигилистъ ни е далъ Тургеневъ въ свой Базаровъ³⁾

Въ 1868 година умрѣ Писаревъ, а заедно съ това и реалистическото направление се лиши отъ своитѣ главенъ стълбъ. Отъ това време все повече и повече взе да се усилюва влиянието на третето литературно направление за тѣзи епоха, изразителътъ на което бѣше журнала „Отечественныя записки“. Това е единственното направление отъ 60-тѣ г. което е съхранило своето влияние и до настояще време. Неговитѣ представители сж: Н. К. Михайловский, П. Л. Лавровъ, Н. Южиковъ, Н. Карѣвъ, Лесевичъ и пр. По голѣмото значение, което е ималъ въ руската журнална литература, това направление заслужва да се спре въ по-подробно върху него, обаче това би ни завлѣкло твърдѣ далеко; ето защо ний ще се ограничимъ съ характеристиката на тази школа, която дава единъ отъ нейнитѣ представители, толкосъ повече, че въ бѣднще намъ не единъ път ще ни се падне случай да говоримъ за нея. „Обществено-философското отличие на *социологическата* или *етико-*

1) Е. А. Соловьевъ — Писаревъ и пр.

2) Гл. статията на Писарева „Разрушеніе Эстетики.“

3) Главното дѣйствующе лице въ романа *Отцы и дети*.

социологическата школа се заключава въ това, че тя не признава изключителното значение въ общественний животъ, нито на економическия елементъ, както економическитѣ материалисти*), нито на умствения, както „реалиститѣ“ и позитивиститѣ, нито на органическия както еволюциониститѣ и дарвиниститѣ, нито на политическия, както Руссо и якобинцитѣ, нито на нравствения, както Л. Толстой и разнитѣ моралисти въ различнитѣ времена. Въобще хората отъ тѣзи школа не признаватъ изключителното значение нито на единъ „елементъ“ въ частностъ, нито пъкъ даже на всички взедно, защото тѣ не забравятъ, че обществото се комбинира не само отъ елементи (културни), но и отъ човѣчески единици. Истината е именно въ комбинацията на тѣзи елементи и единици, въ ония закони, които управляватъ тѣзи комбинации и въ онова значение, което иматъ за тѣзи комбинации дѣятелната воля, самочувствието и самосъзнанието на комбинируемитѣ единици (индивидуалности)**). Вървежътъ на общественното развитие по мнѣнието на сѣщата школа зависи отъ взаимодѣйствието на личноститѣ и срѣдата, въ която тѣ живѣятъ. „Всичката съвокупность на общественнитѣ условия създава личността единствения *активен* елементъ на обществото; извѣстна частна съвѣтскость на общественнитѣ условия въ дадения моментъ произвежда въ личността, този продуктъ на всичкото предидущо състояние на срѣдата, нѣкъ редъ настроения и потребности; тѣзи настроения и потребности, като преминаватъ въ дѣйствие, пораждатъ цѣлъ редъ общественни явления; дѣйствиата на всички личности въ едно дадено общество произвеждатъ всичката съвокупность на общественни явления въ слѣдующий моментъ. При помощта на личноститѣ, по такъвъ начинъ, едно общественно състояние въ своето цѣло произвежда друго общественно състояние, а не едно общественно явление произвежда друго, независимо, изолирано отъ дѣйствиата на всички останали“***).

Както вижда читателя въ мировъзрѣнието на тѣзи школа се забѣлѣзва влиянието почти на всички направления отъ 60-тѣхъ години. Тѣзи е единствената школа, представителитѣ на която най много сѣ вгледали по теоритическитѣ въпроси на своето мировъзрѣние и безъ съмнѣние главната нейна особенностъ се заключава въ теоритическото обосноваване на „субективний методъ въ социологията“. Ний не считаме за възможно да се спираме на този въпросъ и на аргументитѣ съ които представителитѣ на етико-социалистическата школа подкрепятъ своето основно положение по този въпросъ, че всѣко социологическо изслѣдване, по сѣщността на своята материя е субективно, слѣдователно неговия характеръ зависи отъ ония нравственъ идеалъ, който изслѣдователи си е

*) Авторътъ има претъ видъ Чернишевскій, Добролюбовъ, Антоновичъ, Ю. Якубовскій и въобще кружока около „Современникъ“.

**) С. Н. Южаковъ. — Современная хроника. — „Русское Богатство“ 1895 годъ № 2.

***) С. Н. Южаковъ. — Социологическіе этюды. Сиб. 1891.

поставилъ. Ето защо, по мнѣнието на тѣзи школа, съзнателното въвеждане на нравственъ елементъ е обязательно за всѣки социологъ. Отъ тукъ си водятъ началото всички ония названия, съ които обозначаватъ тѣзи школа, като: социолози-субективисти, субективний-идеализмъ и пр.¹⁾

За да свършимъ съ умственитѣ направления отъ 60-тѣхъ и 70-тѣхъ години, намъ ни остава да укажемъ още на послѣдното, което води началото си отъ срѣдата на 70 години и е присвоило специално за себѣ си името „народничество“ въ руската литература. Това название, както имаме случай да укажемъ, нѣкои присвояватъ на цѣлата литература за тѣзи епоха, като се ръководятъ отъ това общо мировъзрѣние и практическа дѣятелностъ, за които говорихме по-горѣ²⁾, обаче тога би значило съвършено изкуствено да смѣсваме и забързваме установенитѣ понятия.

Единъ отъ теоритичитѣ на „народничеството“ именно З. Каблицъ (Юзовъ) така оправдава появяването на сволта школа: „Послѣ дълго рѣзание на жабитѣ, кроликитѣ и кучетата, послѣ дълго миеие ни колбитѣ и пробиркитѣ „стана за всички ясно, че жабитѣ съ пробиркитѣ твърдѣ малко подтикватъ рускитѣ хора къмъ осъществлението на общото благо. Развитиѣ хора се замислиха на минутка и рѣшиха да измѣнятъ системата на възпитанието. Не естествознанието ще спаси руский народъ, а социалнитѣ науки..... Оказа се, че спасението на руский народъ зависи отъ распространението на социологията. Заловиха се за нея“.³⁾ Тѣ почнаха, продължава Юзовъ, да проповѣдватъ „прословутата комуна“, като единствено срѣдство за спасение, но безъ да се гледа на това. работата не вървеше, на руский народъ отъ това не ставаше по-леко. Причината на това било ужъ, че „социалнихъ дѣятъ мастера“, както Юзовъ нарича представителитѣ на социологическата школа, не разбирали какво искатъ. Главната тѣхна прѣчка се заключава въ това, че тѣ „искатъ всичко за народа, но не чрѣзъ самия народъ“. Тѣ забравили, че „въ основата на чловѣческата дѣятелностъ лѣжи по-вече чувства, страсти, желанія, отъ колкото разбиране. При помощта на разсѣждения и знания не могатъ да се измѣнятъ чувствата и страститѣ; а народътъ притежава извѣстенъ строй на тѣзи чувства и страсти, който и опредѣли въз-

¹⁾ На желающитѣ български читатели да се запознаятъ съ въпроса за субективизма въ социологията, ний можемъ да укажемъ на слѣдующата по-главна литература: ж. „Знаме“ за 1874 г.; *Н. Л. Лавровъ* — оный исторіи мысли; *Н. К. Михайловскій* — Сочиненія т. III и IV Спб. 1888; *Н. Кареевъ* — Историко-философскіе и социологическіе этюды Спб. 1895 год; *С. Н. Южаковъ*. — Социологическіе этюды. Спб. 1891; *Н. Бельтовъ*. — Къ вопросу о развитіи монастическаго взгляда въ исторіи. Спб. 1895 г. и др. (Това послѣдно съчинение съдържа най-силната критика на тѣзи школа).

²⁾ Така напр. праши въ послѣдно време П. Струве автора на „Критическія замѣтки къ вопросу объ экономическомъ развитіи Россіи“, съ която ний ще запознаемъ читателитѣ си въ бѣдѣжше.

³⁾ *З. Юзовъ* — Основы народничества ч. I. Спб. 1888. Съ распространението на социологическитѣ знания се занимаваше етико-социологическата школа, за която говорихме вече.

можната за него общественна форма.“ Всички старания да се привие на народа каквато и да била друга общественна форма, която не отговаря на неговитѣ понятия, желания и страсти ще бѣде съвършено напразно. Ето защо интелигенцията трѣбва да се откаже отъ своитѣ блънувания, отъ своитѣ идеали и да се посвети за осъществяването на ония, които самия народъ иска, защото, по мнѣнието на „народниците“, народътъ много по добръ отъ интелигенцията знае що е народното благо и въ какво се състои то. „И така, да будетъ нашимъ знаменемъ коллективния желаніа рускаго народа!“¹⁾ Задачата на интелигенцията е да се старее заедно съ народа да реализира ония коллективни желания и то при помощта на срѣдства, които указва самия народъ.

Така щото тѣзи сѣ положенията, които по думитѣ на другъ единъ теоретикъ-народникъ, характеризиратъ „народничеството, както то се е опредѣлило въ послѣдъ-реформенный периодъ: 1) осъществяването на народнитѣ интереси, като главна цѣль, 2) изработитѣ отъ коллективната народна мисль форми или такива, които съотвѣтствуватъ на неговитѣ желания като срѣдство и 3) самостоятелността на населението като главенъ лостъ на обществената еволюция. „Практическото осъществяване на тия *ria desideria* — благочестиви желания — изисква умственото подигане на масата, което се постави отъ „народничеството“ като главна задача на преживявания моментъ“²⁾.

Както вижда читателътъ и това послѣдне мировъзрѣние, при всичко че въ извѣстно отношение се схожда съ предидущитѣ (макаръ напр. по отношение къмъ народното образование), не представлява нищо друго освѣнъ противоположна крайность. Ако предидущитѣ школи можемъ до извѣстна степенъ да обвиняваме въ това, че тѣ преувеличаваха значението на интелигенцията, „народниците“ можемъ напротивъ да обвинимъ въ пълното игнориране значението на интелигенцията едно, и друго, че отъ народа съ неговитѣ страсти, желания и интереси, тѣ правитѣ единъ идолъ, предъ който заставляватъ всички да паднатъ на колѣнѣ. Единствения практический смисль на подобни едни стремления не може да бѣде други, освѣнъ съвършенното потопяване на интелигенцията въ народа. И пакъ тина, какъвъ другъ резултатъ могатъ да иматъ подобни едни въздѣления, които Протопоповъ резюмира въ слѣдующитѣ характерни думи: „Всичко за народа, всичко чрѣзъ народа, всичко у народа, всичко къмъ народа, всичко отъ народа, нищо пѣма друго освѣнъ народа“³⁾. Подобна една крайность на това идолопоклонство не можеше да не бѣде съгледано отъ критиката. Въ своитѣ критически бѣлѣжки по поводъ книгата на В. В. „Наши направленія“, Н. К. Михайловский, между другото, съвършено справедливо забѣлѣзваше на господата народниците, че любовта къмъ народа не е монополъ само на тѣхъ, но да се от-

¹⁾ Юзовъ, „Основи народничества“ ч. I. стр. 15.

²⁾ В. В., „Наши направленія.“ Спб. 1893 г.

³⁾ „Русская Мысль“ 1891 г. кн. V.

насятъ съ почитъ, уважение къмъ народнитѣ миѣния, това е съвѣшено друга работа и това нѣщо е свойственно само на господа „народниците“. Да почиташъ и уважавашъ миѣнието на нѣкого, значи да се прекланяшъ предъ него, а любовта къмъ ближния, къмъ народа, не всѣкога диктува преклонение предъ неговото миѣние. Вѣдъ не всѣкога народа гледа съ добро око на образованието, което ужъ съставлява практическата задача и на самитѣ народници, а между това любовта къмъ народа диктува и на самитѣ народници да отиватъ и да го просвѣщаватъ. Така сѣщо народътъ, благодарение на своето неумѣжество, гледа недовѣрчиво и на медицинската помощъ, на „карболката“, на санитарнитѣ предписания и пр. и пр. Само съществуването на подобни миѣния може да обясни всички ония холерни безпорядки, които всѣкому сѣ извѣстни. Истинската любовъ къмъ народа изисква не преклонение, не уважение на такива миѣния, а неуморима борба съ тѣхъ, борба въ името на самитѣ народни интереси, въ името на общественото благо.

Трѣбва да забѣлѣжимъ, че „народничеството“ никога не се е ползувало съ такова силно влияние, както останалитѣ школи, обстоятелство, което може да се обясни съ това отчасти, че то е нѣмало нито единъ талантивъ водителъ, както другитѣ, но най главната причина, по нашѣму, се заключава въ самата смѣтностъ и неясностъ на исканията, които народняцитѣ проповѣдватъ. Единствения неговъ теоретически представителъ въ настояще време е извѣстния русскій економистъ В. В. (В. Воронцовъ), за когото ний имаме вече случай да говоримъ. Обаче трѣбва да признаемъ, че почвата за съществуване на народничеството е съвършено подкопана. То е твъртъ остаряло за съвременния общественъ и умственъ животъ въ Русия, особено сега, когато на сцената на руската литература испѣква такова едно стройно въ всѣко отношение и несравнено по-силно теоретическо мировъзрѣние, каквото е това на западноевропейскій економическия материализмъ. Така щото историята на това течение, което, както поменавме, се е наченало въ половината на 70-тѣ години, ще се завърши въ 90-тѣ години, тъй като въ тия послѣднитѣ години гласътъ му е твърдѣ слабъ за да може да обърне вниманието върху себѣ си.

И така да резюмираме всичко до тукъ казано:

Реформационния периодъ на Петра Великий способствува за нахлѣването на всички свободолобовиви идеи, които бѣха изработени на западъ; интелигенцията, която едвамъ що възникваше, поддържаше царизма презъ всичкото това време, до като вѣрваше, че нейнитѣ желанія сѣ поддържатъ отъ трона. Обаче царствуването на Екатерина II и народната революция на Пугачева дойде да свеме маската, съ която бѣше покритъ „просвѣтений абсолютизмъ“; отъ тогава се почва опозицията на либерализма въ името на бъдещата руска република или конфедерация, която бѣше тогавашния идеалъ. Първото опитване на либерализма да защити своитѣ начала на дѣло бѣше направено въ 1825 г., но съвсѣмъ

безуспѣшно. Тукъ именно русскій либерализмъ почувствува могъществото на своя противникъ и своето нищожество. Отъ тази дата се почна тържеството на ликующий побѣдителъ — реакцията на Николая. Общественината мисль биде затворена въ тѣснитѣ литературни кружоци, гдѣто подъ влиянието на настѣпившето отчаяние отъ една страна, а отъ друга подъ влиянието на нѣмската философия, се образуваха двата литературни лагера: славянофилскій и западнически, които въ 40-тѣхъ години почнаха своята литературна атака единъ на други. Плодъ на тѣзи полемика бѣше задружната опозиция въ 50-тѣхъ години и свалинието на „николаевщината“. Слѣдъ паданието на „николаевщината“ се почва тържеството, повидимому, на либералнитѣ стремления, а заедно съ това и надѣждитѣ къмъ правителството. Реформитѣ въ 60-тѣхъ години обаче донесоха пълно разочарование, като послужиха заедно съ това за расцѣпванието (1863) на опозицията: една часть, на чело съ Каткова, се яви за трона и противъ останалата опозиция, която отъ своя страна тѣй също се раздѣли на: легална опозиция и революционна. Смѣлостта и енергията на последната доведе до удара въ 1881 година, който бѣше кулминационната точка на напъжението на русскитѣ революционери. Отъ тѣзи дата се почва тържеството на реакцията, утихванието на революцията и дрѣмката на руското общество, които се продължаватъ до 1891 година.

И така, периодътъ на 20-тѣхъ години на настоящий вѣкъ, ний можемъ да характеризираме като периодъ на безпечний республиканскій идеализмъ на руската интелигенция, при което царствуванието на Екатерина II (1762 — 1796) трѣбва да отбѣлѣжимъ като моментъ, въ който ти разбра противоположността на своитѣ интереси съ интереситѣ на русскій царизмъ. Периодътъ на „николаевщината“ бѣше периодъ на критическата философска мисль (Бѣлинскій и пр.), въ който периодъ бѣше изработенъ „идеала на чедовѣка, идеала на научно и естетически развитата личностъ, която стои на най високата стѣпень на развитието“*); но философията бѣше откъсната отъ дѣйствителний животъ. Въ този периодъ на николаевската реакция руската интелигенция съзна още подобря своето безсиліе вслѣдствие на това, че е лишена отъ всѣкаква общественна сила, на която да може да се опрѣ. Ето защо въ 60-тѣхъ години ти се опита още единъ пѣтъ заедно съ правителството да освободи ония елементи, които ще трѣбваше за въ бждеще да изиграятъ въ нейната борба съ деспотизма, ролята на общественна опора. Благодарение на това, 60-тѣхъ години се явиха не епоха на философствувание, както 40-тѣхъ, а епоха на распалената практическа дѣятелность, въодушевлявана отъ най благи надѣжди, — епоха на „гражданството“, въ която гърмеше гласътъ на енергичний двайсетъ-годишенъ юноша — Добролюбова :

Поетомъ можешъ ты не быть,

Но гражданиномъ быть обязанъ . . .

*) Соловкенъ Е. „Писаревъ и пр.“

Но на тия надѣжди не бѣше съдено да се изпълнятъ. Руското правителство и този пътъ измами обществото. Слѣдъ това всички се спустнаха къмъ единственното оръжие, къмъ единственното срѣдство: революцията при помощта на народа. Девизътъ „въ народа“ ! характеризира социалистическитѣ 70-тѣ години. Седемдесетѣ години дадоха новъ единъ урокъ на руската интелигенция, именно, че руский народъ en masse не може да ѝ послужи като опора, облѣгвата на която интелигенцията да разруши руский царизмъ. Той бѣше твърдѣ невѣжественъ, твърдѣ консервативенъ за тѣзи цѣль. Ще рѣче, трѣбваше да се търси друга опора, друга обществена сила, на която да се облѣгне руската революция.

Успѣ ли руската интелигенция да открие този лостъ, при помощта на който тя да може да съкруши руский деспотизмъ или не, ний ще имаме за напредъ случай да покажемъ на българскитѣ читатели, обаче, преди да свършимъ, ще забѣлѣжимъ, че руската революционна младежъ завърши свойтъ циклъ на развитие въ описаний периодъ съ слѣдующитѣ три цѣпни урока, които тя искупи съ кръвта и страданията на цѣли поколения, а именно: 1) интереситѣ на прогресса и цивилизацията сѣ право противоположни на интереситѣ на руский царизмъ и този послѣдний трѣбва да бѣде съкрушенъ; 2) сама по себѣ си интелигенцията не е въ състояние да извърши тѣзи историческа миссия, която е възложена на нея, безъ помощта на нѣкоя обществена сила, на която тя да може да се опрѣ; и 3) тѣзи обществена сила въ всѣкой случай не може да бѣде цѣлий руский народъ in corpore.

Май 1895 г. Русия.

Н. Братолобовъ.

АКО АЗЪ ВЪРВАХЪ . . .

Подражание на Sutter-Laumann

Ако азъ вървахъ в'Творецътъ Бога,
Че би възвърналъ клѣтата Правда —
Бихъ за туй сторилъ всичко що мога,
Предъ него падналъ бихъ на колене
И просилъ бихъ му азъ съжаленье:
За тѣзи що охкатъ и сълзи лѣятъ,
Що за свобода днесъ тѣ милѣятъ . . .

Ако азъ вървахъ, че Господъ храни
Милость къмъ тѣзи в'тѣгло що тѣнатъ,
Че той прегръща боситѣ, гладни,
Че би закрилилъ всичкитѣ слаби
Отъ този който ги тѣпче, граби, —
Кумиръ свѣщенъ днесъ бихъ го азъ сторялъ
И бихъ сърдце си нему отворилъ.

Ако азъ вървахъ в'Майката Божья,
Че тя милѣй за дѣцата бѣдни —
Рѣшилъ бихъ в'псалми да ѝ изложа
Какъ тѣглятъ тѣзи малки невинни
Отъ гладъ отъ студъ съ свонгѣ роднини,
Бихъ я помолилъ да спрѣ тѣглата
Да даде одихъ бар' на дѣцата . . .

Но, о, не вѣрвамъ въвъ тѣзъ суети
Къмъ кои гърди безъ брой въздишатъ
И молби жарки отъ роби клѣти
Да сж безъ ехо като в'пустиня;
Предъ тази глуха, пѣма святини
Да тѣкатъ сълзи, кръвта да кипва
И все на тѣсла да се налитва . . .

Тѣзъ ржцѣ мощни, тѣзъ бедра здрави
На тѣхъ се моля, въвъ тѣхъ азъ вѣрвамъ;
Тазъ мощна сила що всичко прави
Тя е в'ржката на тозъ що страда,
На тозъ що всичко трѣбва да влада! . . .
Днесъ само вѣрвамъ в'мощната мишца
И в'праведната сйна зорница! . . .

Севлиево 1895 г.

В. Неновъ.

ПАТРИОТИЗМЪТЪ¹⁾.

Отъ **Левъ Н. Толстой**.

„Ако простиятъ народъ не познава патриотизма, причината е тая, че той не се е подигналъ още до висотата на онуй възвишено чувство, което е присмъщо на всѣки образованъ човѣкъ. Ако той не е обладалъ отъ туй чувство, трѣбва да се приучи чрѣзъ възпитание. Тѣкмо така постѣпва и правителството“.

Така говорятъ обикновенно тѣзи които правятъ частъ отъ господствующитѣ класи; и тѣ така наивно сж убѣдени въ величествеността на патриотическото чувство, щото когато простиятъ народъ не усѣща туй чувство, тѣ се мислятъ за виновни и се силятъ да му го втѣлпятъ, чрѣзъ официалнитѣ си органи колкото и антипатично да му бжде това.

Какво е, прочее, това мнимо възвишено чувство, което трѣбва да се проповѣдва на народа?

Това чувство не е нищо друго, освѣнъ предпочитанне своето собствено отечество предъ всички други държави, и то се изразява най добръ въ тази германска пѣсень: Deutschland, Deutschland über Alles²⁾; замѣстете само Германия съ името на която и да е държава, и вий ще имате пълната формула на патриотизма. Възможно е подобно чувство да бжде твърдѣ желателно и твърдѣ полезно на управляющитѣ, тъй както имъ е полезно и цѣлостта на държавата; само, очевидно е, че това чувство не е възвишено, но напротивъ глупаво и безвравствено. Глупаво е, защото ако всѣка дър-

¹⁾ Едно отъ най новитѣ произведения на всемирно извѣстния руски писателъ графъ Л. Н. Толстой, е и L'esprit chrétien et le patriotisme, което неотдавна се появи на френски и въ загранично издание на руски. Настоящия откъслецъ е преведенъ отъ това произведение на графъ Толстой. То е написано по случай Кропшадскитѣ и Тулонскитѣ тържества, които станаха миналата година и подигнаха толкова голѣмъ шумъ, както въ цѣлата европейска преса, така и въ висшитѣ политически кръгове. (Превод.)

²⁾ Германия, Германия е надъ всичко. (Превод.)

жава се счита като превъзходствующа съсѣднитѣ държави, никой отъ тѣхъ нѣма да се съобрази съ истината; — безправствено е, защото то неизбѣжно тласка всѣкого, който го испытва, да се стареае да придобива за своето правителство всевъзможни печалби, въ ущърбъ на съсѣднитѣ държави; обаче, тази тенденция е диаметрално противоположна на правствено правило, което гласи: не прави другиму това, което не желаетъ да правятъ тебъ.

Патриотизмътъ е могълъ да се счита като добродѣтель въ стария свѣтъ, гдѣто той е изисквалъ отъ човека една привързаностъ къмъ най възвишения идеалъ, който му е билъ достъпенъ, — идеала на отечеството. Но какъ би могълъ да бѣде патриотизмътъ една добродѣтель въ наше време, когато той изисква именно противното на това, което разумътъ и моралътъ ни диктуватъ; когато, вмѣсто да ни заставлява да гледаме на човѣцитѣ като на свои братя, той ни заставлява да глѣдаме на една държава и една нация като по-горни отъ всички други? Слѣдователно, може да се каже, че това чувство не е вече за нашето време една добродѣтель, а единъ порокъ. Истинскиятъ патриотизмъ не е повече възможенъ въ днешно врѣме, защото той не почива на никакви материални и морални основи.

Патриотизмътъ можеше да има смисълъ въ стария свѣтъ, гдѣто всѣкой народъ, малко или много еднороденъ, исповѣдваше еднаква съ правителството религия, подчиняваше се на безграничното могъщество на единъ боготворецъ самодържецъ, и се считаше като единъ островъ всрѣдъ океана на варваритѣ, който се опитваше да го удави.

Безъ съмнѣние, въ подобни условия патриотизмътъ т. е. желанието да се съпротивляваме на нападенията на варваритѣ, които не само застрашаватъ нарушението на общественния редъ, но още сж готови да грабятъ, да колятъ, да превръщатъ въ роби хората и да изнасилватъ женитѣ, това желание бѣше естествено; разбира се, че за да избави себе си и съгражданитѣ си отъ подобни бѣдствия, човѣкъ могълъ е тогава да предпочете нацията си предъ съсѣднитѣ нац и, и да испытва къмъ варваритѣ едно чувство на умураза, което ги караше да ги убива, за да защити своето отечество.

Но какво може да бѣде значението на туй чувство въ днешната до толкова напреднала епоха? Защо единъ човѣкъ

ще отиде, въ днешно време, ако е русинъ, да убива френцитъ или германцитъ? Ако той е французинъ, да убива германцитъ, когато той знае твърдъ добръ, колкото малко и образованъ да е той, че тѣзи народи, противъ които кипи неговата патриотическа ненавистъ, не сж варвари, по цивилизовани, като него, които често ижти притежаватъ сжщитъ убѣждения; които, като него, не желаятъ друго освѣнъ мирътъ, мирната размѣна на трудътъ, и които често сж свързани съ него чрѣзъ интереситъ на общия трудъ или чрезъ комерчески или интелектуални интереси? Случва се така сжщо, че единъ челоуѣкъ намира у единъ съсѣденъ народъ повече полезни елементи и повече прилични черти, отъ колѣто у неговитъ собственни съграждани; така е напимѣръ, случаятъ съ работницитъ, зависящи отъ чужденцитъ, които имъ доставятъ работа; по послѣ за търговцитъ, а особено пъкъ за ученитъ и художницитъ.

Освѣнъ това самитъ условия на живота така коренно сж се измѣнили, щото предметътъ, който ний наричае отечество, койго ний трѣбва, гдѣто се казва, да различаваме отъ всички останало, престаналъ е да бѣде тѣй добръ опредѣленъ, както бѣше случая у старитъ, у които гражданитъ отъ едно и сжщо отечество принадлежха на една и сжща раса, имаха сжщото управление и сжщото вѣроисповѣдание. Понятенъ е патриотизмътъ на египтинитъ, еврейтъ, гърцитъ, защото, като защищаваха отечеството си тѣ защищаваха така сжщо вѣрата си, огнището и управлението си.

Но какъвъ ще бѣде патриотизмътъ на единъ ирландецъ, който живѣе въ Америка? Неговата религия го свързва съ Римъ, происхождението му съ Ирландия, управлението му съ Съединенитъ Щати, сжщо както е съ чехитъ въ Австрия, поляцитъ въ Руссия и въ Австрия, индийцитъ въ Англия, татаритъ и арменцитъ въ Руссия и Турция. Безъ да се говори даже за завоюванитъ народи, ний поддържаме, че еднороднитъ народи като русситъ, французитъ, прусситъ, не могатъ да притежаватъ туй патриотическо чувство, което бѣше достояние на древнитъ народи, защото, твърдѣ често, единъ гражданинъ вижда въ тѣзи страни главнитъ интереси на своето сжществуване: неговитъ семейни интереси, ако той е ожененъ за една чужденка, неговитъ економически интереси, ако той има капитали въ странство, неговитъ на-

учни или художествени интереси, всички сж поставени вънъ отъ неговото отечество и въ тѣзи сжщата страна, противъ която се възбужда неговата патриотическа ненавистъ.

Най сетнѣ, патриотизмътъ е невъзможенъ въ днешно време. Даже и пай глупавитѣ и невѣжи хора не могатъ да се въздържатъ отъ да не се признаятъ, че патриотизмътъ е абсолютно несъвмѣстимъ съ моралнигѣ правила и економическитѣ и географически условия, на които е подчиненъ тѣхния животъ.

Прев. отъ френски: С. Русевъ.

КЪМЪ ПОЕТА.

(Ивану Визову).

Сълзи и кръвъ кога поятъ
Земята черна и пещастна,
Тогазъ не пѣй ти, о поетъ,
За любовта си луда, страстна;

Въздигни тѣжки, ядовити,
Кога въ гърдитѣ заехтятъ,
Тогазъ не пѣй ни, о поетъ,
Зарадъ цвѣтята дѣховити;

Кога народа безъ надѣжда
Се скита въ мрака на пощта
И лучъ напредъ не съглежда,
Не хвъркай въ сини небеса;

Надъ роба, окованъ въ верига,
Когато острия си мечъ
Тиранинътъ-кръволокъ подига,
Поетъ, не бѣгай на далечъ;

Когато глухо охкаты, плачаты,
Проклинаты тѣжкий си животъ
Ония, на вратъ що влачатъ
Отъ вѣковѣтъ черъ хомотъ,

Кога далече е прокуденъ
Духътъ за бой, за свобода
Тѣши ги ти, едникий буденъ,
Въ туй царство на невзгода...

Тогазъ не пѣй ни, о поете,
Зарадъ възшебния зефиръ,
Зарадъ горитѣ, духоветѣ,
Зарадъ задоблачния миръ;

Тогати думи възхновенни
Катъ огънь, пламъкъ ти хвърли
Да сгрѣйшь сърдцата имъ студени,
Що спятъ въ измѣчени гърди....

На истината, Свободата
Дигни ти знамето напредъ —
„— Живѣй, поетъ си ти, поетъ!“ —
Ще викватъ пламнали сърдцата.....

I/IV 95.

Д. И. Поляновъ.

ДВЪ ПРОШЕНИЯ.

(Хумореска)

Посвѣщава се Д. К. Попову.

Баба Шарка — удавила се въ девето море! — завърлува въ наше село, па настръхна мало и голѣмо. Тѣй се и почудиха влѣти сиромаси!

А учителѣтъ Стойчо Милинѣ, миже съ змийскитѣ си очи, па това и дума:

— Селене, да си премѣстиме селото! Не ще ни бжде тука, въ тия купища и нефелити води! Марцина ще си измремѣ, — така да знаете!

Дума учителѣтъ, а и кой го чуе, и кой не, — все се изсмива . . . Зеръ хичъ работа ли е да се мѣсти село и да се мѣсти сега, въ тия усилни години?

Мина — поиде си баба Шарка, отнесе — що отнесе, почерни врати — колко почерни, па осѣдна си селото. Тѣй нѣ че имѣ и отлекна на горѣни селени, като рѣкоха на прѣкналото зло — „добра пѣти“!

Ала грѣйна слѣзнице — спомни пролѣтъ, па загълча се пакъ наше село: — учителѣтъ, Милинѣ де, дигналъ заборчляитѣ нему 15-тина сиромасини, що нѣматъ и изгнилъ плѣтъ, па повелѣ ги отъ купище на купище, отъ кладенецъ на кладенецъ и дума имѣ, расправя:

— Еве на, братия сиромаси, вижете: смъртъта е подъ носѣтъ ни, подъ носѣтъ на женитѣ и дѣцата ни, на чифта и добитѣка ни! . . . Тоя боклукъ е жива смъртъ, тая вода — смѣща отрова! . . . Трѣбва, трѣбва да премѣстимъ селото!

— Ще нѣ, като думашъ, — отвърщатъ сиромаситѣ; — бива, може и на добро да е . . . Туку и па ново мѣсто за вжща пари ще трѣбватъ . . . А пѣкъ ние и тѣй . . . санкимъ, борчлии сме . . .

— На, биле и на тебѣ още не сме се отплатили, — додаватъ вѣколцина, на кои учителѣтъ бѣ далъ заемъ по 20 лева за 25, кога се събираше извънредната пѣтна повинность . . .

— Борчѣтъ, братя, кога-кога се плащва, а изгубеното здраве се не връща! На и чуйте: отъ общинската гора щѣтъ ни отпустна безплатно дървенъ материалъ, а и царщината ще ни прости за три години давнинитѣ . . . Е зеръ, като кажемъ, че тука мръмъ марцина, тъй на, на халостъ, за вреда и на царщината . . .

И засмѣта четата сиромашии (та че и не засмѣта само тя): дървенъ материалъ безплатно, давнинитѣ ще харижатъ за три години . . . Пъкъ и ще се премѣстятъ, ще заселятъ село край рѣката, на джаде. Пъкъ то тамъ си е било и старото село! Тамъ е било, ала послѣ отъ орди и низами, отъ арнауты и заптны, — отъ всѣкаквито тия неканени ковакчии, нашенци сж се заселили въ сегашната мочорлива глушина.

Така на смѣтатъ по-много селени, а по опитнитѣ, по-наставенитѣ изблѣщиха очи, не вѣрватъ. Мислятъ тѣ: „лъжи той, учителѣтъ! Дѣ се е чуло царщината да прощава давнини за кефа на селото? Ама бива си го него, Милина, за измислици! На, лави, по изборитѣ, поведе селенитѣ, па чака и дѣцата вѣрваха, че Руссия ще ни даде за войската всичко отъ всичко, па давнинитѣ ще се намалятъ. Ехъ, празни излѣзоха тѣ . . . както едно врѣме: по чифтъ волове щѣха да ни даватъ . . . — Тѣй се одумватъ по-недовѣрчивитѣ и цѣкатъ . . . Зеръ село да се мѣсти и то сега . . . Е, е, това е цѣла съсипия! И чудимъ се: защо е потрѣбало на учителя село да мѣсти, комшии да смразява? Да рѣчешъ, че му е за печала, — не е за вѣрване: то ще е отъ хората срамъ, стъ Бога — грѣхъ, защото баща му, попъ Николовъ братъ, му остави и къщица, и нивици, и жива стока, па — знамъ, бѣхъ и азъ на дѣлбата — остави му подкваса и отъ сухи . . . Та че на, и учителъ е, — все печала се дума . . . Защо му е потрѣбвало село да разбърква?

Така едни смѣтатъ, а други — плѣщятъ. И всички на туй спиратъ: ще стане това, що гласи учителѣтъ! Не е да не стане, — слушатъ го него вътрѣ . . .

— Ще стори той да премѣстятъ селото! — отсѣкоха по-първитѣ селени, па заядохъ се съ другитѣ и крѣчимитѣ се пѣлятъ, крамоли до Бога!

— Учителътъ добро мисли! — думатъ едни.

— И добро да мисли пакъ е съсиял за селото! — отвръщатъ други.

— А, хх, добро мислялъ! Лъжецъ е той, Милинъ!

— Народенъ човѣкъ е той!

— Ба, ка' щѣло да не е: — 100 на 100 лихва зема . . .

— Зема човѣка, че му е печала. Който му не трѣбва, нека да не дава . . .

И глътъ, очитѣ ще си избодатъ!

А Милинъ събра единъ день селенитѣ въ училището, дума имъ, расправи, моли и току подписаха селенитѣ прошение..

„Е те нѣ искаме да премѣстимъ селото. . . . спасете ни отъ болести и смъртъ!“ — се казваше въ прошениято. . . . А занесе го учителътъ въ града, и отъ тогасъ зашури по-често къмъ голѣмитѣ капии. . . . Па току вижъ, слѣдъ мѣсецъ, насѣче прѣте, и загради коикото му очи държатъ мѣсто край джадето, тамъ дѣ се гласеше да се заселва селото. . . .

— Що е туй бай Стойчо? питамъ го.

— А бе ханъ ше си прави. . . да има що меразъ да оставя на дѣцата, — отвърна и смига ми. . . .

По край него почнахъ да заграждатъ мѣста и други селене.

А опитнитѣ селени сѣтиха се дѣ бие теслата на Милинъ. . . .

— Ахъ, зинкѣоринъ,—думатъ тѣ; вижъ, защо той дири джадето! И ще спечели, безбожникъ; селото ще съсипе, ама ще спечели! — пѣнатъ се тѣ и хапятъ, дѣ ги уста не стига.

Мина се не мина още мѣсецъ, гледаме единъ день лѣтятъ къмъ наше село три файтона, ама какви?! Па слѣдъ нихъ 4-5 конни стражари и перятъ се, и страшно гледатъ. . .

Слѣзнаха: управителъ, началникъ, финансовъ чиповникъ, окръженъ докторъ, членове отъ комисията и казватъ тѣ на кехаята да повика. . . . четатъ му по име всички, дѣто искахъ съ прошение селото да мѣстятъ. . . . Събраха се селенитѣ, повикаха отъ Дунево и общинския кметъ; па въупомъ отидоха на старото селище, прегледаха, го и докторътъ каза :

— Е тука, е по-чисто, селене! Бива тука да мѣстите селото. . . Бива, като искате!

— Искаме, искаме! — зинахъ яѣкои.

— Вий искате,—рече управительтъ, ама то е харчлия... мислете му.

— Харчлия е Г-нъ Управитель, — обади се питропова зетъ; ама като ни не зематъ три години давнина, то щемъ посрѣщне...

— Какъ да ви не зематъ давнина? — опули се управителя.

— Е та нѣ, ели думатъ... Нѣмало да плащаме три години — казватъ...

— Кой дума, кой казва? — Слеса се и управитель, и чиновникъ, и докторъ....

Па испъчи се тогизъ общинския кметъ, що д'ржеше съ първенеца Колоу Бинбела, противникъ на учителятъ и каза той:

— Г-нъ управитель и Г-нъ докторе, селото си е дипъ на харно мѣсто. Тѣй е. Едно само трѣбва: купищата да се изнесатъ по нивитѣ, ползовито ще е за жетва и за селското здравие! Не бива да се мѣсти селото! Цѣла съсия е за сиромашъта! Оно и селенитѣ го смислятъ, ама учителятъ имъ дума, — давнини не ще ви зиматъ... тѣй ги той помами, оти, Г-нъ началникъ, на сърдце му е нему, на учителя, да се заселятъ при джадето, та той ефгинко да си стори ханъ тамо еве, гдѣ е заграилъ толкова мѣсто....

Гледатъ чиновници, гледатъ селени — голѣмо мѣсто е заграилъ учителятъ Милинъ! Цѣкатъ тѣ, а на учителятъ тѣй се лъщи потъ по челото... И съжали го доктора, па дума:

Не е то така! Аслж селото е навредено отъ купищата: или тѣ трѣбва да се пречистятъ, или трѣбва селото да се засели тука....

— А данъцитѣ не може да ви се простятъ! Не се хичъ молете! каза началника.

— Така! — отсече управительтъ: — това лѣто го искамъ: или купищата си отъ селото да пречистите или тука ново село да заселите!

... Огпустинаха глави клѣти селене!

А отидохъ си голѣмцитѣ, па понесе се като гръмъ изъ село: новъ борчъ врѣхъ селенитѣ, — ще се плащатъ 273 лева за тая коммисия!.. Цѣла глоба!

А! да се пречистятъ изъ село купищата, харчъ на коммисията да се плаща, та че и да съ на халость толковата денгубици по тая работа... Е, е, много! — Доядя

ги селенитѣ, изблѣшиха имъ се очитѣ, па десетина запасни, това и вижъ, заграбиха колове отъ плѣтищата, че — хъ, у Милина

Сториха тѣ що сториха, а вечерята събраха се селенитѣ въ училището и повикаха бакалчето Танасъ — то най-знае четмо —, па туриха го да сѣдне и прошение сторихъ: цѣло село не щемъ си учителя! Той и ученъ да е и партизанинъ да е, пакъ го не щемъ! Нека учи въ друго село.“

Питроповий зетъ рѣче да турятъ туй „ученъ и партизанинъ“, оти, — каже; — да знаятъ, нека си той приказва съ голѣмци, нека съ тѣхъ партии води, нека му тѣ честѣта гонятъ, ама ний пакъ го не щемъ!

Едни думаха:

— А бе, стига му нему днешното . . . Не ще има вече той очи да живѣе въ наше село. . . Прощението биле и не трѣбва!

— Нека го пратимъ ний, — отвърщаха други; — уплашиль се той не уплашиль, а нашето прошение нека иде, па дано фане мѣсто!

— Ще фане, ка' щѣло да не фане, кога е отъ цѣло село.

Тѣй мисляха селенитѣ и не одумваха се дълго, — троица занесоха прощението на инспектора.

А той чете и хили се подъ мустакъ.

— Вий сте прости, — каже; — ваший учителъ е добъръ. . . най-добъръ! . . Тѣй е. . . пъкъ вий санкимъ, ако рачите, допитайте се и до бай Вѣлиновъ . . . Ако и той рѣче, тогасъ белки . . . тогасъ може . . .

. . . Бай Вѣлиновъ е нашенски депутатъ.

Разлютиха се селенитѣ, кѣнти крѣчмата и пѣлнитѣ полуоканици гасятъ ядоветѣ на горкигѣ помамени. А крѣчмарьтъ се хили подъ мустакъ . . . Туку менъ се чини, че не дълго се и той хили, защото по едно врѣме го гледахъ въ града шушукать си съ учителя . . . А на тоя синини по лицето..

— Беда! — дума ми крѣчмарьтъ; — викатъ ни при прокурора . . . Затворихъ си дюгана, та дойдохъ . . . Щому трѣбваше на Милина да мѣсти селото?! На и нему печала, па и менъ . . .

Босилко.

КРАТКИ БЪЛЪЖКИ.

(Тъмното царство и грядущето сияние).

I.

„Австрия — Русия“; „Русия — Австрия,“ въ това е вѣчно повтаряната злоба на деньтъ у самозваннитѣ наши общественни опекуни. А край тѣхнитѣ „голѣми грижи“ за закрѣпване, божемъ, на държавата, изъ глухата и тъмна срѣда на тримиллионния нашъ народъ все по се чуе нѣкакво рѣмжение, все по се чувствува, че тамъ кипи нѣкаква тайнствена угроза, че готви се нѣщо жестоко и съ урисна сила. Бирникъ, лихваръ, пиянство, чудновати престѣпления — всичко това все по-дълбоко се врѣзва въ тъмното съзнание . . . на чернитѣ единици отъ тая милионна масса. — Какво е тя — тая масса — какво става въ нея и на кадѣ туй води?

Жалки и благодущни, трудолюбиви индивидуи, преживѣли презъ вѣкове жестоки незгоди, отъ което и мнителни до невъобразимостъ; хора безучастни къмъ всѣкакъвъ шумъ и несъзнавающи каква да е общностъ въ интереситѣ си — низко егоистични въ всѣко отношение; хора, които като по инерция се трудятъ, гиздятъ и плодятъ; най послѣ папачъ, божемъ, собственици съ животинска привързаностъ о своята педа земя, съ тъпа вѣра въ доходливостта на трудъ и спестовностъ: — това е тя, плътнатата народна масса, нашето „тъмно царство“, съ милионната армия отъ черни измъчени, облѣчени въ окъсани парцали, фигури, които сж вредомъ на очи — по гори и поля, по ниви и ливади, по пазари и кръстопътища — по ширини и глушини на нашата хубава татковина.

Въ това „тъмно царство“ сж се издигнали и загоили общественни храненици, алчни въ домогванията си, безсъвѣстни въ срѣдствата си, жестоки съ властта си, несъкру-

шими въ цѣтъ си. Силата на тия е въ самия естественъ вървежъ на работитѣ у това царство. Всѣки тукъ се дърпа подъ своята опърпана колиба, думайки „не съмъ видѣлъ зло отъ човѣка“ т. е. че чорбаджията (въ турско време), кметѣтъ или силенъ лихваръ (сега) глобили беззаконно едного, влачили отъ злина на злина друго по сѣдилища, третия уморили отъ бой, та че и кради отъ селската парѣ — „който бърка въ кюпа, той все се облизва“ — : всичко туй още не ще рѣче, че Първанъ, който си има „своя черга“, трѣбва да се увира въ крамоли съ човѣка, „кога не е видѣлъ зло отъ него“ . . . Силата още на тия храненици е въ услужливата тѣмъ държавна власть (и въ турско и сега); въ чудно приспособимитѣ къмъ всичко общински писари и въ послушнитѣ дори и за най голѣма жестокость общински стражари, коруджии и кехаи.

И подъ томруза на тая грозна власть ниже годинитѣ *Тъмното царство*, ниже ги при отъ вѣкове установени понятия, чувства, отношения и мѣрка на задоволство. Тукъ се оправдаватъ всѣкаквито легални сѣрдства за препитание (лъжата, скубачеството), макаръ и всички да се оплакватъ отъ тѣхъ; оправдаватъ се съ цинична сухость жестокостя, като господарѣтъ да бие ратая си, властитѣ — престѣпника, бащата—сина си, мъжѣтъ—жена си. А изобщо, всѣки е тѣпо равнодушенъ спрѣмо участъта на околнитѣ или спрѣмо каква да е неправда, извършена отъ единъ връхъ другъ, па макаръ тия „други“ да сѣ негови съсѣди, съжители. Дълготрайната икономическа застоялость, преживѣнитѣ вѣкове въ жестоко робство, като сѣ крайно оскотили самосъхранението у нашия селенинъ, създали сѣ същевременно задоволство отъ малко: надпреварванието между тѣхъ е въ най тѣсни рамки; съществуването на всѣкого се огорчава, ако е послѣденъ по заможность между съсѣдитѣ си, — иначе той почти е доволенъ и не рискува нѣщо за повече . . . И тия черни, обезобразени отъ трудъ смщества, видятъ ти сѣ като да сѣ живѣли отъ памтитѣ вѣкове все тѣй. Рѣдко нѣкои сборни обичаи напомнятъ изминалата безвъзвратно стара патриархалность и то само по форма: нѣма братската радушность, но и нищо не сочи да сѣ събрали тукъ хора съ еднаква лиха урисия, съ еднакво зло надъ главитѣ имъ . . . Младитѣ се огледватъ, старитѣ се наивно лъжатъ и сватуватъ . . .

Такива сж тѣ, обитателитѣ на нашето Черно-Поле. Живѣли сж тѣ и живѣятъ въ задушни и тъмни колиби; надѣяли сж се и се надѣятъ на случай. Разболѣ ли се той или добитѣкътъ му, тича при ходжи и врачки. . . . Клати глава и охка, кога му расправяте за царщинскитѣ кривди, а приканите ли го на гражданска постѣпка, — извива вратъ и реди полуфрази, сжщияското значение на които е: „никой не е умиралъ гладенъ. . . . всѣ ще найда да прехраня чадата си. . . . Не ми трѣбватъ други бели“. . . .

А покрай усиляващото се западване на дребното селско ступанство, попѣтъ все повече и повече чете само на жени и старци за „всѣвъѣдущия“; учителътъ все по-мързеливо работи за принципа „който се учи, той ще сполучи“ и сжщия работникъ, черния селенинъ, все повече и повече — се *оскотнява*. . . . День и ноцъ въ неговото сплашено съзнание се мѣркатъ нараствающитѣ нокти на бирникъ, ъметъ и лихваръ и, клѣтникътъ, все по се свива, стѣга, спрѣга, готовъ до животъ да дѣли залѣкътъ си съ лихваря, само да го не пратятъ него, почетенъ глава на семейство, аргатъ по чужди врати. . . . И все по-чудовищенъ става той предъ тая перспектива, предъ възможността да истърве педата си работна земя. Оплаква ви се, дори съ вѣрно разбиране, за неминуемото утрѣ „пристаналъ на чужда работа“ ама самъ не вѣрва въ туй и ако злото не бърза, то често го и не сварва: смъртта го достига вращащъ се отъ нивата, гората, — въобще отъ кървавъ трудъ, срѣщу който той подкрѣпя изнурения си организмъ съ рѣженъ хлѣбъ, соль и пиперь. . . . Ала злото е жестоко, расте съ урисна неумолимостъ и тая горко окаянна армия на *тъмното царство* все повече и повече заселва и търка дебелитъ пейки на гнуснитѣ кръчми и все повече и повече се *запива*. . . . Запива се, защото „не вѣрви“ изъ цѣло ва всички — фактъ утѣсняющъ вѣрата въ трудъ и спестовностъ. . . .

. . . И напаконъ, завива се свѣтъ на това милионно царство, плосва то великанската си снага на лѣгло, болнично лѣгло. . . . Потреперва цѣлия общественъ организмъ, па стрѣсва се и *свѣтлото царство*, царството на князе, министри, юбилирани и не юбилирани поети, на депутатствующи и недепутатствующи богаташи, предприемачи, фабриканти,

лихвари и цѣль редъ военни и граждански чиновници. Тѣ се огледватъ слисани, засуетяватъ се . . . Съ запърсени ръкави се явява пай надѣждний докторъ, поклонникътъ на брашнени чувалъ, сѣда на единствения, по попятията у насъ, столъ за общественитѣ лѣкари — на министерското кресло и съ вдѣхновение пророческо туря очила, заработка и потичатъ закони: за акциза, за митвата тарифа, за минимума неотчуждаема земя, закони противъ лихварството, противъ пиянството, противъ, противъ. . . . Притичатъ му на помощъ владици съ конфиденциални, инспектори и учители съ премждри назидания, божемъ белетристи съ просвѣтителни Мирчевски раскази, юбилирани поети съ умни съвѣсти да се сѣятъ гори, па напokonъ и княжеския замѣстникъ съ законъ противъ подкупателитѣ на религията . . . тѣй „необходима за тъмний народъ“ . . .

Голѣма оплаха отъ миление къмъ народа! Би помислилъ човѣкъ, че духъ свѣти, христовия духъ е озарилъ тия довчерашни отстъпници отъ Христа и въ минутното ослѣпително пробуждане на чудотворната съвѣсть тѣ сж забравили своитѣ тъмни користи и сж се посвѣтили за благо на малкия братъ. . . .

Ала скоро това смайзание на наблюдателя се пропилява по прѣждумитѣ: — екзалтиранитѣ патриоти продължаватъ да цѣрятъ болното отечество . . . напokonъ и съ бюджета . . . съ свѣрхсмѣтни и безсмѣтни кредити . . .

Нашитѣ читатели знаятъ стойността на тия цѣрове за болното тъмно царство. Ка' щѣло да не знаятъ! Презъ деветъ си бѣхъ съ единъ отъ тия читатели и запита той единъ расплаканъ селенинъ: „Защо си се расплакалъ, байо?“ — „Волътъ ми се поболи!“ — отвърна жаловито запитания. — „Е, имашъ право, каза му приятеля ми; — князътъ пѣкъ плаче, кога се вий поболѣете!“ . . .

И наистина, не само князътъ плаче, кога се народътъ поболѣе, а плаче цѣлото богаташко свѣтло царство, плаче сжщотѣй, както селенинътъ плаче за разболѣлия му се волъ . . . Ала и не споминайте нѣкому отъ тѣхъ, че грижитѣ имъ по „малкия братъ“, по народа, сж за да може той, като волътъ, да работи, па да ги прехранва! О-хо, това е свѣтотатство! Чакъ дори и нѣкой демократиченъ просвѣтител, и нѣкой благоговѣенъ поклонникъ на гасенне свѣщи отъ висотата на

своето положение ще се озлобятъ, ще се запънятъ, ще искривятъ уста: зелени юноши! — ще вопиятъ . . . И наостреете уши па, ако имате търпение, изслушайте меденитъ имъ кроежи: „цѣлокупна България съ династия православна, армия непобѣдима, интеллигенция самоотвержена, търговия съ цѣлъ свѣтъ, производства съ огромни капитали, рационалностъ въ народното производство — земледѣлието, гражданственностъ въ массата и просвѣщение, просвѣщение — безкрайно! . . . А всичко туй до-ще съ време и закони, разумни съвременни закони“ . . .

Животътъ въ своя естественъ вървежъ оплюва тия тъпи и самодоволни блѣвова на готованитъ лѣкари на болния народъ. Сиромашията грозна и сурова все по-неумолимо престъпва и мълкомъ води нераздѣлнитъ си съпътници — безбожното лихварство и оскотиванieto на народа, а заедно съ това и неизбежното слѣдствие — пиянство и чудовищни престъпления.

Какво ни предстои?

Не е важния въпросъ — какво ще бѣде послѣдното народно бѣдствие. Милионитъ сега късове ниви, може би, не ще останатъ въ рѣцѣтъ само на петстотини скопосали се спекуланти, а ще останатъ да рѣчемъ въ рѣцѣтъ на 100,000 или 200,000 такива. Важниятъ въпросъ е че останалитъ на кръстопътищата 500 или 400 хиляди земледѣлчески семейства не ще се изселятъ въ нѣкоя нова Америка, а ще останатъ въ тѣспата тогасъ за тѣхъ своя тагковина, въ нея тѣ ще чакатъ прехрана . . . и ще я чакатъ сигуръ много преди да почнатъ да мрѣтъ отъ гладъ! Миналото на напредналитъ народи ще научи тази ограбена армия да не чака тая участь . . . Какво ще прави тя? — Историята на другитъ народи ни сочи пътятъ: ти ще се поведе по тия или ония общественни сили, сочащи ѝ изходъ отъ грозното положение, и ще се поведе по най революционнитъ общественни сили на своето време . . . Сега и още повече въ близкото бъдѣще у насъ, идеалътъ на неоправдавий и оголенъ народъ не ще може да е другъ, освѣнъ тоя що е у народитъ, които съ своята култура тѣй бездеремонно ни повлѣкоха по своя пътъ. Тоя идеалъ е всеизвиѣстенъ, това е интернационални социализмъ.

И речево е бъдѣщето! Той день по-рано или по късно ще раздвижи и нашето тъмно царство; день по рано или по-

късно сполучливо ще се понесе и по насъ богатата вѣстъ за бѣдѣщото царство, ще се развѣе и срѣдъ нашия работенъ народъ червеното знаме на социалъ-демокрацията.

Този е неизбѣжний пътъ на житейското колело и у насъ. Царството на властителитѣ и общественитѣ ментори сега е въ най свѣтлата точка на това колело; то ще се обърне и това „царство на развратъ и подлостъ“ ще се провали въ тъмната на бездѣнното минало!

Но чловѣческата история се извършва отъ отдѣлнитѣ единици. „Извършава се“! Какво трѣбва да „извършватъ“ у насъ, срѣдъ нашето тъмно царство отдѣлнитѣ единици, върнитѣ съревнуватели на вѣчния прогресъ, които биха претендирали да знаятъ пътя на житейското колело?

Ний не преднамѣрваме да убѣдимъ въ нашето гледищеднешнитѣ или бѣдѣщи ментори отъ българскитѣ министерски-кресла, нито пъкъ ще губимъ време съ блънующитѣ юбилей-писатели, които и тъй сж дълбоко „убѣдени“ — и несъмнено много време преди насъ—въ неизбѣжното осъществление на социализма. Тѣ сж „убѣдени“ въ това и туй имъ е достатъчно за да можѣтъ, като Пилата, съ спокойна съвѣсть да си умиятъ рѣцѣтъ, па да цѣрятъ болния народъ по своему. Не, ний имаме предъ видъ скромния кръгъ на дѣатели у насъ, които сж се кагърбили съ активно братство къмъ онеправданий и оголенъ народъ. Ний имаме предъ видъ възгласителитѣ и у насъ на грядущето сяние — социализмътъ.

Какво се пада намъ да вършимъ въ срѣдата на нашето тъмно царство и то сега, когато то е далечъ отъ да представлява удобна почва за нашата социалистическа пропаганда?

Нека слѣдующитѣ бѣлѣжки послужатъ за пръвъ опитъ да се доближимъ до единъ жизненъ въпросъ, „настоящото“ на който е тъй непреривно свързано съ „утрето“.

II.

Нарастващото економическо неравенство между селенитѣ у насъ се свежда на: безимотни, дребни собственици и заможни селени, въ числото на които вече се шѣрятъ едри земледѣлци, занимающи се още съ кръчмарство, лихварство, зайкоджийство (прекупувание) и пр. Дребнитѣ собственици сж подавляющето болшинство. Ако близкото бѣдѣще ни сочеше едно сливане на тая многочисленна масса съ испадна-

лата ѝ частъ, като въ Англия, то намъ не оставаше друго, освѣнъ да простремъ широко размахъ за одисциплиниране всички тѣвъ въ еднакво классово съзнание т. е. организирането имъ въ работнически синдикати. Но положението на селенина въ другитѣ капиталистически страни (Германия, Франция и пр.) е доста убѣдително, за да не чакаме никакъ у насъ вървежъ като въ Англия. Ний дори нѣмаме още факта — възвръщаване гладни работници въ селата презъ економическитѣ кризи. Прочее, немислимо е и у насъ създаването въ селата синдикати съ классовъ характеръ, ако, разбира се, не мислимъ искусствено да сдушимъ шепата безимотни селени, което върваме никой не си туря за задача въ агитацията ни между селенитѣ. — Работата на селския агитаторъ е въ срѣдата на многочисленнитѣ дребни собственици. Но пъкъ тѣхното постоянно заборчляване не може да бѣде срѣдство за създаването у тѣхъ классовъ антагонизмъ противъ заможнитѣ имъ съсѣди, защото и дѣйствително това зло не имъ иде отъ послѣднитѣ (другъ е въпросътъ за рѣдкитѣ у насъ села, гдѣто едрото земледѣлие, лихварство и зайбоджийството сж въ едни рѣцѣ). При това селото е групи роднински, съдържащи безимотни дребни собственици и по-заможни. Между тѣхъ не само нѣма взаимна конкуренция, но и нищо имъ не коштува да си помагатъ при гладъ. И почти право е, че никой селенинъ не би „умрѣлъ гладенъ“ въ селото си. Та и тая възможность да „преживѣятъ“ подкрепя тѣхната неактивность въ общи гласежи и постѣпки. Тогава може ли да става дума за постижимостта между дребно-собственицитѣ селени нѣкакви економически сгруппировки, основающи се на классови интереси?

Ний сме дошли до убѣждението, че поне за сега намъ въ агитацията ни между селенитѣ не може да сж подъ рѣка никакви економически сгруппировки и че ний трѣбва енергично да заработимъ, ограничени въ едното срѣдство — политическитѣ организации.

Но щомъ се откажемъ отъ економически сгруппировки, може ли създаванитѣ ни политически организации да вирѣятъ слѣти съ классовата ни партийна организация? Съ една дума социалъ-демократически ли групи да създаваме въ селата? — Това е единъ, колкото сериозенъ, толкова и чепорливъ въпросъ, за убѣдителното рѣшение на който нѣ да ли

съ достатъчни не само дадената ни характеристика на селенина и бита му, но дори и много други възможни доводи. По него Кауцки опредѣлено се произнася: „ний можемъ успѣ въ пропагандата си предъ селенина поне до тамъ, щото той да подкрѣпя нашата партия въ борбата ѝ съ другитѣ, до колкото тази поддръжка не изисъва отъ него никакви жертви“ . . . „откажемъ ли се отъ идеята да преобърнемъ селенина въ партизанинъ на нашата программа, която отговаря на индустриални нужди, съвсѣмъ чужди на неговитѣ интереси, то ний ще имаме значителенъ успѣхъ“.¹⁾ — Не можемъ да не приемемъ това и за нашия селенинъ. Очертаната му отъ насъ физиономия — много по-отблъсквающа отъ оная на селенина въ капиталистическитѣ страни — дава още по-голяма основателност на горното мнѣние. Прочее, ний приемаме, че вамъ предстои само да отлѣчимъ селенина отъ противния си лагеръ и да го имаме на наша страна *само* въ възможни отношения.

За съдържанието на социалистическата агитация между селенинѣ е вече писано у насъ и ний ще поговоримъ само за начинътъ.

Българския агитаторъ е далечъ въ друга сфера отъ той у капиталистическитѣ страни. На пръвъ погледъ нашето положение като да е много по-незавидно. Но въ сжщностъ, това съвсѣмъ не е тъй. У нашия селенинъ нѣма партийни традиции и при днешната гражданственностъ у насъ, при днешнитѣ цинично тѣпи партизански оржжия — шарлатанитѣ и голитѣ обѣщания, прехвалването до обожаване на шефове, потънали до уши въ кражби и насилия — при днешната, казвамъ, политическа вавилония у насъ: ний сме за угнетената масса на българския народъ широко освѣтляющъ факелъ на честностъ, прямота, постоянство — на истинска народностъ, мнѣние, което въ не малко наши крайове е пустнало корени презъ освободителната борба. И ний толкова дължимъ на юначната си борба противъ Стамболова, колкото и на горното обстоятелство, за гдѣто имахме той грамаденъ успѣхъ въ късо време, на който се удивляватъ освѣдоменитѣ ни другари въ Западъ. Това удобство ний трѣбва да оцѣнимъ и умѣло да се възползуваме отъ него, още повече че, то далечъ не е

¹⁾ Глед „Социалистическата агитация между селенинѣ“ отъ Кауцки, помѣстена въ VII и VIII кн. на „Денъ“ III та година.

временно, тъй като великански нарастващата западна социалъ-демокрация ще въодушевява все повече и повече безкористни единици отъ нашата интеллигенция и ще ги подвежда подъ нашето знаме. Едва ли не може се каза, че у насъ не е възможно вече радикална партия, като сръбската. Но едното туй обстоятелство, разбира се, далечъ не стига за главна опора въ по-бързия ни успѣхъ. Нека не забравяме егоизма, умственната ограниченостъ и вялостта на духа у нашия селенинъ. На него се приравнятъ и го подвиватъ върволица наши противници: кметъ и писарь, попъ и учителъ. . . . Трѣбва да измѣстимъ единтъ, да обявимъ война на другитъ. А за туй далечъ не стига идейната безкористностъ, смѣлото краснорѣчие, та че и за селенинътъ далечъ е убѣдителността въ общи разсуждения.

Всѣки агитаторъ трѣбва да изучи особеноститъ на попадналия му край, па и трѣбва да е въоръженъ съ много знания, необходими въ практическия животъ срѣдъ селенитъ. Отъ голѣма важностъ е да имаме руската народническа литература, сръбскитъ публицистическа четива за народа; — много по-голѣма важностъ има прочетеното, отъ колкото само расправеното.

И съ тои складъ ний трѣбва да се втурнемъ въ нашия „тъменъ миръ“, па да почнемъ туй, по което пилѣятъ тъй много въсклицания нашитъ сладкодумни буржуа — да почнемъ организиранieto „просвѣтителни дружини,“ които може да вирѣятъ и да бждѣтъ сжщественно полезни само въ наши рѣцъ. Съ тѣхъ ний можемъ достави въ селото нуждното четиво; можемъ достави малка аптечка за безплатно цѣрение; да купимъ магически фенеръ за сказки; да снабдимъ селата съ крайно необходимата пожарна тулумба. Така, съ повдиганieto умствения уровень на массата, ний ще ѝ увеличимъ нуждитъ, съ което се повдига и общественный, гражданственъ интересъ, — основата на политическитъ борби. И по сжщността на нашитъ тенденции, като не ще се ограничимъ съ безразличното „просвѣщение“ и безформенното възпитание въ хуманна „солидарностъ“ : ний лека полета съ безкористната си дѣятелностъ ще спечелимъ симпатитъ на плътвата селска масса; ще пробиемъ срѣдъ нея пътъ за своитъ социални тенденции и неуспѣтно ще навиемъ въ селата влиянието на първенцитъ до тамъ, гдѣто тия „просвѣтителни

дружества“ безпрѣчно ще еволюиратъ въ *политически клубове* отъ сиромаси селени, обнадѣждени въ дѣлото на социалната демокрация.

Нуждната послѣдователность за постигане горното е въ зависимостъ отъ особеноститѣ на всѣко село. Друго е въ планинскитѣ села, а друго — въ полскитѣ; сѣщо и по близостъ-та имъ до що годѣ индустриаленъ центръ. Така и по отношение на дребнитѣ собственици спрѣмо заможнитѣ: — нейдѣ, гдѣто има мѣстни „изѣдници“ това може да е видно оржие въ агитацията, а другадѣ ще се изисква всѣко предпазване отъ насочване личности. Така е и въ отношенията ни спрѣмо политическата борба. Въ крайове, гдѣто нѣма сериозна социалъ-демократическа група, рискувано е съ спечелитѣ селени земанието участие въ избори. — „Момчешка работа,“ — отсича презрително селенина . . .

Разбира се, че и най малкий нашъ успѣхъ ще усилва яростъта на буржуата и мрокобѣсната бюрокрация. За това отъ голѣма необходимостъ е отбѣлѣзаното отъ Кауцки създаване агитатори изъ самата селска срѣда. У насъ сѣ най възприемчиви върналитѣ се отъ служба „оплѣли концитѣ“ млади домакини безъ голѣмъ родъ въ селото. Тѣ сѣ по-дързко самостоятелни и повече се сближаватъ съ „чужденецъ“. Вънъ отъ дѣятелността изобщо, малко поработване надъ такива селени по отдѣлно — и ний ще имаме тия сили, съ които надменно можемъ се присмива на всѣко гонение и при които всѣка реакция би служила за усиляване борбата ни*). —

1895 год.

Мирьо.

*) Като дава мѣсто на това частно мнѣние по „селския въпросъ“ у насъ, редакцията отваря тѣй настоятелно станалото за българскитѣ социалисти разискване по него. Всѣко сериозно мнѣние, въ границата на нашето учение, заслужва вниманието на всички ни. Ред.

СОЦИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

Конгресътъ на Тредъ-Унионитѣ въ Кардифъ. — Конгресътъ на френската Раб. Партия въ Ромилъ. — Стачката въ Кармо. — Интерпелацията на Жореса. — Аграрната програма на нѣмскитѣ социалъ демократи. — Фридрихъ Енгелсъ.

Миналата година по това време ний констатирахме въ *Работнически Другарь*, напредкътъ, въ социалистически смисълъ, на Английскитѣ работнически синдикални организации или тъй нарѣченитѣ Тредъ-Униони. Тъзи естествена и необходима еволюция въ възгледовѣ на английскитѣ пролетариятъ се потвърди тъй година не само отъ голѣмото нарастване на социалистическитѣ гласове презъ послѣднитѣ законодателни избори, за които говорихме въ миналата книжка на *Денъ*, но още и отъ рѣшението на тъй годишниятъ конгресъ на Тредъ-Унионитѣ, който се държа презъ м. Септемврий въ Кардифъ. Наистина че между тъйзи рѣшениа има нѣкои съ мѣстно корпоративенъ, да не кажемъ реакционенъ характеръ, като напр. рѣшението да не се приематъ за делегати на конгреса освѣтъ *работници*, които принадлежатъ на занаята, който представляватъ. Сѣщи ограниченъ еснафски духъ въе и отъ рѣшението съ което се иска отъ правителството да запрети преселването въ Англия на чуждестранци лишени отъ средства за съществуване, *) и което рѣшение измѣсти социалния въпросъ отъ неговата естествена почва (отношенията на трудътъ съ капиталътъ) и постави до извѣстна стѣпенъ неговото разрѣшение въ зависимостъ отъ реакционни мѣроприятия. Не ще съмнѣние че горнитѣ рѣшениа сѣ далече отъ социализма, обаче никой не претендира че Тредъ-Унионитѣ сѣ преминали напълно къмъ социализма, но че тѣ върватъ съ бързи крачки къмъ него, показватъ слѣдующитѣ рѣшениа взети наредъ съ горнитѣ. Първо: *Норвичката* резолюция приета по предложението на Макдоналда, която гласи че оръдията на производството трѣбва да се преобърнатъ въ общественни — както вижда читателя, резолюция съществено *социалистическа* — си остава небутната. Остава сѣга щото английскитѣ работници да съгласятъ своята тактика съ това основно

*) Това рѣшение е взето съ 260,000 гласа противъ 246,000. Трѣбва да забѣлжимъ, че всѣки делегатъ има толкова гласове колкото организирани работници представлява.

начало. Ако отъ една страна нѣкои тѣхни резолюции сѣ въ пълно противорѣчие съ това начало, отъ друга страна други резолюции ги опѣтватъ къмъ социализмътъ. Такива рѣшения сѣ: отхвърлянето на досегашния принципъ — толкова милъ на буржуазнитѣ економисти — „самъ си помагай!“ (Self — help) и рѣшителното встъпване на Тредъ-Унионитѣ въ политическитѣ борби. „Самъ си помагай!“ — това означаваше: работници, оставете правителствата да помагатъ и защитаватъ имущитѣ классове, а вий погрижете се сами да си помогнете. Организирайте се въ дружества, събирайте помежду си пари, направете си спомагателни и инвалидни каси, но никога не се обръщайте до държавната хазна, защото тя трѣбва да служи на богатитѣ. Ако можете да накарате нѣкой господаръ да ви намали работнитѣ часове — накарайте го, но никога не се обръщайте до държавата да озакони вашата побѣда, за да могатъ вашитѣ господари утрѣ, когато вие бждете слаби или истощени отъ борбата да ви отнематъ това, което ви сѣ дали вчера“. Къмъ тѣзи проповѣди можяхме да прибавимъ други и къмъ тѣхъ още други и всичко това означава „самъ си помагай!“ При тѣзи идеи расте работническото съзнание въ Англия, или по-право казано, тѣзи идеи бѣха желѣзнитѣ обръчи, които стискаха отъ всички страни това развитие и не му даваха свобода и просторъ. Че това господство се още чувствува, това не е удивително. Но радостното е че английскитѣ работници захванаха да намиратъ твърдѣ несносна тѣзи стара пѣсенъ и тѣ сега искатъ да запѣятъ нова пѣсенъ на новъ гласъ. Така, по предложението на Вилиама Торнъ, конгресътъ гласува съ 182 гласа противъ 52 *осмочасовия работенъ денъ за всички занаяти прокарани по законодателенъ пътъ*. За да потвърди, че политическата борба е единственното сигурно сръдство за осъществяването осмочасовиятъ работенъ денъ, конгресътъ е отхвърлилъ предложението за всеобща тревя. Друга интересна политическа манифестация на Конгреса е приетия съ *акламация* протестъ противъ поведението на германския императоръ къмъ нѣмскитѣ социалъ-демократи, съ което наедно конгресътъ испраща въ името на английскитѣ пролетариатъ своитѣ поздравления до нѣмскитѣ работници.

Слѣдъ конгреса въ Кардифъ нека отбѣлѣжимъ нѣкои отъ резолюциитѣ на *VIII конгресъ на френската Работническа Партия*, който се държа презъ м. Септемврий въ *Ромили*. Преди всичко изъ неговата декларация извличаме слѣдующето: . . . „Въ името на градска и селска Франция, която плаща всичкитѣ развозки за тѣй нарѣчената колониална политика — истинска ловитба на милиони съ труповѣтъ на нашитѣ пехотинци и матроси — Конгресътъ протестира противъ Мадагаскарската касапница прибавена къмъ Тонкинската касапница и той вика отъ сѣ сърдце часьтъ, когато ще се извърши правосъдие на престѣпницитѣ — автори на тѣзи разбойнически кланни. Също така той раскрпва още еднѣжъ на

патриститъ достойни за това име, безсмислието на претепдираии руски съюзъ, който ни взема изедно и честта и паритъ, като зачлече въ Килъ Френската Република подиръ опашката на вѣм-ский императоръ и слѣдъ каго уиразни, подѣ предложъ на от-мъщение, върху французската спестовностъ едно кървопускание отъ единадесетъ милиарда.

Конгрессътъ поздравлява Италийската Работническа Партия, която, въпрѣки правителствениитъ насилия и фалшификации, при пълно обсадно положение, могло би да се каже, излѣзе изъ послѣднитъ законодателни избори съ утроени сили и отиде да вземе изъ бастилиитъ на Криспи жертвитъ на военнитъ сѣдилища въ Сицилия, за да зашлеви буржуазната монархия на Хумберта I-ви и послѣдни.

Конгрессътъ испраша изивленията на своята адмирация къмъ Белгийската Работническа Партия, която слѣдъ като истръгна отъ привилегированата буржоазии нейнии правителственъ монополъ спечели на страната на социализма още въ началото на своята борба, въпреки неравнитъ избирателни права, 1/5 отъ народноо представителство.

Най сетнѣ конгрессътъ извиква :

Въгодѣримъ! и браво на социалиститъ оттаѣкъ Вогезитъ, които вѣрни на международния си дългъ, тѣй геройски изпълненъ презъ вѣпата преди 25 години протестираха съ рискъ на свобода си и противъ юбилейнитъ седански празнества, като осѣждаха предъ нашитъ побѣдители милитаризма и войната и като провъзгласяваха отгорѣ надъ границата солидарността си съ социалиститъ въ Франция.

Французската Работническа Партия, която сѣщо така иска миръ между народитъ, ще го смѣта всѣкога за гордостъ да се бори за о-вобождението на труда и чловѣчеството рамо до рамо съ храб-тата нѣмска социална демокрация.

Да живѣе Интернационалътъ!

Тѣзи декларации е приета еднодушно съ акламации. Непосрѣдствено слѣдъ горната декларация на мѣстото си е да приведемъ и слѣдующата резолюция върху *външната политика* :

„Като вземаме предъ видъ, че мирътъ е необходимото условие за развитието и за въстържествуването на социализма и че никой освѣнъ единъ престѣпникъ или единъ лудъ не би помислилъ даже да хвърли едни срѣщу други народитъ приготвени, както сѣ тѣ днесъ за смъртта :

„Като вземаме предъ видъ отъ друга страна, че въоръженъ миръ, какъвто той става сѣ повече отъ день на день, съ-силва производството и води Европа къмъ банкруство,

VIII конгрессъ на френската Раб. Партия

Се присѣдинява къмъ нѣмската социалистическа партия за да провъзгласи като единствена външна политика *миръ* между народитъ и натоварва избраницитъ на партията да внесатъ при отварянieto на Камарата единъ законопроектъ имѣющъ за цѣль.

да намали, чрезъ пътятъ на международни съглашения, постъпено и едновременно, времето на дѣйствителната служба въ европейскитѣ войски“.

Относително синдикалната организация на работниците конгресътъ взема слѣдующето рѣшение:

„Конгресътъ се произнася въ полза на единъ законъ, който прави задължителни за всички работници отъ единъ и същъ занаятъ синдикирани или не синдикирани, рѣшенията на синдиката относително тарифитѣ и надниците и въобще относително всичкитѣ условия на труда“.

Още въ първото свое заседание конгресътъ испрати своята лепта и своитѣ братски и насърчителни поздравления на *гревиститѣ по неволя въ Кармо*.

Думитѣ „гревисти по неволя“ — това не е една хипербола, а чиста дѣйствителностъ, защото въ Кармо ний присъствуваме на една отъ тѣзи стачки — които сж *съзнателно* предизвиквани отъ господаритѣ. Така до като до сега гревата се считаше, като едно оръжие въ рѣцѣтъ на работниците противъ господаритѣ, ний вече виждаме и обратното: господаритѣ да си служатъ съ същото оръжие противъ работниците. Въ това читателътъ ни ще се убѣди слѣдъ като му разправимъ обстоятелствено течението на събитията въ Кармо.

1877.5
Преди всичко нека припомнимъ на читателитѣ на „День“, че преди три години тука на същото мѣсто, въ едно „Писмо изъ Парижъ“ ний описахме историята на една друга стачка, която също се случи въ Кармо и която на времето произведе едно силно движение между духоветѣ въ Европа въобще и въ Франция въ частности. Началото на тогавашната стачка е твърдѣ сходно съ онова на сегашната стачка. Разликата се състои само въ това че тогава гревиститѣ бѣха въглекопачи, а сега стъклари. Въ това различие ний виждаме още еднѣжъ потвърдена истината, че къмъ какъвто и занаятъ да принадлежатъ работниците, тѣ иматъ преди всичко извѣстни общи *классови* интереси. Друго едно различие се състои въ слѣдующето: въглекопачитѣ гревисти трѣбаше да се борятъ противъ барона Рейлъ — който бѣше единъ *монархистъ*, а врагътъ на стъкларитѣ гревисти е г. *Рессеи* единъ *республиканецъ* „който вземалъ участие въ всичкитѣ республикански движения още отъ 1848 г.“, както пишатъ опортюнистическитѣ вѣстници. Това е единъ видъ доказателство чрезъ противното, че когато се касае до работниците нѣма нито монархисти, нито республиканци, а просто капиталисти. По този начинъ отново испъква дълбокиятъ економически антагонизмъ, който лѣжи въ основата на съвременното общество, и който го дѣли на работници и господари.

Слѣдъ тѣзи встъпителни забѣлѣжки ний можемъ да пристѣпимъ къмъ описанието на събитията въ Кармо. Ний казахме по горѣ, че по началото си гревата на стъкларитѣ въ Кармо много прилича на тѣзи която се случи въ 1892 г. съ въглекопачитѣ. И въ двата случая капиталистичкитѣ акционери раз-

дразнени противъ своитѣ работници, които сж всички социалисти и избиратъ въ всички избори (общински, окръжни и законодателни) свои работнически кандидати, искатъ да си отмъстятъ на тѣхнитѣ избранници, повечето отъ които сж също работници. Въ 1892 това бѣше Калвиниятъ въглекопачъ и кметъ на Кармо, когото изгони въглекопачната компания на Рейлъ и което предизвика конфликта, — сега това е Бодо, който се вижда лишенъ отъ работа и хлѣбъ, защото е билъ избранъ за окръженъ съвѣтникъ и защото присѣствувалъ като делегатъ изъ Кармо на корпоративниятъ стѣкларски конгрессъ въ Марсилия *). Тѣй като на този конгрессъ е присѣствувалъ изъ Кармо като делегатъ още и Пелтие, то и него постига сѣщата участъ. Както при изключванетоъ на Калвиниятъ и днесъ управителитѣ на компаниитѣ привождатъ единъ и сѣщъ предлогъ: „тѣ сж отсъствували безъ позволение“. Дѣйствително, че въ дневното общество, гдѣто споредъ адвокатитѣ на буржуазията царува най голѣма лична свобода, ако нѣкой работникъ отсъствува безъ позволение на своя господарь, послѣдниятъ въ името на личната свобода има право да го накаже. Обаче обикновено тѣзи наказания се своятъ къмъ извѣстна парична глоба. Но наказанието, което е било наложено на Бодо и Пелтие, съразмѣрно ли е съ предполагаемото имъ престѣпление? Че отсъствието безъ позволение е било само единъ предлогъ, а не причина за изпѣжданieto на помеватитѣ двама работници това става ясно отъ понататѣшнии вървежъ на събитията. — Така Бодо и Пелтие получаватъ на 29 Юлий извѣстие, че тѣ се отчисляватъ изъ персонала на фабриката. Но Бодо и Пелтие влизаха като членове на стѣкларския работнически синдикатъ въ Кармо и въ тѣхното лице Рессегие искаше да засѣгне именно синдиката. Той искаше не само да накаже работниците за тѣхнитѣ политически убѣждения, но още и за тѣхната енергична синдикална дѣятелность. Щомъ като узнаватъ за изпѣжданieto на своитѣ другари, работниците стѣклари се събиратъ и въ името на синдиката приканватъ г. Рессегие да приеме отново Бодо и Пелтие. Рессегие отказва категорически. Ето началото на конфликта. Споредъ единъ новъ законъ при появяванетоъ на единъ конфликтъ между работниците и господаритѣ, мировий сѣдия на мѣстността ги приканва да се примирятъ. Работниците още преди да получатъ поканата за арбитражъ се обръщатъ съ сѣщата цѣль къмъ мировий сѣдия. Рессегие отказва. И той отказва по тази проста причина, че неговото намѣрение не бѣше да прекрати разногласieto между него и работниците, а наопаки да ги усили и изостри. Той искаше непременно работниците да сж въ стачка. Послѣдниятъ разбраха кроежитѣ на Рессегие и побързаха, колкото и да бѣше тѣжко за тѣхъ, да се съгласятъ на отчислението на Пелтие и Бодо и да наченатъ временно прекъснатитѣ работи. Тѣй като Бодо и Пелтие бѣха жертви на работническата солидарность, то синдикатътъ обик-

*) Въ Франция общинскитѣ длѣжности сж безплатни.

вяваше, че взема отгорѣ си грижата за прехранванието семействата имъ до като тѣ си намѣрятъ работа. Значи работниците се подчиниха, но какво отговори на това Ресегие? „Вий искате да захваните работата, но азъ не ви давамъ и азъ ви осаждамъ васъ и вашитѣ дѣца на гладъ!“ Този безчеловѣченъ отговоръ той даде подѣ слѣдующата форма. На телеграммата на работническия синдикатъ, че тѣ захвататъ работата при предлаганитѣ отъ него условия Ресегие изъ Тулуза отговори буквално слѣдующето: „Азъ не вземамъ подѣ внимание вашето рѣшение и си оставамъ при *тази сутрешното си обявление*.“ „Тѣзи сутрешното обявление“, за което работниците още не знааха, гласи, че Ресегие распуша всичкитѣ работници изъ фабриката си (около 1000 души) и че заченването на работата отново ще стане само слѣдъ като бѣдѣтъ *испядени* тѣзи работници, които Ресегие счита за *размирници и смѣдъ намалението на заплатитѣ*. Самъ Ресегие сменя булото, което покриваше истинскитѣ намѣрениа на този сѣщия Ресегие. Очевидно работата не се касае до едно незначително нарушение на дисциплинарния правилникъ въ фабриката, а до пречистванieto на синдиката отъ всички „размирници“ т. е. отъ всички по събудени работници, което е равнозначуще съ унищожаванieto на синдиката. Освѣнъ това Ресегие иска още да намали заплатитѣ на работниците, въ което до сега той срѣщаше енергическо противодѣйствиe въ синдиката и ето защо поражението на синдиката означаваше евтини работници. За постиганieto на този двоченъ резултатъ г. Ресегие си бѣше съставилъ единъ много простъ планъ, който е забѣлжителенъ само по свойтъ новизмъ. Работниците най напредъ не ще се съгласятъ на предложенiята на г. Ресегие — предложениа, колкото унижителни, толкова и убийствени за тѣхъ — но той разполага съ едно сигурно сръдство, чрѣзъ което рано или късно работниците ще бѣдѣтъ побѣдени. Това сръдство е гладътъ. Работниците не ще се съгласятъ да приематъ предложението на Ресегия, но послѣднийтъ не ще ги приеме въ своята фабрика, той не ще имъ даде работа, не ще имъ даде хлѣбъ. И тогава нека тѣ посмѣятъ да не се съгласятъ! Повечето отъ тѣзи хиляда работници сѣ бащи на семейства. Освѣнъ за своята прѣхрана тѣ трѣбва да се грижатъ още за прехраната на своитѣ жени и дѣца и на своитѣ родители. Ако могатъ нека устоятъ тѣзи бащи сръдцу писъкътъ на гладнитѣ си рожби и сръдцу нуждитѣ на кърмилницитѣ майки. Не! гладътъ превзема крѣпости. Противъ гладътъ не може се устоя. И Ресегие подобно на всички работо-даватели прибѣгна до това сръдство за да накара работниците да капитулиратъ. За това и той биде нърѣченъ единогласно отъ всички социалистически вѣстници „l'affameur“, което въ волентъ преводъ—защото буквалния му преводъ не е възможенъ—ще рече да турнишъ нѣкого или нѣкои си въ алтернативата или да се подчинятъ или да измрѣтъ отъ гладъ. И може ли да се каже слѣдъ това, че работниците сѣ независими и свободни при своитѣ рѣшения? Не само че социалиститѣ иматъ право, но единствено тѣ.

иматъ право, като казватъ че прогласената въ конституциитѣ и другитѣ закони свобода на личността е една най лицемѣрна тирания. Нека слѣдъ това се явяватъ пакъ различни либерали, прогрессисти и демократи да твърдятъ, че социалистическия строй не билъ съвмѣстимъ съ личната свобода! Всѣкой нѣтъ, когато тѣзи защитници на буржуазния режимъ се обадятъ, ний трѣбва да имъ посочваме на тѣзи заведени на Рессегие, Калпазачовъ и други Сарж-Ивановци, гдѣто хората сж преобърнати въ роби. Край на това ще тури само методически организираниятъ работнически класъ. Доказателство за тѣзи втора истина ний пакъ ще срѣщнемъ въ Франция. И така г. Рессегие се отказа да приеме работниците и ги накара въпрѣки тѣхъ да се турнатъ въ грева, защото тѣ не можаха да приематъ неговитѣ предложени. Той очакваше скоро да ги види побѣдени и единъ по единъ позорно да идатъ и молятъ прощение отъ него, грижливиятъ баща да прости тѣхъ, заблуденитѣ синове. Обаче той трѣбваше да се убѣди скоро въ противното. Наистина, че отъ спираието на работитѣ страдаше и самъ Рессегие, но ако той успѣеше да съкруши синдиката, той щѣше да може да навакса своитѣ загуби десетократно, като понижавъ работническитѣ заплати. Но тука Рессегие забравилъ единъ факторъ: *великата работническа солидарностъ*. Работниците въ Кармо не бѣха сами, защото задъ тѣхъ стоеше цѣла пролетариатска Франция. И дѣйствително г. Рессегие искаше да посѣгне на политическата и синдикална свобода на Кармозенскитѣ работници. Ако той успѣеше, това щѣше да бѣде единъ сигналъ и едно насърчение за другитѣ фабриканти и капиталисти въ Франция да направятъ и тѣ същото съ своитѣ работници. И наопаки, ако Рессегие бѣде побѣденъ това ще бѣде единъ урокъ за неговитѣ събрагии по експлоатация да не се впускатъ и тѣ въ подобни рисковани авантюри. Ето защо въ мѣстната борба въ Кармо бѣха ангажирани интереситѣ на цѣлиятъ работнически класъ. Работниците разбраха това и съумѣха да се поставятъ на висотата на своето призвание. На манифеста, възвизанieto на синдиката въ Кармо до работниците въ Франция, послѣднитѣ отговориha съ своята помощъ материална и морална. Дребнитѣ работнически петачета се исправиха срѣщу едритѣ капиталистически милиони. Ето три мѣсеца вече какъ трае гревата и до сега помощи за гревиститѣ въ Кармо сж събрани около 150,000 лева. Като се вземе предъ видъ, че тази сума е събирана по 5 ст. и по 10 ст. може да се състави приблизително понятие за числото на тѣзи, които сж се притекли на помощъ на гревиститѣ. Въобще една отъ благороднитѣ страни на социализма и на работническото движение е тазъ, че то внася между работниците високитѣ добродѣтели на обичъ и привързанность къмъ ближнитѣ и че то култивира между тѣхъ благороднитѣ чувства на самопожертвование. Дѣйствително, че сиромаштъ малко може да даде, но да не забравяме, че вдовицата, която даде въ храмътъ своята послѣдня лепта, даде много повече отъ колкото всичкитѣ богаташи фарисеи наедно. Не е излишно да

обърнемъ вниманието на читателитѣ върху слѣдующиятъ трогателенъ епизодъ, който се случи овази година въ Руенъ презъ една грегa, въ която участвоваха около 6000 работници. Както всѣкога между послѣднитѣ по-голѣмото число сж бащи на семейства и както на всѣкадѣ тѣй и въ Руенъ нищетата и другитѣ бѣдствия отъ гревата се отражаваха най много върху младитѣ и въ нищо неповинни въ капиталистическия гнѣвъ дѣца. Ето тука се явяватъ работницитѣ отъ околнитѣ градове и предлагатъ на своитѣ руенски събратии по страдания да взематъ *отгоръ си трижката за отпледванието на дъцата до като трае стачката*. Подобни едни епизоди не сж рѣдки, и отъ день на день, колкото повече работницитѣ подъ влиянието на благотворната социалистическа пропаганда съзнаватъ своитѣ общи интереси, толкова и тѣзи епизоди ще ставатъ по-чести. Морализирующето и възпитателно значение на социализма тука е очевидно и то е толкова позабѣлѣжително, че социализмътъ самъ по себѣ не е едно учение по Етиката. Той не си поставя морални цѣли и въобще не се занимава съ морала, като оставя да се занимаватъ съ него бълг. демократи отъ новѣйшата формация, които слѣдъ една дълга Валпургиева нощъ на бахканали и политически лъжи и шарлатанства, въ едно полуистрезняло състояние, въ единъ Katzenjannmer, както казватъ нѣмцитѣ, захващатъ да проповѣдватъ добродѣтели и нравственостъ. Всичко това, разбира се, не бърка на социализма да си остане най великий мораленъ факторъ, който познава историята, а на — самитѣ тѣзи господа да си останатъ жалки моралисти. Воленъ е сѣщо единъ отъ тѣхъ да пише, въ „Мл. Бѣлг.“ че социалиститѣ „бѣгали подиръ грубитѣ инстинкти на тѣлпата“. Любопитното е само, че това го говорятъ хора, които заявяватъ че сж руссофили, защото народътъ билъ руссофилъ!

Нека се повърнемъ пакъ въ Кармо. Работницитѣ приеха да играятъ ролята на гревисти на които ги осжди Рессегие. Увѣрени въ своята правота и въ поддръжката на своитѣ другари изъ Франция, както и изъ другитѣ страни (почти отъ всички страни дохода помощи за гревиститѣ въ Кармо) съгласиха се да водятъ „война съ скръстени ржцѣ“. Но Рессегие самъ не искаше да остане съ скръстени ржцѣ. Щомъ като видя че работницитѣ сж готови за съпротивление той захвана обикновеннитѣ въ този случай машинации. Най напредъ той се постара да наеме работници отъ други мѣста. Обаче въпрѣки общата безработица на всѣкадѣ той срѣщна отказъ и намѣсто 1000 работника, които той търсеше, намѣриха се едвамъ 46 души. Много други работници, които били доведени съ лъжа и измама въ Кармо, щомъ като научаватъ въ що се състои работата, напушчатъ го. Най главно Рессегие се надѣваше да расклати и расколебае постоянството и твърдостта на гревиститѣ. За тѣзи цѣль той употреби различни срѣдства. На едни обѣщаваше по-голѣми възнаграждения, на други по-лека работа и на трети различни други отстъпки. Но най главното оръжие, чрѣзъ което той дѣйствуваше, бѣше полицията и администрацията, които, както

всѣкога, тъй и тука, бѣха на страната на капитала противъ труда. Чрѣзъ властитѣ той работеше съ заплашване па тѣзи, на които дѣйствуватъ заплашваніята и чрѣзъ общание на тѣзи, които се ползгватъ слѣдъ общанията. Така управительтъ е общчалъ на много работници, че ще ги освободи отъ тѣхната мѣсечна солдатска служба, която тѣ трѣбова да править всѣка година. Други той е заплашвалъ, че ще ги предаде на съдъ. И дѣйствително много работници бидоха осждени отъ окръжниятъ съдъ въ Алби подъ най глупави и безмисленни предлози. Така единъ работникъ е билъ осжденъ, защото казвалъ „заплашватъ ни съ войската, но и два реда солдати и жандари да има, пакъ не ще ни накаратъ да начепемъ работата“. Като вѣнецъ на полицейската намѣса, префектътъ Ду отива самъ лично въ пълна униформа да пали една отъ пѣщитѣ на стѣкларниката. Кармо се напълня съ тайни и явни полицейски агенти, които се стараятъ всячески да предизвикватъ работниците за да иматъ сѣтѣ предлогъ да ги осждатъ и затварятъ. Но всичко това не помогна да се подигне авторитета на Рессегие. Тогава прибѣгватъ до най модерното средство: атентата. Така устрояватъ атентатъ противъ Рессегие, като обвиняватъ въ това работниците. Атентатътъ, разбира се, както и трѣбова да се очаква, не сполучилъ. Обаче, ако това не е невъзможно, за чудение е какъ никой не е чулъ гърмежътъ, когато атентатътъ билъ извършенъ въ една отъ многолюднитѣ улици въ Кармо и когато на нѣколко крачки отъ г. Рессегие въ това време е имало около 200 — 300 работници. „Трѣбова револверътъ да е билъ въздушенъ“ иронически забѣлзва Ронфоръ. А тъй като съдебний докторъ не констатира никакво опърляване на дрѣхата на г. Рессегие, която послѣдний претендиралъ че била закачена, то очевидно е че „въздушниятъ пищовъ“ е билъ пѣленъ още и съ бездименъ барутъ.

Всички тѣзи факти и много други бѣха изложени въ интерпелацията на Жореса, която той направи на 24 Октомврий въ Камарата. Въ краятъ на своята интерпелация Жоресъ предлагаше арбитражътъ на г. Бриссона, председателятъ на камарата. Обаче правителството, което бѣше взело явно страната на Рессегие отказа и болшинството се поведе подиръ него. Скоро Рибо и неговитѣ колеги министри трѣбаше да заплатятъ съ своето падание тази защита на експлоатацията. Дѣйствително 2 — 3 дена слѣдъ интерпелацията на Жореса правителството падна вълѣстивне интерпелацията на други единъ социалистъ — Гюставъ Руане.

Новиятъ радикаленъ кабинетъ на Буржуа още съ встъпването си испрати заповѣдъ до профекта Ду да покани на арбитражъ работниците и Рессегие. До като първитѣ се съгласяватъ съ готовность, послѣдния отказва подъ предлогъ, че конфликтътъ между него и стѣкларитѣ е чисто вътрѣшенъ и дисциплинаренъ. Ний сме сега тамъ и въ идущата книжка ще се надѣемъ да поздравиме читателитѣ си съ побѣда, която съ дѣйствието си и твърдо повѣденіе несъмнено ще спечелятъ кармозенци.

По редъ ний трѣбвало би да минемъ къмъ годишния конгресст на нѣмската Социалъ Демократическа Партия, който се държа презъ миналий Октомврий въ Бреслау и който заслужава голѣмото и сериозно внимание на социалиститѣ отъ всички страни. За съжаление, мѣстото което ни остава е тѣтрдѣ малко, за това и ний сега ще се ограничимъ само съ нѣколко думи като оставаме сжщественната и главната частъ на върноса — дебатитѣ за идущата книжка.

Миналата година на конгресса въ Франкфуртъ Партията избра една комиссия, която да изработи проектъ за аграрна программа. Тази комиссия се подраздѣли на три подкомисии за Сѣверна, Срѣдня и Южна Германия. Слѣдъ дълги разисквания третѣ проекта що изработиха тѣзи комисии, се сляха въ единъ, който бѣ представенъ на конгресса. Основнитѣ положениа въ проекта на комиссията си оставатъ сжщитѣ както и въ Ерфуртската программа. Но-пата-тъкъ слѣдва:

„Като исхожда отъ тѣзи основни положениа нѣмската социална демокрация се стрѣми къмъ демократизиранieto на всичкитѣ общественни учреждения въ Империята, Държавата и Общината, къмъ полиганиято общественното положение на работнитѣ классове и къмъ подобрѣнieto на занятитѣ, земледѣлнето, търговията и пжтесъобщенията въ рамкитѣ на сжществуящитѣ лѣржавенъ и общественъ строй.“ Слѣдъ това слѣдватъ много точки повечето отъ които фигуриратъ вече въ Ерфуртската программа. Нови прибавени точки сж слѣдующитѣ:

Къмъ § 7, гдѣто се говори за народното просвѣщение въ новия законопроектъ е предвидено задължителността на срѣдното образование. Основание на достатъчно число занаятчийски и земледѣлчески специални училища. Основанието на образцови чифлици и опитни станции.

Къмъ § 10. . . . „унищожението на десятъка и натуралния данъкъ, патентнии налогъ, емлика и поземлениии налогъ.“ — Разбира се, като се замѣсти съответственно съ прогрессивния подоходенъ и имущественъ данъкъ.

§ 11 Унищожението на всички свързани съ землевладѣнieto правителствени функции и привилегии (самостоятелни поземелни окръзи, привилегии въ представителнитѣ учреждения, патронални права, фидайкомисии, давъчни привилегии и т. н.)

Унищожението на всѣкакъвъ видъ още сжществующа наследственна подчиненность и на всички отъ него произтекающи тѣгоби и задължения, безъ обезщетения.

§ 12 Запазване и увеличение на общественната поземелна собственность (всѣкакъвъ видъ държавна и общинска собственность, алменди и др.), и особенно преобрѣщанieto въ общественна собственность на вакуфитѣ (т. е. владѣнieto отъ мъртва ржка.

еснафски благотворителни и мѣнастирски), мерийскитѣ земи, гори и води подѣ контрола на народното представителство.

Даваніе преимущество на общинитѣ при продаването на имоти на публични търгове.

§ 13. Обработване на държавнитѣ и общински земи за собствена смѣтка или даването имъ за обработване на съдружества отъ селски работници и дребни земледѣлци или ако тѣзи двѣтѣ пѣща не се укажатъ рационални, то да се дава обработването имъ на отдѣлни землевладѣлци подѣ държавниятъ или общински надзоръ.

§ 14. Държавенъ кредитъ на съдружия, които да обхващатъ всички участвуващи или на отдѣлни общини, за очистението на полетата, подобруването на почвата въ всеко отношение, за изсушаването на блата и папояването на пливитѣ.

Империята и държавата да взематъ отгорѣ си всичкитѣ разноси по строеието и обдържаніето на общественитѣ сръдства за съобщение (жельзници, шосета, пѣтища и канали) като за разни насипи и бентове.

§ 15. Обръщаніето въ държавни на ипотечнитѣ и поземелни дългове и намалението на лихвитѣ до стѣпенъ достатѣчна за покриваніе на разносикитѣ.

§ 16. Обръщаніето въ държавни на всички видове застрахувания на движими и недвижими имущества (отъ огънь, градъ, наводнение, епизотии и пр.) и най широко прилаганіе на застрахуването върху всички клонове на производството достѣпни на застрахуване.

Държавна помощ при бѣдствия причинени отъ природнитѣ стихии.

§ 17. Запазване и широко даване възможностъ на ползуване отъ горитѣ и мѣритѣ едноправно за всички членове на общината.

Свободно право на ловъ за всекото въ собствениитѣ му и въ пацитѣ отъ него земи. Защита и въ извѣстни случаи пълно обезщетение за вредитѣ, които сѣ причинени отъ дивечътъ и ловджикитѣ.

Тука свършватъ реформитѣ, които се касаятъ до дребнитѣ землевладѣлци. По нататакъ идатъ реформитѣ, които иматъ за предметъ да подобрятъ положението на земледѣлцитѣ работници. Но почти всичкитѣ тѣзи реформи сѣ предвидени въ Ерфуртската программа.

Ний оставяме за идущия пѣтъ да говоримъ върху различнитѣ мнѣния, които се исказаха по проекта на комиссията.

Преди да заключимъ настоящата си — хроника нашъ редъ е да сподѣлимъ съ читатели си дълбоката скърбъ въ която потоци международната социалистическа партия смъртта на многообичний и многоуважаемий ни учител Фр. Енгелсъ. Българскитѣ другари достойно бѣха представени на много скромното по изричното негово желание — погрѣбване на човѣкъ, комуто международния социализмъ е най много обязанъ слѣдъ Маркса. Благодарение на гри-

житѣ на нашата добра приятелка Вѣра Засулничъ и съ съдѣйствието на Леснера — единъ отъ ветеранитѣ на социалистическата партия е билъ приготвенъ единъ вѣнецъ отъ името на българскитѣ другари. Тука се явяватъ нашитѣ полски другари, които тъкмо на време получаватъ телеграммата на нашия партиенъ Конгресъ да ни представяватъ на погребението. Тѣхната задача бѣше вече значително облъгчена и тѣ можиха да я доискаратъ до край сполучливо.

Не тука му е мѣстото да описваме заслугитѣ на Енгелса. При всичко това не може да се спремъ да не кажемъ, че той наедно съ Маркса е основателъ на научния социализмъ. Тѣхното общо теоретическо дѣло може да се охарактеризира съ тѣзи думи на Енгелса: „работническата класа е не само послѣдница на великитѣ утописти Сенъ Симона, Оуена и Фурне, но и още на класическата нѣмска философия — на Канта, Фихте и Хегеля“. Именно социализмътъ представлява отъ себе си тѣзи синтеза, които съединява въ едно послѣднитѣ резултати на идеалистическата нѣмска философия — диалектическия методъ на Хегеля съ общото материалистическо мировъзрѣние на френскитѣ утописти. Затова и тѣхната философска система е позната подъ името *диалектически материализмъ*. Слѣдъ смъртта на Маркса, Енгелсъ продължаваше изслѣдваніята на своятъ другаръ и допълваше неговото и своето теоретическо дѣло. И вѣрно казва по този случай Едуардъ Вайанъ, че „съ смъртта на Енгелса Марксъ умира още единъжъ“.

Вънъ отъ теоретическата дѣятелностъ — къмъ която той не пристѣпваше освѣнъ съ една дълбока ерудиция, като всѣки истински труженикъ на науката — Енгелсъ е извѣстенъ още като членъ на управителния съвѣтъ на Интернационала, а още по-преди като основателъ на комунистическата партия. Освѣнъ това той е вземалъ участие и въ въстанието въ 1848 год. въ Баденъ.

По характера си Енгелсъ бѣше въплотената доброта и скромность, макаръ този човѣкъ и да имаше причини да бѣде по-гордъ отъ най-щастливиятъ побѣдителъ. Защото, да не забравяме, че изъ мощнитѣ гърди на него и на Маркса излѣзе бойниятъ викъ „Работници отъ всички страни съединявайте се!“ послѣдствие на който е организираната милионна социалистическа армия, която виждаме днесъ.

Въ лицето на Енгелса ний изгубваме наедно великиятъ мислителъ съ благородниятъ човѣкъ. И нашата смиренна печаль по този случай ний добръ ще предадемъ съ слѣдующитѣ думи на Некрасова, казани върху гробътъ на Добролюбова:

Какой свѣтильникъ разума угасъ!

Какое сердце биться перестало!

К. Р.

ПОПРАВКИ.

Тъй като нѣмаме възможностъ самично да корригираме нашитѣ статии и тъй като отъ друга страна не се отличаваме по красноту и чистописанието си то, за голѣмо наше съжаление и това на редакцията, въ нашитѣ статии се вмѣкватъ твърдѣ често печатни погрѣшки. Но не е само това, по нѣкой пътъ ний се рѣшаваме да поправяме погрѣшките си, но и въ поправките се вмѣкватъ нови погрѣшки! Читателтъ може да си представи нашето трагикомическо положение. Тъй напр. ний бѣхме писали за социалистическите избирателни успѣхи въ Вюртембергъ, като казвахме, че въ продължение на 6 години отъ 1889 до 1895 числото на социалистическите гласове се е увеличило въ *три пѣти* и повече: отъ 10,000 гласа въ 1889 тѣ се въскочатъ въ 1895 на 32,000. Намѣсто това стои напечатано: увеличили сѣ три пѣти въ 6 години — това вѣрно, но слушайте по-нататѣкъ: до като въ 1883 (намѣсто 1889) получиха 10,000 гласа, въ 1895 получаватъ 23000 (намѣсто 32000). Ний поправихме тази погрѣшка въ X кн. на „*Денъ*“ на 393 стр. като въстановихме първоначалния текстъ. Обаче тука нова погрѣшка, намѣсто 1889 написано 1819 така щото излиза абсурдѣтъ, че отъ 1819 до 1895 има ни повече, ни по-малко, а 7 години!..

Въ начало на превода „Сила и насилие“ е напечатано „*нѣсни условия*“ намѣсто *нѣстни условия*.

Но съ най-много погрѣшки изобилва разглежданieto на Ризовата брошура (X кн.). Тъй на стр. 260 напечатано „Гоголь казва: печалниците и *въртикоизниците*“ (намѣсто: *върти кжници*) сѣ легионъ“. По-долу намѣсто *профитъ* (печала) напечатано „*прожитъ*“, намѣсто *дребни буржуа* напечатано *оредни буржуа*, което съвсемъ измѣнява смисълъта. На стр. 271 напечатано: „както *житриво*“ (намѣсто сподруливо) се изразява Жуль Гелъ“. На 274 стр. въ забѣлжката е напечатано „*pas une grande sans un grand Littré il n' y a*“ отъ което не само че нищо не може да се разбере, но е още и непреводимо, а въ сѣщностъ тамъ трѣбаше да стои тъй: „*pas une grande philosophie sans un grand livre*“ както казва Littré, а не *В и n'ré*, както е напечатано. На стр. 276 е напечатано: „за г. Р. богатитѣ и бѣднитѣ, що сѣществуватъ днесъ — ще експлоатиратъ вторитѣ“. Това е една осакатена фраза и нейниятъ първоначаленъ текстъ е: „за г. Р. богатитѣ и бѣднитѣ *ще* сѣществуватъ *както* и днесъ, само че *първитѣ* ще експлоатиратъ *по-малко* вторитѣ.“

На страница 285 е станала една много важна погрѣшка, която напълно измѣнява смисълъта на предложението. Напечатано: „и Марксъ, като говори това, ни най малко не казва че „Руссия е вѣзла (намѣсто: Руссия *не* е вѣзала) още въ капиталистическия стадиумъ на своето развитие“ както това билъ „основателно доказалъ (sic) г. В. В.“ Но нашитѣ думи относително важноста на погрѣшката се отнасятъ най главно до писмото на Маркса, въ препечатването на което е пропуснато едно *не*. Напечатано (това говори Марксъ): „... Ако Руссия се стреми да стане капиталистическа страна, подобна на Западна Европа (а ти въ послѣдното време доста се е потрудила надъ това) то тя, Руссия, ще достигне ..“ когато трѣбва да бѣде... „то ти, Руссия, *не* ще достигне това (капиталистическия строй) безъ предварителното превръщане на по голѣмата частъ на нейнитѣ селени въ пролетарий...“ Ний нѣма да поправиме погрѣшкитѣ направени въ първата частъ на същата статия (помѣстена въ IX кн.) както и нѣма да се спираме върху многобройнитѣ погрѣшки, съ които изобилватъ *социалнитѣ прегледи* отъ миналитѣ книжки и ще си позволимъ да посочимъ на нѣкои погрѣшки въ Соц. Прегледъ на I кн. Така на стр. 53 намѣсто „цифрена побѣда“ напечатано: *изморенна* победа. Намѣсто „Барбато, Феличи и др. бѣха избрани на нѣколко мѣста“ напечатано: „нѣколко мѣсеца“. На стр. 61 намѣсто Фридрихъ „червената брада“ напечатано: Фридрихъ „Германската брада“.

Като обѣщаваме на редакцията да усъвършенствуваме краснот и чисто-писанието си, ний предупреждаваме читателитѣ си да бѣдятъ въ всѣкой случай внимателни и да не се колебаятъ да считатъ нѣкоге непонятно слово за погрѣшка или нѣкоя неясна фраза за оскатена*).

К. Р.

*) Редакцията е взела мѣрки за редовната корекция на списанието още отъ II-а книжка. Ред.

Изъ общественний животъ

Законодателни палиативи.

— Разговоръ между единъ поклонникъ на г. Гешева и единъ социалистъ. — Законопроектъ за семейнитѣ недвижими имоти. — Законопроектъ за застрахуване земнитѣ произведения отъ градобитнина. — Законопроектъ за кръчмарството и публичното пиянство. — Законопроектъ за земеделѣческитѣ синдикати.

Преди два-три мѣсеца единъ отъ засѣдающитѣ днесъ въ Народното Събрание, който съ гордостъ се наричаше представител на селското земеделѣческо население у насъ, ми зададе въ единъ разговоръ слѣдующия въпросъ:

Тури си ржката на сърдцето и ми кажи: искрено ли си убѣденъ, че законопроектитѣ, които Министерството на Търговията и Земледѣлието е приготвило и ще внесе въ тази сесия на Н. Събрание, не ще помогнатъ ни най малко на населението, не ще улекчатъ ни най малко неспособното положение на оплаквания отъ всички ни селенинъ?

— Не само, че съмъ твърдо убѣденъ въ безплодността на г-нъ Гешевитѣ законопроекти, но азъ още и по принципъ силно съмъ убѣденъ, че *нико*е буржуазно правителство, *нико*е правителство на „Н. Ц. Височество“, *нико*е правителство, изразяюще волята на искаранитѣ съ камшикъ и пашки атове изъ конюшната на младитѣ български индустриалци, лихвари, спекуланти и пр. не е въ състояние, не може да създаде закони, които коренно да подобрятъ положението на нашия селенинъ, които да му гарантиратъ добъръ економически животъ, независимостъ и свобода, съ каквито се ползува господствующата класа на заможнитѣ, лихваритѣ, търговцитѣ, фабрикантитѣ и пр. Вѣдь, работата не се касае само да се гарантира единъ Existenzminimum (минимумъ необходимъ за съществуване) на нашия селенинъ, а да му се

даде възможностъ и той да вкуси отъ богатата на цивилизацията, и той да поживѣе малко охолно и да се порадва на общечеловѣческии прогресъ.

— Вашия критериумъ е ограниченъ въ тѣснитѣ рамки на „фанатичния“ социализмъ и вий съзнателно искате да турите граници на вашия умственъ кръгзоръ — бѣше възражението на поклонника на г. Гешевитѣ законопроекти, който и не заподозираше даже, че тѣзи му мисли могатъ да съставляватъ гордостъ и на единъ такъвъ критикъ, какъвто е ново-появилшии се разрушителъ на социализма изъ страницитѣ на „Българска Сбирка“ г. П. Деборовъ.

Кой бѣше оградилъ своя умственъ кръгзоръ въ тѣснитѣ рамки на фанатизма, и кой — въ тѣснитѣ рамки на опортюнизма?

Важнитѣ законопроекти, които г-нъ Гешевъ ще внесе*) въ настоящата сесия на камарата, сж: „Законопроектъ за семейнитѣ недвижими имоти“, „Законопроектъ за застрахуване земнитѣ произведения отъ градобитнина“ и „Законопроектъ за дановетѣ произлезли отъ употреблението на спиртнитѣ напитки“**); още единъ законопроектъ се очакваше да бѣде внесепъ въ камарата отъ г-на Гешева — „Законопроектъ за земеделческитѣ синдикати“, обаче за този законопроектъ ний още нищо не сме чули.

Законопроектътъ за семейнитѣ имоти биде вече препечатанъ отъ нашата журналистика и ний го имаме на предѣ си. Основата и сжщността на този законопроектъ е тѣй нарѣчения „хомстедъ“, който е изникналъ и отрасълъ на чисто американска почва. „Homestead law“ или „законътъ за семейното жилище“ е почналъ да дѣйствува въ Америка отъ 1866 год. и е гонилъ едничката цѣль, да спомогне за заселването на безплоднитѣ и пространни Сѣверо-Американски щати. Този законъ е давалъ право на всѣки американски подданикъ да владѣе безвъзмездно отъ некултивираната държавна земя отъ 32—64 хектара, слѣдъ 5 год. владѣние и обработване на които той имъ е ставалъ пълень стопанинъ. Презъ тѣзи 5 години той не е можалъ да бѣде отчужденъ и

*) Нѣкои отъ тѣзи законопроекти сж внесени и првети отъ болшинството на Народното Събрание на първо четение. Съзнателно е обаче дали ще излизатъ пазъ комиситѣ, гдѣто тѣ сж препратени. Ред.

**) Този законопроектъ е внесенъ подъ заглавие: Законопроектъ за кръжмарството и публичното пилиство. Ред.

продаденъ за дълъг нито 1 хектаръ отъ тази земя. Още въ 1839 год. обаче, въ Америка съществуваше другъ единъ законъ — „*Homestead exemption*“, който е послужилъ и за мостра на г. Гешева. Този законъ признаваше за неотчуждаема земята на всѣки американски подданикъ, стояща подъ защитата на хомстеада, която земя не надминава суммата 20 хектара, заедно съ 5 крави, чифтъ работенъ добитѣкъ, всички работни орждия и недвижими имоти въ градоветѣ отъ стойностъ 2700 лева и движимитѣ — отъ стойностъ 1080 лева. Въ 1841, 48, 49 год. „*Homestead exemption*“ биде введенъ въ всички почти С. Американски щати, съ значителни различия въ опредѣление цифрата на неотчуждаемата земя (най малко 16 хектара, най много 97 хек.).

Какви причини сѣ породили въ Америка тѣзи два закона и съществуватъ ли тѣ въ България? — Два сѣ биле мотивитѣ за издаването на „*Homestead*“ и „*Homestead exemption*“ и двѣ цѣли сѣ гонили тѣзи закони. *Първо* — да благоприятствуватъ до най възможна степенъ заселването безлюднитѣ щати на Америка съ разнитѣ елементи на емиграцията презъ 1-та и 2-та половина на нашия вѣкъ и — *второ*, да спасятъ отъ гладна смъртъ *разорения* селениятъ, като му усигурятъ единъ *Existenz—minimum*. Първата цѣль на законътъ е била напълно постигната: въ едно скоро време пространнитѣ С. Американски щати бидоха гъсто заселени отъ безимотнитѣ емигранти и разорени фермери. Отъ 1866 до 1893 г. е било отчуждено отъ държавата 55,000,000 хектара земя за въ полза на повозаселенитѣ домокини. Съществуватъ ли, обаче, въ България такива условия, които да изискватъ издаването на единъ „*Homestead law*“? Кои безлюдни пространства ще искаме да заселваме? У насъ земята тѣй е разпокъсана между дребнитѣ землевладѣлци, щото свърсѣмъ други нужди съществуватъ и искатъ удовлетворението си: раздаване безвъзмездно държавна земя на дребния землевладелецъ и земледѣлецъ. Такава цѣль, обаче, не гони г. Гешевия „законопроектъ за семейнитѣ имоти“. — Втория мотивъ на „*Homestead exemption*“ съществува наравно, както въ Америка, тѣй и у насъ, тѣй и на всѣкадѣ, кадѣто селениятъ е робъ на мизерията, робъ на лихваря, робъ на държавата. Обаче, може ли една *здрава социална политика* да си поставя за задачи увѣковечаванieto на селения това мизерно економическо положение,

въ което се памира той днесъ? Съ това ли ще се помогне на економическото положение на дребния земледѣлецъ, като му се ограда отъ по-нагатышни посѣгателства настоящето положение на вѣченъ робъ на земята, положение на животно, което работи по 20 часа на день кървавъ трудъ за кора хлѣбъ, прасъ, лукъ и мръсно, мрачно и студено жилище? — А най-главната цѣль, съ която се създава единъ хомщедъ, е огражданieto *днешното* положение на селенина отъ *по-нагатышно* разорение, попрѣчване на коренното пролетаризиране на селския елементъ. Намѣсто да се лѣкува злото въ корена, намѣсто да се подаде ржка на селенина и се извади отъ блатото на мизерията и скотщината, законопроектътъ на нашия министръ на земледѣлието и търговията си туря за цѣль да увѣковѣчи днешното положение на селенина, като го прѣдпазиль отъ *по-нагатышно* разорение! Каква подигравка, каква ирония надъ бѣдний страдалецъ... Достатъчно е да си представимъ картината на отчаяното положение на „брашнения човаль“, па грубия, полудивия и гладенъ селякъ, за да блѣсне изведнѣжъ всичкото нищожество, всичката несъстоятелностъ на единъ хомщедъ, турящъ си за цѣль подобрене економическото положение на оногози, който съ непосилнии си трудъ изнася на плѣщитѣ си цѣлата държава, съ всички ѝ сонмъ паразити и непроеизводителни членове. „Фанатичнитѣ социалисти“ не можатъ да забравятъ, че задачитѣ, които се налагатъ на единъ свѣстенъ доброжелателъ на работната масса, не се състоятъ въ друго, освѣнъ въ освобождението на работника отъ веригитѣ на економическото робство, въ гарантирванieto му на единъ по-свободенъ човѣшки животъ. — Нека почитателитѣ на г. Гешева си турятъ, въ свой редъ ржцѣтъ на сърдцето и се попитатъ, може ли да се радваме на факта, че „законопроектътъ за семейнитѣ имоти“ щѣлъ да гарантира на нашия селенинъ единъ годишенъ доходъ отъ 350 лева, съ които предстои да се исхрани, облѣче и проживѣе презъ цѣла година цѣло едно пето-членно домоцадие? Намъ сж прѣсни въ ума ония исчисления, които лани сп. „Цѣлина“, „Искра“ и др. правяха касателно доходитѣ на нашия земледѣлецъ. Въ III-та си годишнина, кн. II, „Цѣлина“ ни рисуваше слѣдующата картина: Земледѣлецъ отъ срѣдна ржка, който обработва 80 декара земя съ 5 души работници помощници,

искарва: 20 кила пшеница по 10 л. = 200 л.; 4 кила червенка по 8 л. = 32 л.; 8 кила ржъ по 6 л. = 48 лева; 4 кила ечемикъ по 5 л. = 20 л.; 5 кила овѣсъ по 3.50 л. = 17.50 л.; 48 кила царевица по 4.50 л. = 216 лева и 50 оки фасулъ по 15 ст. = 7.50; — всичко = 541 л. доходъ. Отъ този доходъ селенинѣтъ ще расходи: за десѣтъкъ 54.10 лева; окръжни 5.41 лева; земл. каса 5.41 лева; училищни 5.41 лева; падарски 20 ст. и т. п. — всичко 82 лева и 34 ст. спорѣдъ смѣтката на „Цѣлина, и то само за плащане на разнитѣ данѣци; за семена, които селенинѣтъ е употребилъ за да засѣе земята си, се израсходватъ: 5 кила пшеница по 10 лева = 50 лева; 1 кило червенка = 8 лева; 2 кила ржъ по 6 лева = 12 лева; 1 кило ечемикъ = 5 лева; 1 кило овѣсъ = 3.50 лева; 1 кило царевица = 4 лева и 50 ст.; 20 оки фасулъ по 15 ст. = 3 лева, — всичко 86 лева, а всичко заедно съ данѣцитѣ = 168 лева и 34 ст. Като извадимъ отъ 541 лева доходъ сумата 168.34 развоски, остава *чистъ доходъ на селенина 373 лева!* — Този ли доходъ иска да гарантира г-нъ Гешевъ на селенина съ свой „законопроектъ за семейнитѣ имоти“? 373 лева на едно 5-то-членно семейство, или *20 ст. на човекъ за всеки день!* . . .

Ето каква фалшива „модерность“ вѣе въ този законопроектъ, ето каква богоспасаема мѣрка сж кадърни да предприематъ всички г-да буржуа, когато се касае работата за подобрене положението на работния свѣтъ . . .

Но законопроектътъ за семейнитѣ имоти е осъденъ на безплодие още отъ самия характеръ на днешния економически животъ. Турянieto на селския семеенъ имотъ подъ защитата на хомщеда е равнозначущо съ убивание кредитнитѣ сили на селенина. А може ли днешния селенинъ успѣшно да работи безъ временната помощъ на кредитътъ? Ето кое ще заставя селенина да избѣгва запитата на закона за семейнитѣ имоти и да дири частната помощъ на кредиторътъ. Ето кое е и причината, гдѣто въ Америка, въпреки съществуването на хомщеда, *ипотечния дългъ* на Съединенитѣ Щати достига на повече отъ 30,000,000,000 франка. Това показва, че земледѣлецътъ е повече готовъ да подири помощта на лихваря, като по какъвто и да било начинъ му заложи земята си срѣщу заема, отколкото да туря подъ защита на хомщеда семейния си имотъ. Въ 1887 г. въ

регистритъ на Санъ-Франциско е имало записани *всичко 300 домочадия*, които сж поискали защитата на хомщеда, когато ипотечнитъ дългове на останалитъ жители досига грамадни цифри, та и отчуждаването на земята е едно отъ най честитъ и обикновенни явления. ¹⁾ Въ много други щати едно съвсѣмъ незначително число домочадия сж поставили семейнитъ си имоти подъ защитата на хомщеда, когато най голъмата частъ остава да се бори съ трудноститъ на екнотическия животъ така, както и до прѣди сжществуванието на нѣкакъвъ си хомщедъ.

Колко наивни сж г. Гешевитъ поклонници, когато се провикватъ: „Сега селенигъ иматъ въ рѣцѣтъ си главното условие за борбата по пътя на развитието — *свободата*;²⁾ Какъ, свободата да работятъ по 20 часа кървавъ трудъ, да „сѣятъ полетата, изливатъ кръвта си и закопаватъ душата си“ ³⁾ въ тѣхъ, и пакъ да бѣдѣтъ всѣкога бѣдни, вѣчни длъжници; свободата, при която „има цѣли сега, иднто не само не сж чуени най елементарнитъ охолства въ живота, но съ стотини семейства бѣдствуватъ да измржтъ гладни“⁴⁾ — тази свобода сѣужи за главно условие (помагателно срѣдство?) за борба по пътя на развитието?! . . .

И тази „свобода“, това „охолство“ на селенина трѣбвало да се оградн отъ по-нататъшни разорения и посѣгателства! . . .

„Сама по себе си тази система (на хомщеда) е реакционна, защото, като нѣхва парче залък въ пресѣхналото гърло на дребния собственикъ, разоренъ отъ всесвѣтската конкуренция, отъ финансовото бремене на държавата, или отъ хищнитъ ногте на ненаситния лихваръ, тя го задържа въ ония първобитни условия на земледѣлската продукция, враждебни на съвременната техника и аграрна наука, въ които е осѣденъ само на едно органическо растение. За него тя е само единъ миражъ, единъ призракъ, който винаги му надшепва възобновление на „доброто старо време“, когато медъ е текло отъ планинскитъ стръмнини и който винаги го държи въ ада на мизерията, въ гниющето блато на общественни и политически предрѣзсѣдъци и суевѣрия“. —

¹⁾ Вижъ: E. Levasseur, comptes rendus etc.

²⁾ п. Прогрессъ, бр. 53, год. 4.

³⁾ Пакъ тамъ.

⁴⁾ Прогрессъ, бр. 58, год. 3.

Ето какъ се произнася за хомщеда самия секретаръ на Софийската Търговска Камара въ органа на самия г-нъ Гешевъ (Прогрессъ, бр. 58, год- III); ето какъ оцѣняватъ законопроектитѣ на г-нъ Гешева самитѣ негови чиновници. II колко вѣрно и дълбоко е схваната сжщността на закона за семейнитѣ имоти въ горнитѣ редове!

Слѣдъ горнитѣ сжждени, вѣрваме, нѣма нужда да се простираме повече върху безполезността на г-нъ Гешевия „законопроектъ за семейнитѣ имоти“, тъй като тя бие на очи. Не въ разнитѣ палиативи е цѣра на злото, а въ коренното преустройство на самия економически битъ на днешното общество. Не въ огражданieto отъ хищнически посягательства на малкото парче земя на земледѣльца се състои рѣшението на великата социална проблема, а въ новата организация на труда — индустриаленъ и земледѣлчески — положена на колективни начала, която да даде възможность да се събере трудътъ и днешния капиталъ въ едни рѣцѣ, — да даде възможность на трудътъ да получи това, което е произвелъ, и най послѣ да даде възможность на всѣки общественъ членъ да се ползува отъ богатата на общечеловѣчески прогрессъ и цивилизация. . . Правото на собственность трѣбва да истѣрпи коренни измѣнения, които се диктуватъ отъ самия ходъ на развитието. *Ou le droit de propriété sera modifié dans le sens social, ou la société périra!* — пишеше Емилъ Лавеле още въ 1873 год. *) И не само Лавеле е, който заедно съ „фанатичнитѣ социалисти“ „туря граници на умствения си кръгъзоръ“, като поставя дилеммата: или преобразование на правото на собственность въ общественна смисълъ, или обществото рискува да се задуши отъ собственното си развитие. *Унищожението на частната поземелна собственность* — ето цѣрътъ на селската мизерия, земледѣлческото зло, който се проповѣдва вече и отъ катедритѣ на университетитѣ. „*Die Abschaffung des privaten Grundeigenthums muss . . in soziales Hinsicht gefordert werden* **“) се провиква професорътъ по политическата економия въ берлинския университетъ — Адолфъ Вагнеръ. Поземелната собственность трѣбва да се преобразува върху началата на колективната организа-

*) Cp. E. de Lavallay: „De la propriété et de ses formes primitives“.

**) A. Wagner: Grundlegung der politischen Oekonomie, Volkswirtschaftsrecht, p. 361.—

ция на трудът, като се даде възможност на земеделеца-селенинъ да съедини въ едно и капиталъ, и трудъ, и агрикултурна техника, съпряжена съ най голѣмъ производителенъ доходъ.

Ето послѣдната дума на политическата економия, ето и крайния идеалъ на социализма! А на г-на Гешева, както и на всички негови обожатели не можемъ да не припомнимъ слѣдующитѣ мисли, изказани отъ г-нъ Веди въ органа на самия г-нъ Гешевъ (Прогрессъ, бр. 72, год. III) касателно ония палиативи, които нашитѣ *soit-disant* економисти рѣшаватъ да взематъ за повдигане положението на селенинътъ-работникъ:

„Селенинътъ, инвентарътъ на когото се състои отъ чифтъ мършавъ добитъкъ, първобитно рало, съ муляса и нищожни знания и нѣколко хектара земя, фатално е осъденъ на гибелъ и то страшна и безпримѣрна по смѣствията си: пълно оскобяване, пълно отпояване, пълна дегенерация..... Економистъ (забѣлѣжете добръ, г-нъ Гешевъ, това!) който иска да задържи това положение съ различни палиативи, е пълненъ консерваторъ и врагъ на напредъка и цивилизацията. . . .

* * *

Другиятъ законопроектъ, който гони сѣщата цѣль, каквато и разгледания по горѣ, е „Законопроектъ за застрахуване земнитѣ произведения отъ градобитнина“. Че и този законопроектъ е една палиатива, която нѣма нито единъ прѣстъ да издигне нагорѣ селенина отъ мжчилицето на минерията, става явно, слѣдъ като вникнемъ въ духа на самия законъ. Ний оставяме настрана ония бъркотии, съ които се отличава неговата редакция, каквато е напр. грубата грѣшка, стояща на чело на законопроекта: „въвежда се *взимно* задължително застрахуване отъ градобитнина въ цѣлото княжество, — когато по-нататъшнитѣ членове на закона базиратъ върху началото на *държавното принудително* застрахуване (*die obligatorische staatliche Versicherung*). За да бѣде застрахуването „*взимно*“ (*gegenseitige*), трѣбва тѣзи, които застрахуватъ имотитѣ си, да бждатъ същевременно и застрахуватели сами на себе си (едни на други), по доброволно съглашение, въ исключителни случаи само задължително. Сърдцето на закона за градобитнината е чл. 12, втората половина:

„загуби по-малко отъ 30% отъ оцѣнката на очакваното произведение остава за смѣтка на потърпялия, а за повече отъ 30% се плаща останалата сума слѣдъ спаданіе размѣра 30%“. — Като знаемъ годишния доходъ на единъ срѣдна рѣка селенивъ — 373 лева — добитъ при една умѣренна реколта, можемъ да смѣтнемъ, гато какво обезщетение ще получи сѣщия селякъ, който си е усигурилъ посѣвитъ противъ градобитнината. Ако земледѣлецътъ е прѣтърпялъ загуби отъ градобитнина не повече отъ 30%, значи 112 лева приблизително отъ цѣлия свой доходъ — 373 лева — то на този земледѣлецъ, който е останѣлъ вече съ единъ доходъ отъ 261 лева, държавата нѣма да даде ни бодна обезщетение! . . . За да получи обезщетение, градобитнината трѣбва да е принесла загуби по-голѣми отъ 30% отъ оцѣнката на очакваната реколта, и то какъвъ ще бѣде и въ този случай процента на обезщетението? — почти никакъвъ. Да положимъ, че градобитнината е унищожила половината отъ дохода на очакваното производство, значи 50% загуби. Въ такъвъ случай земледѣлецътъ ще получи не пълното обезщетение — 50% отъ предполагаемата реколта или 187 л., а 50% безъ 30% = 20% всичко, т. е. $\frac{1}{5}$ отъ цѣлото производство = 74 лева! И така, когато селенивътъ изгуби половината отъ доходътъ на своитѣ посѣви и му остане чистъ годишенъ доходъ 187 лева, то той ще получи обезщетение още 74 лева, значи — всичко 261 лева, съ които той ще трѣбва да исхрани най малко петъ — шестъ гърла цѣла година!.

Ето и всичката помощъ, която ще се даде на селенина и отъ закона за застраховката противъ градобитнина! Това не е ли една палиатива, която ще даде възможность на селенина само да може да претърпи ужаситѣ на мизерията, безъ да го избави отъ нея, сѣщо тъй, както въ сибирскитѣ тъмници лѣкуватъ великитѣ борци за свободата на Руссия, когато се разболѣятъ, само и само за да могатъ да бѣдѣтъ подхвъргнати по-послѣ на още по-страшни мъчения и истезания! Това не значи ли да крѣпишъ живота на човѣка само съ цѣль да го подхвърлишъ на адски мъчения, мъчения на мизерията, — най страшни и ужасни отъ всички мъчения на свѣта!... Или ще ни се възрази, че всѣко едно подобряване, едно колко-годоу облекчение на работника е крачка на напредъ и трѣбва да радва приятелитѣ му? — Благо-

даримъ за такова подобрѣние, което остави работника да се бори денемъ и пощемъ съ ужаситѣ на нищетата, нищета, която обгръща най производителния класъ на обществото. . . . Не гарантирането на единъ Existenz-minimum трѣбва да бѣде задачата на една здрава социална политика а, ако не maximum, то поне едно срѣдно съществуване, достойно за всѣки обществень и производителень членъ. До вѣка ли ще трѣбва работната масса да се задоволява само съ едни minimum'и за съществуване и да бѣде непричастна къмъ всички ония най елементарни охолства на живота, които днешната култура би могла да създаде за всѣки единъ общественъ членъ? Колко сте милосливи и хуманни, г-да реформатори изъ буржуазната срѣда!

На такава безплодность е осждена дѣятелността на всички ония обществ. дѣйци, които нѣматъ куражътъ смѣло да погледнатъ въ очитѣ на грозната дѣйствителность, които не искатъ да разбератъ характерътъ и тенденцията на економическия животъ на днешното общество, а съ безсмисленна лековѣрность предприематъ палиативни мѣрки, които коштуватъ безплодни усилия, грамадни харчове и въ резултатъ не водятъ къмъ никакво подобрѣние на економическия животъ на страната.

*
* * *

Сжщия характеръ на нерѣшителна и палиативна законодателность носи и законътъ за употребление спиртливитѣ питиета. Може би съ монополизирането и изваждането на търгъ правото за продаване на спиртливитѣ питиета да се достигне до извѣстна стѣпенъ едно ограничение въ употребението на спиртливитѣ питиета; обаче, да се мисли, че съ това ще се разрѣши социалния въпросъ, би било повече отъ безумство. Борбата противъ употребението на спиртливитѣ питиета днесъ е, наистина, на дневень редъ въ Западна Европа, но презъ толкова годишното си съществуване, тя не е направила нищо за *економическото* подобрѣние на работния свѣтъ. Въ Англия, гдѣто има съ хилѣди въздържателни дружества, броящи повече отъ 5,000,000 члена, употреблението на алкохола не само че не се намалява, а *постоянно расте* ¹⁾. Това ни показва самата статистика. Защо

¹⁾ Вижъ „Die Freiheit“, Blätter zur Bekämpfung des Trinkzwanges, № 9 и 10, 1893 год.

това? Защото кореннитѣ причини на пиянството се криятъ много по-дълбоко, отъ колкото обикновено се мисли. Кой консумира у насъ най много спиртливитѣ питиета, ако не работната класа: селенина-земледѣлецъ, дребния занаятчия и наемния работникъ? И защо това? Лишенъ отъ всички други „най елементарни охолства на живота“, работникътъ вамира най голѣмото, *единижо* нему достъпно удоволствие, въ употреблението на алкохола. Даже и да би се ввело тѣй нарѣченото „*локално разрѣшение*“ (Lokal option), т. е. даването на всѣка община право да *запрещава* производството и продаването на спиртнитѣ питиета, щомъ повечето отъ имѣющитѣ право на масъ поискатъ това, — даже и тогава нищо не би могло да се направи за повдигане економическото положение на селенина. Мислите ли, че въ Финландия, Норвегия и въ нѣкои отъ С. Американскитѣ щати, кадѣто е введено това „локално разрѣшение“, тече медъ и масло изъ работническитѣ жилища? — Направянieto креанситѣ (вереснитѣ) на кръчмаритѣ, когато тѣ произлизатъ отъ продаване на спиртливи питиета несъбираеми, предъ сѣдилищата, както сж несъбираеми и вереснитѣ отъ карто-игране, сжщо едва ли би дало нѣкакъвъ плодъ. Навикналиятъ на пиение работникъ ще изнаѣтри хиляди срѣдства, за да може да се сдобие съ алкохолъ. Нѣма нужда и да споменваме, че безмѣрното употреблениe на спиртливитѣ питиета има въ лицето на социалиститѣ най голѣми противници и осждители. Въ интереса на нашата партия е да имаме винаги трезви и бодри, а не пиени и духомъ паднали работници членове, не кадърни за никаква съзнателна общественна и политическа дѣятелность. Противъ ввежданнето на „локалното разрѣшение“ ний не можемъ да имаме нищо, но ний не можемъ да очакваме отъ него и значително ограничение на публичното пианство.

*
* * *

Нѣщо повече би могло да се очаква отъ единъ законъ за „*земледѣльческитѣ синдикати*“, които, веднѣжъ организирани, биха могли послѣдователно и постѣпенно да доведатъ до едно коренно преобразование въ организацията на земледѣльческия трудъ. Образованието на земледѣльчески синдикати, било съ цѣль да се достави евтенъ кредитъ на селенина, било да се

сконцентриратъ дребнитъ парчета земя въ едно цѣло, удобно за колективно обработване по най новитъ указания на агрикултурата, би отговоряло и на самата економическа тенденция на нашия вѣкъ, отъ една страна, и би повело къмъ едно радикално измѣнение и преобразование въ земледѣлческия — селски животъ, отъ друга. Намѣсата на държавата въ този случай би била една отъ най ползотворнитъ, особено ако държавата би поела срѣщу ипотекирване на земята исплащане на всичкия земледѣлчески дългъ и би поддала ръка на машинното производство и колективната организация на труда. Но способна ли е днешната държава на такава реформаторска дѣятелностъ? Миналото на много държави ни отговаря *отрицателно*. По същата тая причина и желанието на г-нъ Гешева да повдигне въпроса за земледѣлческитъ синдикати си остава просто едно желание, безъ пѣвактвъ плодъ. . . .

Обаче, това, което днешната държава не може и не иска да създаде, ще бѣде равно или късно извоювано отъ силната работническа партия.

21/XI 95.

Хр. Мир.

КНИЖНИНА.

„Всѣко зло — за добро“, расказъ отъ Г. Х. Боневъ (въ „Бъл-тарски Прѣгледъ“ II год. XI кн.)

Нашия овехтялъ вече критикъ г-нъ Кръстевъ въ септемврийската книга на списанието си „Мисль“ ягката задѣваше белетристичѣ ни, за че отбѣгвали чепорната тема — любовта. А задѣваше той и г-на Г. Х. Боневъ; — „Ще зематъ — каже — да я опишатъ, ама читателя ще се поозърне и като не види влюбени, туку ще си помисли, че героятъ е самия писачъ... а тѣ сж жепени“. . . Макаръ че и самия този критикъ — поклонникъ на амура — въ подирката си за любовь не я намѣри тамъ, кадѣто я имаше, а измудри нѣкакъвъ педагогически принципъ. . . — но все пакъ, бѣлѣжката повидимому е заюначила г-на Бонева, засѣгнала го е. И може да се предположи, че го е засѣгнала якичко, защото г-нъ Боневъ бърза да се яви съ расказъ по въпросната тема и вече въ неприятелския лагеръ, въ „Бъл. Прѣгл.“. . . оставя издаваемата се до неотдавна отъ него „Мисль“. . . Впрочемъ може би му конкуриратъ въ тѣсния обемъ на списанието бисери а ла „Двѣ прошения“. . .

Да си дойдемъ на думата. Г-нъ Боневъ сѣда да пише „за любовь“ и написва расказъ „Всѣко зло — за добро“. Единъ „идеалистъ“, на който идеала е въ пегитѣ, т. е. е „да пести пари за да встъпи съ благовѣспитана г-ца въ съпружески животъ, вънъ отъ който той не счита човѣка за човѣкъ“. . . тоя „идеалистъ“ влюбва се въ „такъва г-ца“, сгодява се, но нослъ тя го отритва за единъ кавалерийски офицеръ. До тукъ е въведението на расказа, расправено въ десетина протестански редове, въ кои кадѣто мѣтнешъ око това и ще зърнешъ — „спокойствие“, „миръ“, „добродѣтели“. . . — Разочарования герой, Павловъ, забѣгва въ с. Г. (но не отчаяно — чева си е испилъ умътъ! — а зема си човѣка отпущъ. . .) и квартирува у дѣда Велина, „отъ когото се е случвало Павловъ да си купува масло“. . . А дѣдо Велинъ има хубава щерка Стойна и Павловъ, бо'зна какъ, се „влюбва“ въ нея.. Авторътъ казва, че ти го изглеждала нѣкакъ хе. . . Но казва го той това мимоходомъ, а напира главно на нейното „домосѣдство“ и че „ти не сънува балове и вечеринки, парижски капели и офицерски усмивки“. . . Глупаво човѣчество, че не можло е до сега да прис-

пособи иѣкое млѣкопитающе съ горнитѣ атрибути на домакинка! А то женския полъ би се отървалъ отъ такъво идеализиране, па и Боневци не биха писвали своитѣ „Всѣко зло — за добро“ . . . — Какъ да е, Павловъ се оженва за Стойна, напуска столицата и, макаръ свършилъ въ странство, става селски учителъ, па получава „малко нѣ-малко“ (!) заплата отъ колкото въ града.

Всичко туй е расправено въ половинъ печатна кола. Бихте се почудили, какъ е възможно тѣй на кратко да се охарактеризира прелома въ душата на г-нъ Боневътъ „младъ идеалистъ“. Характеристика! Такъва задача и не е хрумвала г-ну Боневу. За да се обяснимъ най лесно, отворете страницитѣ на „Искра“. Тамъ се подвизава на „ширна воля“ г-нъ Е. С-въ съ свои „Столични герои“. Той приказки приказва, „благодарни“ приказки. „На те, тоя развратникъ тѣй помаи клѣтото момиче!“ — свършватъ неговитѣ раскази. — „На те, Павловъ тѣй заживя сърдеченъ съпружески животъ!“ — свършва г-нъ Боневъ. Приказки приказватъ хората и за да не се прозаватъ слушателитѣ имъ, тѣ на-двѣ, на-три преплъщатъ станалото. Не имъ и трѣбва какъ е то станало и защо — бѣгатъ отъ картинността, нийдѣ ни единъ диалогъ, — работата е, че е станало, а веднѣжъ станало, ако е безираствено — пускай олимпийски приговори, ако е благо-правно, — цитирай всерѣшающия евангелски моралъ, само, на-примѣръ, съ безбожно приспособенитѣ стихове на нѣкой поетъ както е у г-на Бонева. . . — и ако слѣдъ туй читателтъ се по-чуди какъ пѣкъ и толкозъ продължава г-нъ Боневътъ расказъ, то-това е защото се расправи какъ Павловъ е зелъ дваждъ отпускъ и че като се оженилъ, напусналъ градската си служба, а приятелитѣ му тѣй и тѣй хортували за него, „но той не питаше какво каз-ватъ хората“ . . .

Това е расказа на г-нъ Боневъ. Боимъ се, че съ художествен-ната си придирика ние го набѣдихме. . . Зеръ може би човѣкътъ и-самъ не ще претендира на художественность поне съ тоя си рас-казъ, може би го печати така пѣ, само за да поучи нашитѣ малоумни ергени, да ги поучи да презратъ столичнитѣ и други „кокетки“, да обтърнатъ внимание на селскитѣ красавици, особено „чорбаджийски“ щерки, както той подчертава. . . . Може би. . . Зеръ защо да се недопусне това за единъ „плодовитъ“ и „бъл-гарски“ белетристъ и защо такъвиито му расказъ да се не помѣ-стя въ професорското списание. . . .

А все пакъ не можемъ се одържа да не кажемъ още двѣ думи за тази тема и за нейното прокарвание въ белетристиката.

Задачата е — честитъ съпружески животъ. Макаръ, че при-днешния просто невъзможенъ общественъ строй впечатлителната душа на поета не може да се пленява отъ такъва тема, но се-пакъ нека допуснемъ, че единъ възпитанъ въ доволство, а съ по-етическа жилка писачъ залови се въ досуга да рисува щастливо-постѣпвание въ бракъ „съ домосѣдка“. Разбира се, такъвъ писачъ преди всичко е сроденъ съ възвишената чиста любовь — единъ-

кото за него условие при идеализиранъ съпружески животъ. Слѣдъ туй още по-се разбира, че такъвъто писачъ ще подбере герои, на които е присъще това възвишено чувство. А послѣ ще даде той нуждната обстановка и отношения или поне нуждия печалния случай за пробужданieto на горното чувство. Нали сега вече Амура все повече скъпи своитѣ стрѣли! — Така ли постѣпва г-нъ Боневъ? Има той „идеалистъ“ за пестение пари и стѣпване въ бракъ съ „благговѣспитана г-ца“, бо' зна защо го разочаровва и слѣдъ мѣсецъ отъ „катастрофата“ като кукла го хвърля въ обятията на друга кукла, само че селена. . . . И провиква се: Еврика! Ето ви щастливъ съпружески животъ! . . . Има ли г-нъ Боневъ не поетическа жилка, а дори и най малкото представление за половата любовъ?

Какъте г-нъ Кръстовъ, кое е по-право: да ли, че Амуръ подплашенъ отъ сѣдоглавитѣ Балканъ, Витоша и Рила, е избѣгналъ изъ нашеенско, забѣгналъ въ „далечна незнайна страна“ или пъкъ че той отсѣхтнува само въ представленията на нашитѣ, божемъ беллетристи?

Днѣ думи кѣмъ Г-дата около „Български Прѣгледъ“. Тѣй като и това, което тѣ помѣстятъ въ своето списание, отива въ рѣцѣтъ на нашитѣ аджамии още читатели, за правилното развитие, на които ний отъ сърдце милѣмъ: то осмѣляваме се да имъ напомнимъ, че грѣхъ е да се насърдчаватъ бездарноститѣ и че въ всѣко отношение е по-добръ да се зема преводенъ материалъ, като хубаво превожданитѣ отъ г-на Л. М. сръбски раскази, отъ колкото оригинални, като Боневътъ „Всѣко зло-за добро“.

Мирьовъ.

Писма нѣмъ учащитѣ се младежи за самообразование отъ Н. Картевъ.

Каква жалостна гледка представлява нашата литература! Колко бѣдна е тя въ идейно отношение! Край разноцвѣтнитѣ преводни и недозрѣли оригинални произведения, които не удовлетворяватъ осѣнѣнъ амбициознитѣ чувства на тѣхнитѣ преводчици или съставители, рѣдкостъ е да се промѣкне такова четиво, което е насочено да даде храна на неразработенъ мозъкъ, полѣтъ на незакрѣпенитѣ чувства, мощъ на слабата воля. А може смѣло да се твърди, че почти никакъ се не случва книжки съ подобно съдържание да попаднатъ подъ зоркий погледъ на неумолими критикъ; тѣ минаватъ тихо, незабѣлвано, „като презъ пустиня“, безъ да оставятъ нѣкоя важна слѣда слѣдъ себе си, безъ да достигнатъ гонимата цѣль. Задушени въ необятната хаотическа сръда на „българската литература“, тѣ падатъ тѣй ниско, колкото това не би се очаквало. Това е печално, но само печално. Колкото и да тѣжимъ, нашитѣ сърдечно пролѣти съззи, едва ли би промили тая зловонна смрадъ, за исиства-

нието на които сж нужни тласъцитѣ на силнитѣ потоци . . . Злѣ болний челоуѣкъ се нуждае отъ искусенъ и добръ подготвенъ лѣкаръ, недѣтатата литература има нужда отъ мощни пера, които да прекратятъ пъти на тъмата, за да заиграятъ свѣтлитѣ лъчи на яркото слънце. И преди да пожалѣмъ за липсването на сериозни читатели, нека се оплачимъ отъ отсъствието на сериозно четиво, както и отъ липсването добри ръководители на младежта въ пъти на всестранното развитие.

А сега нека съ радостъ отбѣлѣжимъ появяването на български интересната за нашата младежъ брошура на Петербургский профессоръ *Кариевъ: Писма къмъ училищата се младежъ*. Това е единъ приносъ въ нашата бѣдна книжнина, който заслужава да сирѣ за малко сериозния погледъ на читателя.

* * *

Брошурата обхваща всичко 114 стр., написана е въ видъ на писма. Авторътъ, ползувайки се отъ своята двайсетъ-годишна профессорска дѣятелность, си е задалъ благородната цѣль: да опѣти младежта въ пъти на саморазвитието, да възбуди въ нея интересъ къмъ сериозното четение и, надхвана съ идеалитѣ за всестранний прогресъ, да я направи ратница за всеобщо благо и добро.

„Поддържайте въ васъ този идеализмъ и не му давайте едностранчиво направление. Само въ него е источника къмъ знание, което е голѣма сила въ живота, и само въ този идеализмъ може да съществува основата на стремлението къмъ създаване въ себе си личность. Интересувайте се отъ общественитѣ въпроси, нека ви бже близко до сърдцето народното благо, мечтайте за своята бжлща дѣятелность на това поприще и вѣрвайте, че можете поправи окръжаващата ви срѣда. Ала помнете туй, което ви подсказва реалний опитъ: че това е трудно, че тукъ сж потрѣбни знание и подготовка, и че самата тази срѣда често пъти прави челоуѣка по свой образъ и подобие — унижава го и го развращава. Противъ такава печална перспектива има само едно срѣдство, — то е самовъспитанието, непоколебимата воля, твърдитѣ убѣждения, ясното мировъзрѣние и широкитѣ духовни интереси. Само твърдия и силно убѣдения челоуѣкъ може да бже енергиченъ дѣятелъ въ живота и да противостои на гибелното дѣйствие на заобикалящата го срѣда. Въ миналитѣ времена, напримѣръ, въ епохата на реформацията, когато обществото бѣ обзето отъ религиозни вълнения, историята искова цѣль редъ религиозни характери, които религиознитѣ имъ идеи ги направиха твърди, като скала. Твърди и убѣдени дѣятели ни даде и XVIII в. съ своето философско просвѣщение, което се занимаваше съ въпроси отъ свѣтски и практически характеръ. Въ сегашно време, когато на пръвъ планъ сж поставени въпроситѣ за културното и социално битие на личността и обществото, се почва научното рѣшение на тѣзи въпроси; само науката може да даде ръководищи принципи за практическа дѣятелность, а съдържанието — вашата потрѣбность отъ убѣж-

дения“. — Ето съ такива благи намѣрения къмъ руската младежъ е въодушевенъ г. Карѣевъ. Какъвъ контрастъ съ успивателнитѣ припѣви на нашитѣ натрапени ръководители на „младото поколение“!

Руската деспотия приготвя такива дѣятели, които задушени отъ мрачния деспотизмъ, подъ носа на самия автократъ подриватъ неговата почва. Свободна България, напротивъ, въ награда на свободата ражда робски натури, способни да въспяватъ само робския яремъ. Въмѣсто идеали, свобода, тласъци къмъ борба, тукъ се чуе само противното на хуманното, възвишеното, идейното. *Нѣмайте идеалъ, бждете сухи, робки, карьеристи, приучавайте се къмъ навиците на безсловеснитѣ и пълзящитѣ* — това е вашия священъ дългъ. И въ добавкъ: имайте едно само убѣждение — приспособявайте се къмъ всѣки режимъ, бждете жалки, макаръ и съпоплащани, оръдия на всѣки властелинъ. Това е вашия граждански дългъ. Разбира се, за всѣки здравомислищъ чловѣкъ това е найотвратителната мораль, която нѣкога е излизала отъ чловѣческитѣ уста, при все туй, обаче, това никакъ не прѣчи, щото тя да съставлява гордостта на българскитѣ свѣтила въ науката и политиката, славата на разнитѣ професори, учители и всевъзможни „демократи“ отъ стария и новия калѣпъ. Въ сравнение съ Западно-Европейскитѣ дори и рускитѣ си колеги свѣтилата на българския храмъ можътъ да се похвалятъ само съ своята пизостъ и жестоко преслѣждане идеалнитѣ помишления на младежта, причинено отъ „дълбокото разбиране културнитѣ интереси на срѣдата“! „Патриотическата“ дѣятелностъ на нашитѣ просвѣтители въ пѣти на преслѣдванята е тѣй извѣстна всѣкому, щото нѣма никаква нужда отъ каквато и да била иллюстрация. Доста е да се знае, че главната причина на всички ученически исклучвания, затваряния библиотеки и дружества — единственитѣ основи на ученическитѣ бунтове, — запрѣщения, които сж узаконени вече не само съ учителския произволъ, нъ и съ законъ — се корени въ глупавий страхъ: да не би младежта да се зарази отъ нѣкои благотворни за обществото идеали!!

Слѣдъ тия нѣколко черти отъ нравственната физиономия на ръководителитѣ на нашето младо поколѣние, ний вече можемъ отново да се повърнемъ къмъ брошурата.

Казахме още въ начало, че брошурата на г. Карѣевъ се състои отъ *шестъ* къси писма и едно послѣсловие.

Първото писмо представлява повечето едно введение къмъ самия предметъ, отъ колкото едно изложение основнитѣ възглѣдове на автора по самообразованието. Най първо, като опредѣля за кого сж предназначени неговитѣ писма („за учащитѣ се, които чувствуватъ или поне почватъ да чувствуватъ потребностъ отъ самообразование и за които този въпросъ има жизненъ интересъ“, и бато намира, „че стремлението къмъ самообразование — което има важно културно и социално значение — е стремление досущъ естествено, законно и крайно симпатично и за това трѣбва да се

обърне на него особено внимание“, авторът досущ справедливо забѣлѣзва, че скромната задача на човекъ, който „основайки се на жизнения си опитъ, научитѣ си познания и знакомството си съ младежта“, „иска да помогне на тия млади, които дирятъ всестранно образование, чрезъ самостоятелно четение на книги и да имъ покаже, какъ разбира въпроситѣ за цѣльта, сѣщността и срѣдствата на самообразованието.“ Не е безъ интересъ да спомѣнемъ, че авторътъ прави сѣщественно различие между *образованието* и *самообразованието*, между сухото заучаване на уроцитѣ и всестранното развитие на ума.

Нека това бѣде урокъ на нашитѣ педанти, които искатъ силни зубрачи, но слаби граждани . . .

Въ *второто писмо* г. Карѣвъ отговаря на въпроса: каква е главната цѣль на самообразованието? — „*Главната цѣль на самообразованието трѣбва да бѣде изработването на мировъзрѣние*“. Биватъ минути въ живота на всѣки човекъ, когато неговата любознателностъ е развита до крайностъ, а юношеский идеализмъ до безпредѣлностъ. Човекъ работи тогава въ всички посоки. „Съ главата си е философъ, съ сърдцето си поетъ; то е съ такова душевно настроение, щото се увлича отъ всичко — и отъ поезията на всичкитѣ мисли, и отъ критическитѣ и публицистически статии, — и това съ единственната цѣль да достигне до разбиранieto на свѣта и човека, — на такава почва израстватъ най напредъ общественитѣ интереси на младий човекъ. Както първата любовъ го прави поетъ, тъй и първото пробуждане на самосъзнанието го превръща въ философъ, и такъвъ философъ — философъ-идеалистъ — е всѣкой отъ насъ, който е способенъ къмъ възвишено настроение, който е кадьренъ да мѣри всичко съ идеална мѣрка, и който не може да постигне обективното битие, по отношение на което не могатъ да се приложатъ исканията на идеала“.

Блазѣ на тая душа, която е способна да се вълнува по-силно и по-широко отъ вълнитѣ на бурното море! Горко томува, чийто вътрѣшенъ миръ не представлява, освѣнъ едно мъшисто растение, неспособно да дойде въ трепетъ и отъ най силнитѣ удари, които се сипятъ върху нечувственний му гърбъ! А колцина сж съ чувства, и колко иматъ чувствителността на затлѣстелитѣ глигани!?

Но ако самообразованието има за цѣль изработване на мировъзрѣние въ личността, за туй пъкъ неговата сѣщностъ се заключава не въ натрупването само на фактически знания и копиране, безъ критически разборъ — чуждитѣ мисли, а въ възможността да се освободимъ отъ пасивното и догматическо усвоения на тия мисли и възгледи. „Образованието не е владѣние на фактически знания, но способностъ на разбиране, владѣние извѣстни идеи... Високиятъ идеалъ на самообразованието не се заключава въ знанието на всичко, което знаятъ учечитѣ, но въ схващанieto идеитъ на въка, които иматъ общъ интересъ и които могатъ да бѣдатъ достъпни всѣкому. Образованието и на цѣлото общество се мѣри не съ сбора на знанията, съ които сж препълнени главитѣ на

разнитѣ учени, а съ количеството и качеството на идеитѣ, които вълнуватъ това общество“ (курс. н.) Също и на друго мѣсто автора доста справедливо бѣлѣжи: „Усвоението на традиционалното мировъзрѣние се отличава съ пасивния си и догматически характеръ, изработванието на личното мировъзрѣние има характеръ активенъ и критически.“ „Културното нараствание на личността или на цѣлото човѣчество се мѣри, преди всичко, съ степенята на развитието активната и критическа мисль“.

И тъй, потребно е всѣкому, който носи името човѣкъ, да си изработи мировъзрѣние, т. е., да разбере всичко, което съществува, може да съществува и трѣбва да съществува. Но не е само това, което се иска. Потребно е още, щото *„мировъзрѣнието да бѣде цѣло, пълно и стройно“* (к. н.) цѣло, т. е., да обгръща цѣлия миръ, всичкитѣ области на мисльта и живота, на природата и човѣка, пълно т. е., всѣка област да бѣде изслѣдвана въ всички нейни страни, и стройно, т. е., всичкитѣ идеи да бѣдатъ наредени въ една система, която не търпи противорѣчия. Това е идеалътъ. А „идеалътъ не е предметъ на просто съзерцание, той е цѣль на желанията и стремления . . . произтича отъ съзнатитѣ потребности на човѣческиятъ духъ . . . и въ изработванието му участватъ и умътъ, и чувството, и волята“ (гл. *третото писмо*)

Най сетѣ, за всестранното развитие на личността потребно е още съчувствие къмъ своитѣ подобии, уважение тѣхнитѣ права и човѣческо достоинство. „Въ духовния животъ на човѣка не може и не трѣбва да господствува само единиятъ умъ: човѣкъ има и съвѣсть, па която гласътъ трѣбва да се чува не само по въпроситѣ за поведението, но и по въпроситѣ за мировъзрѣнието“. Нравствената личностъ — а само такава личностъ може да отговаря на всички изисквания на мировъзрѣнието — трѣбва да бѣде и човѣкъ и гражданинъ. Безъ тия качества, *човѣкъ не е човѣкъ*. Той може да бѣде извънмѣрно ученъ, крайно развитъ въ предѣлитѣ на извѣстна специалностъ, но отсъствува ли въ него елемента на „социална етика“, на заинтересоваността въ съдбата на окръжаващитѣ го, той не е цѣль човѣкъ, нему липсва нѣщо, и това го понижава значително предъ строгитѣ погледи на ония, които искатъ да бѣдатъ и добри хора, и примѣрни граждани. „Усвѣргъ-институираната личностъ е, преди всичко, личностъ всестранно развита, тя е не само съ боито вътрѣшно съдържание, но и съ способностъ да се интересува отъ окръжаващитѣ го морални същества, т. е., тя е и човѣкъ и гражданинъ“ (к. н.).

По тия причини правствениятъ, всестранно развитъ човѣкъ, за да не бѣде принуденъ да раздѣли на двѣ своя животъ, за да може да оползотвори своята дѣятелностъ, като дѣецъ въ обществото, трѣбва да опредѣли строго своитѣ отношения, както къмъ себѣ си, тъй и къмъ себѣ подобнитѣ си, тъй и къмъ обществото въ което той живѣе. Съ други думи, той трѣбва да познай себѣ си, да създаде въ себѣ си личностъ. Само тъй — и само тъй. — той ще види въ заобиколяющитѣ го личности нему подобни и ще бѣде чуждъ

на ония произволи и стѣснения, които се вършатъ често пжти връхъ цѣлъ народъ въ името на нѣкои спасителни за него идеи... Знаменитиятъ руски социалистъ-революционеръ, престарѣлия вече *П. Лавровъ* казва: изработи си убѣждение, разгледай го критически, внесай го беззаवेжно въ живота, колкото и да ти коштува това — и ти ще бѣдешъ нравственъ. Неба всички млади се въодушевимъ отъ огненитѣ слова на тоя великъ умъ и послѣдваме неговия примѣръ!!

Слѣдъ *четвъртото* писмо, въ което авторътъ доказва потребъ-бата отъ създаване въ себѣ си личностъ и което е най сухо, тъмно и неудачно — слѣдватъ *пето и шесто* писмо, въ които рускиятъ ученъ посочва на образователнитѣ срѣдства за самообразованieto. Тѣ сж науката, литературата, философията, а най вече историята, на която автора е посвѣтилъ цѣло VI писмо. Петербургскитъ историкъ твърди, че невъзможно е правилно отношение къмъ живота безъ историческо образование. „Докторътъ трѣбва да знае човѣкътъ, когото лѣкува, педагогътъ — дѣтето, което въспитава, а гражданинътъ обществената срѣда, въ която той живѣе, и не да и познава, както ти му се представлява въ настояще време, а на основание на научни данни“. И още, защото „общественитѣ промѣни не сж резултатъ на човѣчески произволъ, макаръ безъ човѣческа дѣятелностъ и да не се може: тия промѣни сж подчинени на законитѣ на причинността и еволюцията и тѣхъ трѣбва да знае всѣки, койго иска да дѣйствува цѣлестъобразно“ — за туй е потребно историческото образование. Ний пѣма какво да добавимъ повече.

Преди да свършимъ нашитѣ бѣлѣжки не е излишно да кажемъ още двѣ думи за общото впечатление, което ни направи брошурата.

При многото си добри страни, тя не е лишена и отъ важни недостатѣци. Написана е сухо, тъмно, академически повечето, отколкото пламенно; тя, именно, като че е предназначена за сухо четение въ аудиториитѣ, и по тая причина не може да бѣде достатъченъ възбудителнъ импулъ за младежта. Освѣтъ туй, тя е просѣнена тукъ тамъ, макаръ и мимоходомъ, съ особеннъ Карѣвскитъ възгледъ на историята — плодъ на затворений животъ на Руссия. Мировъзрѣнието на автора стои още далечъ отъ онова философско съзерцание, което обхваща все по-вече и по-вече ученигѣ маже на цѣлий свѣтъ, и което съставлява въпросътъ надъ въпроситѣ въ съвременното общество

А що се отнася до самия преводъ — ний не знаемъ, що ла кажемъ. Колкото е тъмънъ автора, още повече се е замѣгилъ съ неравний, грубий, почти до неузнаваемостъ, преводъ. Чудно, какъ г. Московъ — учителъ по литературата — се е рѣшилъ да излѣзе съ такъвъ преводъ!

Или, да не би да е необходимо добритѣ книги да купатъ въ преводитѣ си?!

Вратца, 26/X 1895 г.

К. П.

ИЗЪ ЖИВОТА И НАУКАТА.

Новата драма на Бйорнеона.

Преди 10 год. нѣщо норвежский писатель Бйорнштерне Бйорнсонъ бѣ издалъ една драма подъ заглавието: „Извънъ Силитъ“. Това бѣ величественната картина на едно духовно лице, което обладано отъ бурната религиозна ревностъ, е вѣрвало да направи чудеса чрезъ своитѣ горѣщи молитви. Този свещеникъ се именуваше Зангъ и той умира въ момента, когато е вѣрвалъ, че той билъ вече склонилъ Провидѣнието да се намѣси въ естественни вървежъ на свѣтовнитѣ работи. Преди нѣколко дни на Берлинскій Театръ се появява отново една Бйорнсонова драма, която носи същото название „Извънъ Силитъ“ и която стои въ илейно сродство съ по-горѣ казаната. Това е една социална драма и нейнъ предметъ сж земнитѣ чудеса. Героятъ ѝ се зове Елиасъ Зангъ, който е синъ на дълбоко вѣрующия свѣщенникъ отъ първата драма. Елиасъ вѣрва чрезъ една единствена, голѣма, насилствена, кървава катастрофа да премахне социалната несправедливостъ и тази вѣра се посочва като да е необходимо слѣдствие отъ неговото възпитание. Съ други думи: Бйорнсонъ туря въ свръзка вѣрата въ божественнитѣ чудеса на религиознитѣ фанатици съ вѣрата въ не по малко чудеснитѣ социални рецепти на модернитѣ анархисти. Той посочва какъ тѣзи два фактора водятъ личността къмъ трагична развръзка, тъй като и двата минаватъ „Извънъ Силитъ“ на днешний човѣкъ.

Дѣйствието се извършва въ единъ норвежски градъ, построенъ въ скалиститѣ норвежски планини. Горѣ, расположенъ на слънчевата свѣтлина се намира градътъ на богатитѣ, долу въ усойницѣ се свиватъ порутениѣ къщици на бѣднитѣ и работницитѣ. Стачка е сега и при вдиганieto на завѣсата дѣйствието ни показва момента, подиръ погрѣбението на една бѣдна жена, която докарана отъ нужда и сиремашия до отчаяние, убила е себе си и своитѣ двѣ дѣца. Тя е искала да погуби своитѣ дѣца преди тѣ да узнаятъ „до колко похотливо онѣзи горѣ гледатъ на момичетата на бѣдняка“. Водителътъ на стачницитѣ е единъ бившъ свещеникъ по име Браттъ. Неговитѣ огненни рѣчи възсламеняватъ душата на па Елиасъ Зангъ. Елиасъ е билъ наслѣдникъ на едно голѣмо богатство, което той употребилъ въ интереса на работницитѣ. Той е живѣлъ между тѣхъ, редактиралъ е тѣхний вѣстникъ и поддържалъ е тѣхнитѣ стачки. Той казва на Братта: „ти приканвашъ нашия духъ къмъ бодростъ, смѣлость! За младежъта това значи: напредъ, напредъ безъ страхъ и колебание!“ — Второто дѣйствие се извършва въ художнически уредения библиотеченъ кабинетъ на богатий капиталистъ Холгеръ. Една депутация

отъ стачници идва при него да води преговори. Но г-нъ Холгеръ имъ приказва за господарска нравственостъ“ за правата на „великитѣ личности, високо стоящи надъ тълпата“, като да се е начелъ на славнитѣ творения на българския „философъ-поетъ“, г-нъ Стоянъ Михайловски — и изисква отъ работницитѣ безусловно подчинение. Той изисква отъ работницитѣ да се откажатъ отъ дружеството на Братта и отъ вѣстника на Елиасъ Зангъ. Съ този послѣдний е станало вече цѣло промѣнение: Религиозний фанатизмъ, въ който той е израстналъ и се е възпитавалъ, се преобразява въ *политически*. „Опия, които сж живѣли въ една страна на сѣнища (това е религиозната преданностъ на баща му) оставатъ съ време безъ отечество. Нищо ги не удовлетворява тѣхъ вече, тѣ придобиватъ по сетнѣ стремлението къмъ *безкрайното*.“ И понататъкъ прави слѣдующето заключение: „Всичко, което иска да живѣе, трѣбва да премине презъ смъртта. Християнството получи животъ отъ распнати на кръстъ. Работницитѣ трѣбва да умиратъ за своето дѣло, за да станатъ непоколебими. Ако въ подземията на смъртта се вдигне трибуната на народния проповѣдникъ и найотдалеченитѣ ще чуятъ спасителнитѣ слова“. — До най голѣмо възбуждение достига драмата въ III-о дѣйствие. Въ богатитѣ салони на капиталиста Холгеръ има шуменъ празникъ. Холгеръ държи на своитѣ гости рѣчъ и казва: Ако множеството на народа трѣбва да господарува, множество безъ традициитѣ на повелителската властъ, безъ нейното великодушие и стремление къмъ хубавото, тогава ний спокойно, но твърдо ще извикаме: „*Орждия напредъ!*“ Обаче това блестящо общество танцува върху вулканъ. Старитѣ подкони, който водятъ отъ низинитѣ подъ градътъ сж пълни съ динамитъ. Елиасъ Зангъ, преоблѣченъ като слуга, извиква на събраното общество: „Увеселителната расходка се започва. Като свѣтлаци слѣнца вий възвѣстявате на свѣта социалната мизерия. Умѣйте да оцѣните и незаслужената честъ, като слѣнца да свършите.“ Съ избухването се свършва третото дѣйствие. — Въ четвъртото дѣйствие излизатъ наявѣ послѣдствиата, които и въ дѣйствителностъ неизбежно слѣдватъ. Великото стремление къмъ щастие е пропхдено отъ свѣта, отлѣтяватъ всички свѣтли ангели на чловѣчеството и войска и жандари изникватъ заплашително изъ подъ земята. За съжаление, норвежский писателъ не се е задоволилъ съ трагедията; той, непоправимий оптимистъ, нарисувалъ ни е въ послѣдний актъ на драмата една примирителна картина. Холгеръ, единичкъ останалъ живъ подиръ катастрофата, сѣди осакатенъ и раскаленъ въ своето подвижно кресло. Двѣ негови сестрини дѣца подъ символически имена Credo (вѣрвамъ) и Spera (имай надѣжда) носятъ му богатата вѣстъ на прощението и утѣшението, пратени отъ поета, а не отъ художническата необходимостъ. Обаче първитѣ три дѣйствия си оставатъ едно творение отъ могъща сила и поезия и образътъ на Елиасъ Зангъ е въ състояние да преслѣдва художническата душа на единъ даровитъ актьоръ — даже и въ неговитѣ сѣнища.

Земния рай отъ Риенци. Прев. отъ френски В. Палакъ. Търново 1896 г. Ц. 20 ст.

Тази брошурка е издадена като № I отъ библиотеката на в. *Освобождение* и принадлежи къмъ онѣзи популярни книжки, които трѣбва да намѣрятъ най широко распространение между нашитѣ работнически, занаятчийски и земледѣлчески маси. Тя е написана на единъ ясенъ, простъ езикъ и по изложението си е достъпна почти за всѣкого, поради което ний я срѣщаме и въ французската и нѣмската работнически литератури. Нейний авторъ е извѣстний Холландски писателъ Х. вонъ Коль (H. von Kol), който е смѣтанъ за единъ отъ водителитѣ на Холландската социална демокрация; „Риенци“ е неговъ псевдонимъ. Напоследѣкъ тази брошура биде конфискувана отъ берлинската полиция и нейний издателъ дадепъ подъ съдъ за подклаждане власова умраза и подбуждане къмъ борба съ насилственни срѣдства. Това принуди нашия Холландски другаръ да издѣе печатно и признае своето авторство. Ний правимъ едно кѣсо извлѣчение отъ неговото писмо, въ което се характеризира и самата брошурка.

„Ходотъ на мислитѣ въ моята брошура не се различава никакъ отъ онова изложение на социалъ-демократическитѣ възгледи, което ний срѣщаме въ програмата на германската соц. дем. партия и въ Коммунистич. Манифестъ“. На първо мѣсто въ нея се привежда доказателството за неравномѣрното распредѣление на богатствата, което е вслѣдствие отъ раздѣлението на класи, причинено отъ економич. развитие. Тя характеризира капиталистическата система като пълно раздѣление на работника отъ срѣдствата на производството и твърдѣ лекитѣ печалби на капиталиста отъ гърба на работника. Причинитѣ на днешното мизерно положение на работника сж економически, които ще се премахнатъ съ окончателното премахването на капиталистическата наредба, обаче съединенитѣ работнически сили могатъ и въ днешно врѣме да достигнатъ много нѣщо за себе си съ своитѣ економически и политически организации. Всѣкидневната економическа борба и борбата на политическа почва сж въ положение да повдигатъ твърдѣ много работническата класа. Тѣй възпитавана отъ день на день, тя ще достигне до момента, когато политическата власть на страната ще падне въ нейни рѣцѣ, а тѣ ще турятъ край на човѣческата експлоатация.

Брошурата е преведена на добъръ и ясенъ езикъ, само че тукъ тамъ се срѣщатъ нѣкои пълни и неглатки мѣста. Надъ преводитѣ на брошурки, предназначени за голѣмитѣ работнически класи, нашитѣ преводачи трѣбва да обръщатъ *сериозно* внимание. Най голѣма грѣшка вършимъ ний кога даваме въ рѣцѣтѣ на работника една книжка съ много забъркани и неясни думи или изражения. Такивато възбуждатъ въ тази брошурка твърдѣ много и ний които познаваме преводитѣ на Пасака, мислимъ, че тѣ сж допуснати отъ самитѣ издатели. Жално е такава хубава брошурка да се издаде тѣй небрѣжно. — При всячко това, обаче изложени-

ето на мислитѣ въ брошурката е тъй ясно, че читателятъ прескача тѣзи малки неравности и съ удоволствие слѣди главната мисль. Нека се надѣваме, че тази хубава книжка ще намѣри широкъ приемъ между нашитѣ работни маси.

С М Ъ С Ъ .

Разни бързини. Въ нѣмското спис. „Neue Zeit“ срѣщаме слѣдующето сравнение на разни бързини:

	метри въ 1 секунда
Охлювъ.	0,0015
Конь ходомъ	1'0
Пѣшеходецъ при бързо ходение	1'7
Умѣренъ вѣтръ	2'0
Силенъ вѣтръ, конь въ голопъ, лодка съ много весла	4'0
Мореский Параходъ	6,00—10,0
Товаренъ тренъ	12.5
Велосипедъ съ двѣ колеса	15
Буря.	16
Гълъбъ, който носи писма	18—30
Обикновенъ тренъ	16—20
Бързъ тренъ Renufferd	25
Ураганъ	39
Лѣстовица	45
Звукътъ при 0°	340
Вистрѣлъ отъ нѣмска пѣхотинска пушка	430
Вистрѣлъ отъ нѣмската полева артиллерия	450
Въртението на земята около осьта си при екватора	450
Вистрѣлъ отъ нѣмската брегова артиллерия	510
Движението на земята около слънцето	30,800
Електричеството въ телеграфната жила	11.690.000
Свѣтлината	305,684,636
Електричеството въ мѣдната жица	450,000,000

Колко слаби се показватъ израженията на древнитѣ хора, които сж смѣтали че вѣтрътъ се най бързо движи, както е въ Библията, и калко нищожни оставатъ самитѣ библийски чудеса предъ тѣзи на съвременната наука, приложена въ парнитѣ и електрически машини, въ фонографа, въ телефона и т. п. и т. н. Мнѣно е челоуѣческый умъ да си представи, че на тѣзи културни придобития може да се тури граница: предъ него е отворена цѣла вселенна.

Д Е Н Ъ

СОЦИАЛИЗМЪТЪ И ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯТА

Отъ К. Кауцки

III. Интелигенцията и пролетарията.

Ако самото незадоволствие имаше силата да превърне недоволнитѣ въ социалъ-демократи, почти всичката интелигенция днесъ щѣше да принадлежи на социалната демокрация; та и кой ли класъ отъ това общество не щѣше да я послѣдва? Въ едно распадающе се общество незадоволствието се срѣща въ всички классове; но всѣкой класъ има свои особенни причини, и свои особенни срѣдства за да лѣкува това недоволство. Като партия на всеобщото незадоволство (поне на всеобщо християнско незадоволство), на първо мѣсто ний можемъ да покажемъ на антисемититѣ; но тази партия, не е освѣнъ единъ агрегатъ безъ връзка, единъ купъ несвързани единици, тукъ аристократически, тамъ демократически, тукъ раболѣпни, тамъ бунтующи се, съ една дума, тѣла отъ всѣкакъвъ видъ хора, всички заедно твърдѣ незадоволни и нищо повече.

Обаче нѣма ли между пролетариата и интелигенцията нѣщо общо, което да ги свързва освѣнъ едното незадоволствие? Нѣматъ ли тѣ цѣлъ редъ общи интереси?

Не ще съмнѣние че тѣ иматъ това. Пита се само, дали тази общностъ по нѣкои интереси е достатъчна за да създаде една истинска солидарность. Всичкитѣ классове иматъ нѣколко общи интереси съ пролетариата. Такава една ограничена общностъ на интереситѣ съществува, напримѣръ, даже между работницитѣ и фабрикантитѣ на нѣкои индустрии, а, слѣдователно, и търговии, което е породило извѣстната теория за хармонията между капитала и трудътъ. Но само тѣзи